

Vikerkaar

1/1995

A. Bloki "Maailmalinnas ...". Laaste Piiteri 1970.– 80. aastate *undergroundist*. Roheline monokkel. Tulekahju külaklubis. Skidani "Deliirium" jpm. J. Mallinen Peterburi mootorsaenesetapjast. J. Lotman Peterburi sümboolikast ja linnasemiootikast. Tartu koolkonna lätted. Sommeri, Hurda ja Kangilaski arvustused. M. Kurismaa kunst + Krull.

Vikerkaar

1/1995

A. Bloki "Maailmalinnas ...". Laaste Piiteri 1970.– 80. aastate *undergroundist*. Roheline monokkel. Tulekahju külaklubis. Skidani "Deliirium" jpm. J. Mallinen Peterburi mootorsaenesetapjast. J. Lotman Peterburi sümboolikast ja linnasemiootikast. Tartu koolkonna lätted. Sommeri, Hurda ja Kangilaski arvustused. M. Kurismaa kunst + Krull.

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri
Ilmub alates 1986. a juulist. 10. aastakäik.

Jaanuar 1995. Nr 1

Sisukord

Aleksandr Blok *Maailmalinnas, mille tember...* 1

Vassili Kondratjev *Roheline monokkel* 2

Sergei Stratanovski *Luulet* 7

Viktor Krivulin *Luulet* 8

Jelena Švarts *Luulet* 11

Arkadi Bartov *Kontseptuaalsed miniatuurid* 12

Aleksandr Skidan *Luulet* 18

Arkadi Dragomoštšenko *Luulet* 23

Boriss Kudrjakev *Eleonora* 26

Valeri Popev *Muutun kohutavaks* 29

Arvo Pesti *Kirjanduse lõpp on Vikerkaare algus* 48

Hasso Krull *Mari Kurismaa piltidest* 50

Jukka Mallinen *Peterburi mootorsae-enesetapja* 52

Juri Lotman *Peterburi sümboolika ja linna-semiootika probleemid* 56

Boriss Jegorov *Tartu koolkonna lätteil* 66

Irina Belobrovtseva *Eesti motiiv vene nõukogude kirjanike loomingu* 80

Arnold Hinnom *Suur heitlus* 84

Vaatenurk

Lauri Sommer *Yhe päranduse juures* 93

Aadu Hurt *Umbmõtteid revolutsioonilisest Rubenis* 94

Jaan Kangilaski *Fiisoorfja igamehele* 95

Kujundus: Jüri Kaarma.

Värvifotod: Toomas Kohv

Esikaanel: Mari Kurismaa. "Videviku geometria 4". Õli, lõuend. 120x160 cm. 1994. Fragment.

Tagakaanel: Mari Kurismaa. "Videviku geometria 4". Õli, lõuend. 120x160 cm. 1994. Fragment.

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri
Ilmub alates 1986. a juulist. 10. aastakäik.

Jaanuar 1995. Nr 1

Sisukord

Aleksandr Blok *Maailmalinnas, mille imber...* 1

Vassili Kondratjev *Roheline monokkel* 2

Sergei Stratanovski *Luulet* 7

Viktor Krivulin *Luulet* 8

Jelena Švarts *Luulet* 11

Arkadi Bartov *Kontseptuaalsed miniatuurid* 12

Aleksandr Skidan *Luulet* 18

Arkadi Dragomoštšenko *Luulet* 23

Boriss Kudrjakev *Eleonora* 26

Valeri Popev *Muutun kohutavaks* 29

Arvo Pesti *Kirjanduse lõpp on Vikerkaare algus* 48

Hasso Krull *Mari Kurismaa piltidest* 50

Jukka Mallinen *Peterburi mootorsae-enesetapja* 52

Juri Lotman *Peterburi sümboolika ja linna-semiootika probleemid* 56

Boriss Jegorov *Tartu koolkonna lätteil* 66

Irina Belobrovtseva *Eesti motiiv vene nõukogude kirjanike loomingu* 80

Arnold Hinnom *Suur heitlus* 84

Vaatenurk

Lauri Sommer *Yhe päranduse juures* 93

Aadu Hurt *Umbmõtteid revolutsioonilisest Rubenis* 94

Jean Kangilaski *Fiisosoofia igamehele* 95

Kujundus: Jüri Kaarma.

Värvifotod: Toomas Kohv

Esikaanel: Mari Kurismaa. "Videviku geometria 4". Õli, lõuend. 120x160 cm. 1994. Fragment.

Tagakaanel: Mari Kurismaa. "Videviku geometria 4". Õli, lõuend. 120x160 cm. 1994. Fragment.

ALEKSANDR BLOK

Vene keelest tõlkinud Märt Väljataga

Maailmalinnas, mille ümber
On minevikutolmu vall,
Veel peab despootlik uneklamber
Monarhi oma võimu all.

Ja tema malmist esiisa
Mao kohal sonib ikka veel,
Ning pööbli mitmehälset kisa
Ei ole kuulda Neeva veel.

On juba uulitsatel lipud,
Noor linnupõlvkond harjutab,
Kuid sumbund uits, mis Neeval ripub,
Paleede pilku varjutab.

Saab ennem näha veel mao loomust,
Kui ilmneb vabaduse palg,
Ja katki ühtki helkjat soomust
Ei ole litsund ratsu jalg.

18. oktoober 1905

ALEKSANDR BLOK

Vene keelest tõlkinud Märt Väljataga

Maailmalinnas, mille ümber
On minevikutolmu vall,
Veel peab despootlik uneklamber
Monarhi oma võimu all.

Ja tema malmist esiisa
Mao kohal sonib ikka veel,
Ning pöobli mitmehälset kisa
Ei ole kuulda Neeva veel.

On juba uulitsatel lipud,
Noor linnupõlvkond harjutab,
Kuid sumbund uits, mis Neeval ripub,
Paleede pilku varjutab.

Saab ennem näha veel mao loomust,
Kui ilmneb vabaduse palg,
Ja katki ühtki helkjat soomust
Ei ole litsund ratsu jalg.

18. oktoober 1905

VASSILI KONDRATJEV

ROHELINE MONOKKEL

Vene keelest tõlkinud Andres Lepp

*Feydt ja Richter naeratasid,
uksed vaikselt kääksatasid...*

M. Kuzmin

Kõik teavad, et kevade saabumist Nevski prospektil tähistab Volodja Zahharov, tema õhuke mantel kui roheline nelk Anitškovi silla revääril. Ma väljendun nüüd arusaamatult, kuid kujutage endale ette: tema mantel on mulle selleks monokliks, mille läbi on näha kogu Smaragdlinn, täiesti läbipaistvad, putukasarnased ilmutised. Elegantsis, mis katab nagu klaaspaber esemete uudsuse, on oma ähmane ja müstiline mõte. Maitsekuse ja kujutlusvõime poolest silmapaistvate esemete maailmas on reaalsus ebatavaline: sellepärast armastamegi möödanikku, veel rohkem selle jäljendusi, sest kõik jooned, õmblused ja mustrid näivad olevat kulunud, paljastades oma tegeliku olemuse. Üldiselt on nõelasilmast tulnud, viimase moeajakirja järgi riides tõusik igav. Ja vastupidi, *second hand* esemete mõju toimib nagu völkristall, näidates nii kauget juhuslikku kokkulangevust kui äärmiselt kummalisi reinkarnatsioone. Ma ei imesta, kui kujundis, mille moodustavad Hulkuva Peni kabaree maalingutest alles jäänud laigud, leian korruga noormehe, roheline õis revääril, kes on otsekui mu kaaslane peegelpilt. Sest igavest, igal ajastul kohatavat keigarite, suitsetavate kuu-kavaleride hõimu ühendavad samad maitset, harjumused ja koguni näojooned.

Nad on armastusväärased, õhtuti alleedel ekslevad tulukesed, linna kohal särava kahvatu rohesilmse jumala killunenud peegeldused; hindud nimetavad teda Somaks ja usuvad, et ta annab poetidele inspiratsiooni, sõduritele tugevuse ja vihjeid ennustajatele. Maagid õpetasid – selleks et silmitseda tema nägu nagu peeglis tuleb "tagasi saada oma terviklik keha", st tuleb täiskuuööl suitsetada ära üks pabeross. Kuid see on magaja nägu, sest sind juhtivat pilku ei saa näha.

Seega võib rohelist pilku võtta pigem poetilise kui kirjeldava vihjena. Ning tõepoolest – Odojevski kirjutab, et "rohelise kiire murdumine on seotud selle narkootilise toimega meie närvidel ja vastupidi", aga edasi: "Mikroskoopides kasutatakse meelega rohekaid klaase, et jälgida läbipaistvaid putukaid: nende kujutised muutuvad seetõttu selgemaks." Aga mis mind hämmastas, oli see roheka tooniga monokkel: ma mäletan väga hästi, et ma nägin sellist lapsepõlves antikvariaadi vaateaknal.

Niisugune, võib öelda okulaar, on praegu haruldus, mida ma tajun seetõttu peaaegu sümboolsena: eriti viis, kuidas see kukub näitlejatel silmast, kui nad kujutavad ahastavat pilku, annab asjale esteetilise kahemõttelise varjundi.

VASSILI KONDRATJEV

ROHELINE MONOKKEL

Vene keelest tõlkinud Andres Lepp

*Feydt ja Richter naeratasid,
uksed vaikselt kääksatasid...*

M. Kuzmin

Kõik teavad, et kevade saabumist Nevski prospektil tähistab Volodja Zahharov, tema õhuke mantel kui roheline nelk Anitškovi silla revääril. Ma väljendun nüüd arusaamatult, kuid kujutage endale ette: tema mantel on mulle selleks monokliks, mille läbi on näha kogu Smaragdlinn, täiesti läbipaistvad, putukasarnased ilmutised. Elegantsis, mis katab nagu klaaspaber esemete uudsuse, on oma ähmane ja müstiline mõte. Maitsekuse ja kujutlusvõime poolst silmapaistvate esemete maailmas on reaalsus ebatavaline: sellepärast armastamegi möödanikku, veel rohkem selle jäljendusi, sest kõik jooned, õmblused ja mustrid näivad olevat kulunud, paljastades oma tegeliku olemuse. Üldiselt on nõelasilmast tulnud, viimase moeajakirja järgi riides tõusik igav. Ja vastupidi, *second hand* esemete mõju toimib nagu völkristall, näidates nii kauget juhuslikku kokkulangevust kui äärmiselt kummalisi reinkarnatsioone. Ma ei imesta, kui kujundis, mille moodustavad Hulkuva Peni kabaree maalingutest alles jäänud laigud, leian korruga noormehe, roheline õis revääril, kes on otsekui mu kaaslane peegelpilt. Sest igavest, igal ajastul kohatavat keigarite, suitsetavate kuu-kavaleride hõimu ühendavad samad maitset, harjumused ja koguni näojooned.

Nad on armastusväärased, õhtuti alleedel ekslevad tulukesed, linna kohal särava kahvatu rohesilmse jumala killunenud peegeldused; hindud nimetavad teda Somaks ja usuvad, et ta annab poetidele inspiratsiooni, sõduritele tugevuse ja vihjeid ennustajatele. Maagid õpetasid – selleks et silmitseda tema nägu nagu peeglis tuleb "tagasi saada oma terviklik keha", st tuleb täiskuuööl suitsetada ära üks pabeross. Kuid see on magaja nägu, sest sind juhtivat pilku ei saa näha.

Seega võib rohelist pilku võtta pigem poetilise kui kirjeldava vihjena. Ning tõepoolest – Odojevski kirjutab, et "rohelise kiire murdumine on seotud selle narkootilise toimega meie närvidel ja vastupidi", aga edasi: "Mikroskoopides kasutatakse meelega rohekaid klaase, et jälgida läbipaistvaid putukaid: nende kujutised muutuvad seetõttu selgemaks." Aga mis mind hämmastas, oli see roheka tooniga monokkel: ma mäletan väga hästi, et ma nägin sellist lapsepõlves antikvariaadi vaateaknal.

Niisugune, võib öelda okulaar, on praegu haruldus, mida ma tajun seetõttu peaaegu sümboolsena: eriti viis, kuidas see kukub näitlejatel silmast, kui nad kujutavad ahastavat pilku, annab asjale esteetilise kahemõttelise varjundi.

Asjata ei ole seda armastanud sürrealistid, kes esinesid oma monoklites nagu kellatehase meistrid. Kuid ikkagi polnud minu ees mitte idee, vaid originaal, sellel oli koguni aasake nööri jaoks ning kõrval vutlarilt võis selgelt lugeda "Karl Zeiss". Nii et monokli julm, kergelt kõlvatu ainitine pilk jäi mällu nagu mingi saksa *déjà-vu*.

Ma ei ole kahjuks lugenud Kuzmini "Berliini maagiat" ning ma ainult oletan, millise legendi võis "Rooma imede" autor avastada varjuliste alleede, tantsusaalide, öölokaalide, vene kabareede, teosofiiliste ja kirjanduslike ringide keskelt. Kõige metsikumad inimliku tühisuse kujukesed olid siia saksa pedantsusega kokku kogutud ja iga oma "saladuse" jälil eksleja võis selle kuskilt Berliini kõrvaltänavate rägastikest laterna alt lihtsalt pärlina üles korjata. Kuid sealsamas, kuhu ühtki prohvetit piletit sisse ei lastud, viimsete tõdede galaetendustel, pekslesid terved vabade vaimude vennaskonnad džässirütmide debattidel, satanistid tantsisid karmeliidi nunnadega, külastajad sõid mandragora salatit ja hautatud Kapitoolumi hanesid paradiisiõuntega, rüübates peale Cannes'i veini *Lacrimae Christi*'t ja muid muinasjutulisi hõrgutisi. Nimelt siin, sõjajärgse Euroopa epitsentris kõigi selle kriiside ja revolutsioonidega, lühikesel Weimari vabariigi ajal segunesid reaalsus ja selle metafoorid nagu koon-davas läätstes, et luua meie uus, hoopiski mitte klassikaline ajastu: tänapäev, mil meie kunagine reaalsus on muutunud hälli juures jutustatud muinasjutuks, aga kunagised müüdid ja allegooriad on laiaili loobitud kõigile müügilettele ja moodsate ajakirjade lehekülgedele.

Huvitav, miks ootamatult tekkiv ja väga konkreetne nimetus – vene Berliin – muutub peaaegu et mõisteks? Ent kui räägime müütilisest linnast, siis nii selle sünd kui langemine on loomulikult seotud vene vallutusega: kõigepealt emigratsioon, seejärel nõukogude suurtükid. Kuid see pole veel kõik.

Pilt, mis stereoskoopilise selgusega tõuseb silme ette vanalt fotolt: nõukogude ohvitser valges kitlis, laps kätel, taustaks Brandenburgi varemete kõrb värava taga. Hoolimata perekondlikkusest on "triumfi sümbol" siin kohane, tõmmates piiri Venemaa ja Saksamaa vahel. See poiss on nüüd luuletaja ja minu vanem sõber; praeguseks peaaegu et esimene kirjanike hulgas, kes avas elustava ja fantastilise perspektiivi, mille annab meile ranges euroopalikus stiilis loodud tasane vene nihilism. See ei tundu pelga juhuseks – sündida Berliini varemotel ja elada Peterburis.

Võib-olla sellepärast, et meie linna mälestusmärkides ja kõnepruugis (selles tänapäeval nii harva kohatavas ebaslaavilikult täpses häälduses) on nii kummaliselt ühendatud Itaalia ja Saksamaa – väikeses suurt maailma sisaldava suure kunsti sünnipaik ja sepikoda – näib mulle Berliini müüt kogu oma tähendusrikkuses spetsiifilise Peterburi nähtusena. Vene romantika sünniko-has tundis selles osaleja end alati muust eristunult, kuid samas avarapilgulise-na. (Lisaks veel selline elu, kus reaalsuse piire ületada on kergem kui riigipiire, meenuvad igasugused romaanid ja filmid välismaiste jalutuskaikudega Vassili saarel ja Viiburi poolel.) Piiteri veidriku jaoks joonistuvad mandrid kui mitte

Asjata ei ole seda armastanud sürrealistid, kes esinesid oma monoklites nagu kellatehase meistrid. Kuid ikkagi polnud minu ees mitte idee, vaid originaal, sellel oli koguni aasake nööri jaoks ning kõrval vutlarilt võis selgelt lugeda "Karl Zeiss". Nii et monokli julm, kergelt kõlvatu ainitine pilk jäi mällu nagu mingi saksa *déjà-vu*.

Ma ei ole kahjuks lugenud Kuzmini "Berliini maagiat" ning ma ainult oletan, millise legendi võis "Rooma imede" autor avastada varjuliste alleede, tantsusaalide, öölokaalide, vene kabareede, teosoofiliste ja kirjanduslike ringide keskelt. Kõige metsikumad inimliku tühisuse kujukesed olid siia saksa pedantsusega kokku kogutud ja iga oma "saladuse" jälil eksleja võis selle kuskilt Berliini kõrvaltänavate rägastikest laterna alt lihtsalt pärlina üles korjata. Kuid sealsamas, kuhu ühtki prohvetit piletit sisse ei lastud, viimsete tõdede galaetendustel, pekslesid terved vabade vaimude vennaskonnad džässirütmide debattidel, satanistid tantsisid karmeliidi nunnadega, külastajad sõid mandragora salatit ja hautatud Kapitoolumi hanesid paradiisiõuntega, rüübates peale Cannes'i veini *Lacrimae Christi*'t ja muid muinasjutulisi hõrgutisi. Nimelt siin, sõjajärgse Euroopa epitsentris kõigi selle kriiside ja revolutsioonidega, lühikese Weimari vabariigi ajal segunesid reaalsus ja selle metafoorid nagu koon-davas läätstes, et luua meie uus, hoopiski mitte klassikaline ajastu: tänapäev, mil meie kunagine reaalsus on muutunud hälli juures jutustatud muinasjutuks, aga kunagised müüdid ja allegooriad on laiali loobitud kõigile müügilettele ja moodsate ajakirjade lehekülgedele.

Huvitav, miks ootamatult tekkiv ja väga konkreetne nimetus – vene Berliin – muutub peaaegu et mõisteks? Ent kui räägime müütilisest linnast, siis nii selle sünd kui langemine on loomulikult seotud vene vallutusega: kõigepealt emigratsioon, seejärel nõukogude suurtükid. Kuid see pole veel kõik.

Pilt, mis stereoskoopilise selgusega tõuseb silme ette vanalt fotolt: nõukogude ohvitser valges kitlis, laps kätel, taustaks Brandenburgi varemete kõrb värava taga. Hoolimata perekondlikkusest on "triumfi sümbol" siin kohane, tõmmates piiri Venemaa ja Saksamaa vahel. See poiss on nüüd luuletaja ja minu vanem sõber; praeguseks peaaegu et esimene kirjanike hulgas, kes avas elustava ja fantastilise perspektiivi, mille annab meile ranges euroopalikus stiilis loodud tasane vene nihilism. See ei tundu pelga juhuseks – sündida Berliini varemotel ja elada Peterburis.

Võib-olla sellepärast, et meie linna mälestusmärkides ja kõnepruugis (selles tänapäeval nii harva kohatavas ebaslaavilikult täpses häälduses) on nii kummaliselt ühendatud Itaalia ja Saksamaa – väikeses suurt maailma sisaldava suure kunsti sünnipaik ja sepikoda – näib mulle Berliini müüt kogu oma tähendusrikkuses spetsiifilise Peterburi nähtusena. Vene romantika sünniko-has tundis selles osaleja end alati muust eristunult, kuid samas avarapilgulise-na. (Lisaks veel selline elu, kus reaalsuse piire ületada on kergem kui riigipiire, meenuvad igasugused romaanid ja filmid välismaiste jalutuskaikudega Vassili saarel ja Viiburi poolel.) Piiteri veidriku jaoks joonistuvad mandrid kui mitte

tema kabinetis, siis kindlasti selles põhjamaises pealinnas. Kas mitte sellest pole saanud oma pealetükkivad nimed kohvikud ja restoranid? Lastes kanda end varastatud mälestustel, aga võib-olla hoopis suvise palavuse ja umbsuse tõttu märkasin ma äkki, kuidas vene Berliin ootamatult ilmus Baskovi põiktäna nurgale purpurse kohvipoe uste taha – kadudes seejärel Nadeždini tänava kandis.

Nadeždini tänava ümbruse kvartalid, laiade äritänavatega ümbritsetud saar, mida piirab katoliku kirik, saksa luteri kirik ja saladuslik Tauria aed: siin on vaikne ka päeva tippundidel, tänavad täituvad vaid Issandamuutmise kiriku kellade helinast. See on just nagu hingepalve veel ilmale tulemata kunstile. Kohvipood meenutab äkki, et selles majas asus kunagi kirjastus "Petropolis", algul sinne, hiljem Berliini kolinud; täpselt nagu ka neist kodanlaste ja kunstnike kvartalitest, mis Leningradi ajal järk-järgult välja surid, sõideti minema, tehti plaane, mida ellu ei viidud. Selle kandi jaoks on Berliin just nagu midagi teisest ilmast. Selles müüdis on peidus ka venelaste luid. Kuid kõik need aastad jäid siia elama Peterburi kõige müstilisemad luuletajad, siin elas Harms, elasid Kuzmin ja Jurkun.

Ma ei ole lugenud jutustust "Berliini maagia": sellest pole järel muud kui pealkiri. Aga kui me oleme kord juba selgitanud, milline sümpaatia valitseb maade ja ajastute vahel, siis prototüübiga, kes pärandas Volodja Zahharovile oma mantli kõige selle hõredusega, on veel lihtsam. Tõepoolest, kes ei teaks, et saksa asi on asi igas mõttes.

Ei ole olemas mittetõepäraseid aimusi, on vaid vahemaad; kui oled kogunud mõtteid, teed läbi pika teekonna. Meie asjalikus ajas tekitab andmete voog, kohtade ja faktide paljusus ühtekokku raskesti ületatava reaalsuse, piinlikkust tundma panevalt muinasjutulise. Sest tuleb ju inimesel, tol kunsti märtril, kehastada mõnikord rohkem, kui välja paistab.

Nevski prospektist kaugel lõunas, Pärsia lahes Kuveidi ranniku lähedal on väike Faylakahi saar, mis lebab otsekui laialisirutatud kätega: Aleksander Suur, peatudes siin oma sõjaretkel Araabiasse, nimetas selle kunagi Ikaroseks, mälestuseks sellele kohale Egeuse meres, kus kukkus end surnuks Daidalose legendaarne poeg. Väikesel kivisel neemel, kust kogu saar paistab nagu peopesal, seisab rohmakas, müüri ümbritsetud sammas. Arheoloogid on tuvastanud, et see on iidne pühamu. Unustusse vajunud impeeriumide aegadest viimase Lahesõjani on arvatud, et just neis paigus asub siinpoolse ja maa-aluse maailma ühenduskäik: naftat leidub otse maapinnal, soolane ja puhas põhjavesi kohtuvad, pärlid, mida siin kutsutakse surematuse hingeks, lebavad kui õhumullid merepõhjas. On olnud aegu, mil inimesed nägid siin seda, keda senini nimetatakse "Roheliseks inimeseks", kes kõneleb jumalate nimel. Siis, nagu jutustab legend, laskus Kuu maa peale. Muistsed inimesed rajasid saarele templi suurele kuu-Ensakile, kreeklased pühendasid selle Artemisele; araablased viitavad praegugi Koopasuuralle, mis jutustab prohvet Muhamedi kohtumisest selles paigas rohelise näoga Al-Khidra ilmutusega. Nende naised

tema kabinetis, siis kindlasti selles põhjamaises pealinnas. Kas mitte sellest pole saanud oma pealetükkivad nimed kohvikud ja restoranid? Lastes kanda end varastatud mälestustel, aga võib-olla hoopis suvise palavuse ja umbsuse tõttu märkasin ma äkki, kuidas vene Berliin ootamatult ilmus Baskovi põiktäna nurgale purpurse kohvipoe uste taha – kadudes seejärel Nadeždini tänava kandis.

Nadeždini tänava ümbruse kvartalid, laiade äritänavatega ümbritsetud saar, mida piirab katoliku kirik, saksa luteri kirik ja saladuslik Tauria aed: siin on vaikne ka päeva tippundidel, tänavad täituvad vaid Issandamuutmise kiriku kellade helinast. See on just nagu hingepalve veel ilmale tulemata kunstile. Kohvipood meenutab äkki, et selles majas asus kunagi kirjastus "Petropolis", algul sinne, hiljem Berliini kolinud; täpselt nagu ka neist kodanlaste ja kunstnike kvartalitest, mis Leningradi ajal järk-järgult välja surid, sõideti minema, tehti plaane, mida ellu ei viidud. Selle kandi jaoks on Berliin just nagu midagi teisest ilmast. Selles müüdis on peidus ka venelaste luid. Kuid kõik need aastad jäid siia elama Peterburi kõige müstilisemad luuletajad, siin elas Harms, elasid Kuzmin ja Jurkun.

Ma ei ole lugenud jutustust "Berliini maagia": sellest pole järel muud kui pealkiri. Aga kui me oleme kord juba selgitanud, milline sümpaatia valitseb maade ja ajastute vahel, siis prototüübiga, kes pärandas Volodja Zahharovile oma mantli kõige selle hõredusega, on veel lihtsam. Tõepoolest, kes ei teaks, et saksa asi on asi igas mõttes.

Ei ole olemas mittetõepäraseid aimusi, on vaid vahemaad; kui oled kogunud mõtteid, teed läbi pika teekonna. Meie asjalikus ajas tekitab andmete voog, kohtade ja faktide paljusus ühtekokku raskesti ületatava reaalsuse, piinlikkust tundma panevalt muinasjutulise. Sest tuleb ju inimesel, tol kunsti märtril, kehastada mõnikord rohkem, kui välja paistab.

Nevski prospektist kaugel lõunas, Pärsia lahes Kuveidi ranniku lähedal on väike Faylakahi saar, mis lebab otsekui laialisirutatud kätega: Aleksander Suur, peatudes siin oma sõjaretkel Araabiasse, nimetas selle kunagi Ikaroseks, mälestuseks sellele kohale Egeuse meres, kus kukkus end surnuks Daidalose legendaarne poeg. Väikesel kivisel neemel, kust kogu saar paistab nagu peopesal, seisab rohmakas, müüri ümbritsetud sammas. Arheoloogid on tuvastanud, et see on iidne pühamu. Unustusse vajunud impeeriumide aegadest viimase Lahesõjani on arvatud, et just neis paigus asub siinpoolse ja maa-aluse maailma ühenduskäik: naftat leidub otse maapinnal, soolane ja puhas põhjavesi kohtuvad, pärlid, mida siin kutsutakse surematuse hingeks, lebavad kui õhumullid merepõhjas. On olnud aegu, mil inimesed nägid siin seda, keda senini nimetatakse "Roheliseks inimeseks", kes kõneleb jumalate nimel. Siis, nagu jutustab legend, laskus Kuu maa peale. Muistsed inimesed rajasid saarele templi suurele kuu-Ensakile, kreeklased pühendasid selle Artemisele; araablased viitavad praegugi Koopasuuralle, mis jutustab prohvet Muhamedi kohtumisest selles paigas rohelise näoga Al-Khidra ilmutusega. Nende naised

usuvad, et "rohelistest pilgust" terveneb viljatu, kui ta veedab öö püha samba juures. Rohelist pilku, poeete jälitavaid lootusetult armunu silmi, võib kõige paremini määratleda kui kuutõbist pilku; monitori pimedas pupillis vahelduvad eetris ekslevad kujud: võimalik, et see on veiklej ja väljendamatu veetluse, häbenemapaneva sõltuvuse algpõhjus? Kahtlane külaline ja laitmatu dändi, too kahvatu Pierrot kuuvalgel, hulgub mööda linna või, nagu öeldakse, tiirutab ringi.

Nagu öeldakse: "Külvan kõigi nelja tuule poole."

Ta hing põgeneb aeg-ajalt, hülgab ta, pilk klaasistub ja iga kord ilmub uus vari kõnniteele. Ta polegi lihast ja verest, vaid elegantne koda, võib-olla uste ja akendeta. Ilmselt tahab ta teada, kus asub ta päriskeha: ta jalutab surnuaedades, lepib kokku kohtumisi pidudel, lööb kildudeks südameid, mõnikord okulaare. Ta pärib ja saab teateid: tegelane on tõesti jutukas. Lõpuks määratakse kohtamine ja õigel ajal sinna ilmunud, tapab ta end. Jääb järele hajuv suitsupilv ta paberossist.

"Ma suitsetan ja põlen ära."

"Ma lahkun mitmes suunas ühtaegu."

Ta silmades tekib selge ja helisev, põhjatu pilk, kõike nagu pea peale pöörates, ümbritseva korra uimasti (kolbaga, mis on kildudeks lagunened, näeb ta juba üleloomulikku), nagu minu ees elustunud Konrad Feydti "Bagdadi vargas".

Kui te mäletate "Caligarit" ja kuutõbist Cesaret, keda see šarlatan ja, nagu ütlevad prantslased, tossutaja vedas kohvriskas kaasas läbi kogu Saksamaa, siis teate, kuidas see pilk otsekui hobuselakk sundis Euroopa tarduma. Plakatid "Sa pead saama Caligariks" ja Berliini kuutõbise nukud täitsid kõiki rändteatreid ja palagane San Franciscost Peterburini, kuid saksa geenius kino teravustas järsku Berliinis selle *Camera obscura*, mis veel praegugi läbibistab meid kummalise maailma valgusega, jutustab uut legendi mingist unustatud pärimusest. Kas tõesti ilmub pimedusest Kaspari lugu?

Bertrand kirjeldab kohtumist temaga Dijonis: see hetkeks nähtud kondiste sõrmedega ja selge pilguga tundmatu jättis luuletajale samanimelise käsikirja. Me ei tea, mis lummus ikkagi oli, kuid täpselt on teada, et keegi end Kaspariks nimetav ilmus Nürnbergi laadale aastal 1828: kahvatu ja just nagu segane ning kinnitas, et teda on sünnist peale pimeduses hoitud, ja jutustas palju muid hämaraid asju. Tema salapärase päritolu ning hilisem hukkumine sünnitas kuulujutte, meediumid arvasid koguni, et kõik see on seotud Kaspariga, mustanahalise targaga Araabiast, kes teatavasti puhkab rahu Kõlni Toomkirikus. Kui see rändmotiiv ongi tõsi, siis pole midagi imestada, et ta ilmus kinematograafilisel kujul meie ajastu koidikul, mil tantsivad mustanahalised prohvetid täitsid kirikuid ja tantsusaale, jutlustades uue messia võimuletulekut ja kannatamist Etioopia Saalomoni troonil. Täissuitsetatud pimedusest ilmus ekraanile tuhandete vaatajate ette Feydt. Võimalik, et mäletate neid intermeediume nagu "Oopium" ja "Teisiti", öiseid Berliini nurgataguseid, mida valgus-

usuvad, et "rohelistest pilgust" terveneb viljatu, kui ta veedab öö püha samba juures. Rohelist pilku, poeete jälitavaid lootusetult armunu silmi, võib kõige paremini määratleda kui kuutõbist pilku; monitori pimedas pupillis vahelduvad eetris ekslevad kujud: võimalik, et see on veiklej ja väljendamatu veetluse, häbenemapaneva sõltuvuse algpõhjus? Kahtlane külaline ja laitmatu dändi, too kahvatu Pierrot kuuvalgel, hulgub mööda linna või, nagu öeldakse, tiirutab ringi.

Nagu öeldakse: "Külvan kõigi nelja tuule poole."

Ta hing põgeneb aeg-ajalt, hülgab ta, pilk klaasistub ja iga kord ilmub uus vari kõnniteele. Ta polegi lihast ja verest, vaid elegantne koda, võib-olla uste ja akendeta. Ilmselt tahab ta teada, kus asub ta päriskeha: ta jalutab surnuaedades, lepib kokku kohtumisi pidudel, lööb kildudeks südameid, mõnikord okulaare. Ta pärib ja saab teateid: tegelane on tõesti jutukas. Lõpuks määratakse kohtamine ja õigel ajal sinna ilmunud, tapab ta end. Jääb järele hajuv suitsupilv ta paberossist.

"Ma suitsetan ja põlen ära."

"Ma lahkun mitmes suunas ühtaegu."

Ta silmades tekib selge ja helisev, põhjatu pilk, kõike nagu pea peale pöörates, ümbritseva korra uimasti (kolbaga, mis on kildudeks lagunened, näeb ta juba üleloomulikku), nagu minu ees elustunud Konrad Feydti "Bagdadi vargas".

Kui te mäletate "Caligarit" ja kuutõbist Cesaret, keda see šarlatan ja, nagu ütlevad prantslased, tossutaja vedas kohvriskas kaasas läbi kogu Saksamaa, siis teate, kuidas see pilk otsekui hobuselakk sundis Euroopa tarduma. Plakatid "Sa pead saama Caligariks" ja Berliini kuutõbise nukud täitsid kõiki rändteatreid ja palagane San Franciscost Peterburini, kuid saksa geenius kino teravustas järsku Berliinis selle *Camera obscura*, mis veel praegugi läbibistab meid kummalise maailma valgusega, jutustab uut legendi mingist unustatud pärimusest. Kas tõesti ilmub pimedusest Kaspari lugu?

Bertrand kirjeldab kohtumist temaga Dijonis: see hetkeks nähtud kondiste sõrmedega ja selge pilguga tundmatu jättis luuletajale samanimelise käsikirja. Me ei tea, mis lummus ikkagi oli, kuid täpselt on teada, et keegi end Kaspariks nimetav ilmus Nürnbergi laadale aastal 1828: kahvatu ja just nagu segane ning kinnitas, et teda on sünnist peale pimeduses hoitud, ja jutustas palju muid hämaraid asju. Tema salapärase päritolu ning hilisem hukkumine sünnitas kuulujutte, meediumid arvasid koguni, et kõik see on seotud Kaspariga, mustanahalise targaga Araabiast, kes teatavasti puhkab rahu Kõlni Toomkirikus. Kui see rändmotiiv ongi tõsi, siis pole midagi imestada, et ta ilmus kinematograafilisel kujul meie ajastu koidikul, mil tantsivad mustanahalised prohvetid täitsid kirikuid ja tantsusaale, jutlustades uue messia võimuletulekut ja kannatamist Etioopia Saalomoni troonil. Täissuitsetatud pimedusest ilmus ekraanile tuhandete vaatajate ette Feydt. Võimalik, et mäletate neid intermeediume nagu "Oopium" ja "Teisiti", öiseid Berliini nurgataguseid, mida valgus-

tasid vaid eksinud näitleja pimedate käte tuhmunud tähed. Teise maailma maagiline ruum, tardunud vanade romantikute jaoks lõputus stereoskoobis, kõik hakkas liikuma, kuutõbisest pilgust valgustatuna. Kuid näib, et sellest on kirjutatud. Huvitav on siiski, miks Kuzmin nimetas teda rohesilmseks? Kuigi enne "Bagdadi varast", mil Berliini võlur ilmus tiivulise pärsia ratsaniku kujul, nool laubas, ja langes kui Phaeton igavesele linnale, ei teadnud siin keegi, et need silmad on seatinasinised, ega kuulnud teatavat hauatagust tooni ta hääles, halastamatut nagu monokli sihtimine.

Ma ei tea, millega mind roheline saksa monokkel toona kinni hoidis, ja ma ei suuda Nevskil toda kauplust leida. Kuid ühel säärasel jalutuskäigul sisenesin asutusse "Kolm seitset"; seal seisis mänguautomaadid ja arvutimängud, need lõpmatuse odavad mudelid värvilistel ekraanidel: seal oli ka säärane mäng – "Pärsia prints"... kas siis film "Bagdadi varas" on ununenud? Süžee osutus huvitavaks.

Võlur Džafara tahtel olen suletud labürinti, kus ma pean leidma ja läbima tee printsessi juurde, kes ootab mind muinasjutulises palees. See on küllaltki kergelt läbitav tee. Kuid mu õnn, mille poole ma pean nii kaua minema, läbides kõik kaksteist labürindi korrust, on tegelikult vaid lõpp, seejärel jääb mul üle alustada kõike otsast. See labürint kujutab endast võlvitud galeriide, ummikkoridoride ja sillakeste arhitektuurset groteski, kaunistatud suitsevate kannude, valvurite, võlupeeglite ja langevate võredega. Oma pikkade katsetuste järel hakkasin ma lõpuks hulkuma selles labürindis ilma igasuguse eesmärgita... ja siis ma äkki avastasin täie selgusega, et iga korrus moodustab suletud sfääri ning kaunistustega uks viib järgmisse ja nii kõik kaksteist järgnevad üksteisele peaaegu planetaarses järjestuses. Ja ikka uuesti ja uuesti surman ma võluri, kuid iga kord suletud süsteemi käsitamatul mõjul satun jälle oma labürindi keskmesse. Nii et mu reis on hullem kui lõputu.

Ma astun veel möödaminnes mõnikord mänguautomaadi ekraani ette, et jälgida selle lõputult tühje kombinatsioone, kuid kardan, et varsti pole ka see minu jaoks enam taskukohane. Kõik muutub. No jaa, me enam ju ei kahtlusta harjumatult elegantses möödujas mõistatuslikku külalist Berliinist; ta ei koputa öösiti vaiksete korterite ustele, aga nende elanikud ei võpata, kuuldes oma unustatud saksa perekonnanimesid; sadamapoised, need nõukogude eradetektiiivid, ei jälita teda põiktänavates. Polkovniku-võitja valge kitli võite osta Brandenburgi värava juures.

Aga Volodja Zahharovi tunnevad paljud; seni ei ole veel keegi ohtu tajunud. Ta hulgub mööda Peterburi, katsetades ja läbi mängides lõputuid vempe oma kaameraga: tibatilluke osa neist on täiesti läbinähtavad. Teda isiklikult riivamata lausun kõigile teadaolevat: kõik tema asjad näevad head välja.

tasid vaid eksinud näitleja pimedate käte tuhmunud tähed. Teise maailma maagiline ruum, tardunud vanade romantikute jaoks lõputus stereoskoobis, kõik hakkas liikuma, kuutõbisest pilgust valgustatuna. Kuid näib, et sellest on kirjutatud. Huvitav on siiski, miks Kuzmin nimetas teda rohesilmseks? Kuigi enne "Bagdadi varast", mil Berliini võlur ilmus tiivulise pärsia ratsaniku kujul, nool laubas, ja langes kui Phaeton igavesele linnale, ei teadnud siin keegi, et need silmad on seatinasinised, ega kuulnud teatavat hauatagust tooni ta hääles, halastamatut nagu monokli sihtimine.

Ma ei tea, millega mind roheline saksa monokkel toona kinni hoidis, ja ma ei suuda Nevskil toda kauplust leida. Kuid ühel säärasel jalutuskäigul sisenesin asutusse "Kolm seitset"; seal seisis mänguautomaadid ja arvutimängud, need lõpmatuse odavad mudelid värvilistel ekraanidel: seal oli ka säärane mäng – "Pärsia prints"... kas siis film "Bagdadi varas" on ununenud? Süžee osutus huvitavaks.

Võlur Džafara tahtel olen suletud labürinti, kus ma pean leidma ja läbima tee printsessi juurde, kes ootab mind muinasjutulises palees. See on küllaltki kergelt läbitav tee. Kuid mu õnn, mille poole ma pean nii kaua minema, läbides kõik kaksteist labürindi korrust, on tegelikult vaid lõpp, seejärel jääb mul üle alustada kõike otsast. See labürint kujutab endast võlvitud galeriide, ummikkoridoride ja sillakeste arhitektuurset groteski, kaunistatud suitsevate kannude, valvurite, võlupeeglite ja langevate võredega. Oma pikkade katsetuste järel hakkasin ma lõpuks hulkuma selles labürindis ilma igasuguse eesmärgita... ja siis ma äkki avastasin täie selgusega, et iga korrus moodustab suletud sfääri ning kaunistustega uks viib järgmisse ja nii kõik kaksteist järgnevad üksteisele peaaegu planetaarses järjestuses. Ja ikka uuesti ja uuesti surman ma võluri, kuid iga kord suletud süsteemi käsitamatul mõjul satun jälle oma labürindi keskmesse. Nii et mu reis on hullem kui lõputu.

Ma astun veel möödaminnes mõnikord mänguautomaadi ekraani ette, et jälgida selle lõputult tühje kombinatsioone, kuid kardan, et varsti pole ka see minu jaoks enam taskukohane. Kõik muutub. No jaa, me enam ju ei kahtlusta harjumatult elegantses möödujas mõistatuslikku külalist Berliinist; ta ei koputa öösiti vaiksete korterite ustele, aga nende elanikud ei võpata, kuuldes oma unustatud saksa perekonnanimesid; sadamapoised, need nõukogude eradetektiiivid, ei jälita teda põiktänavates. Polkovniku-võitja valge kitli võite osta Brandenburgi värava juures.

Aga Volodja Zahharovi tunnevad paljud; seni ei ole veel keegi ohtu tajunud. Ta hulgub mööda Peterburi, katsetades ja läbi mängides lõputuid vempe oma kaameraga: tibatilluke osa neist on täiesti läbinähtavad. Teda isiklikult riivamata lausun kõigile teadaolevat: kõik tema asjad näevad head välja.

SERGEI STRATANOVSKI

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Näe, nurgas nael, kel kile hääl
mind konksussõrmi ligi viipab
mu ajus eilseid päevi liipab
ja käib jääminek Neeva pääl

Ainult tulevik on helge,
honne lõõmab nagu tael
lastel nurgas kõik on selge
mänguasjaks kõver nael

1973

Kõrvits

Veereb alla kõigest väest
tuhatsuine kõrvits mäest
Inimlapsi alla neelab
pole kedagi kes keelab
Oo, ümar kõrvits, palun sind
peast ilma ära jäta mind

1968–72

On sõjamehel relvastatus
on sõjard kartmatu ja kraps
kuid siis ühtäkki haud ja matus
mees puhkeb nutma nagu laps

Niisama Piibli vägimehed
kel vapper lõvisüda sees
kui värisevad haavalehed
on väetid Looja palge ees

sügis 1972

SERGEI STRATANOVSKI

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Näe, nurgas nael, kel kile häääl
mind konksussõrmi ligi viipab
mu ajus eilseid päevi liipab
ja käib jääminek Neeva pääl

Ainult tulevik on helge,
homme lõõmab nagu tael
lastel nurgas kõik on selge
mänguasjaks kõver nael

1973

Kõrvits

Veereb alla kõigest väest
tuhatsuine kõrvits mäest
Inimlapsi alla neelab
pole kedagi kes keelab
Oo, ümar kõrvits, palun sind
peast ilma ära jäta mind

1968–72

On sõjamehel relvastatus
on sõjard kartmatu ja kraps
kuid siis ühtäkki haud ja matus
mees puhkeb nutma nagu laps

Niisama Piibli vägimehed
kel vapper lõvisüda sees
kui värisevad haavalehed
on väetid Looja palge ees

sügis 1972

Gogol Jeruusalemmas

Meel üleilmset Mirgorodi haistab,
mis maisem vast kui taevasem,
kuid see on pesueht Jeruusalemm,
mis läbi halli vihmaaju paistab.

Sääl Kedron loksumas, pooljõgi,
ja karedate kui kõrbetuul
on palvesõnad selle suul,
kel otsas tervendamisvägi.
On Galilea peal udu õige vinge,
ja kalurid, kes võrke veel
näe, nõudmas käinud koidu eel
said saagiks kõigest ühe surnud hinge.

1973

VIKTOR KRIVULIN

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Lõkkel

*"Kui uurid sügavuti mistahes
venelase juuri, leiad sakslase,
tatarlase, soomlase, juudi..."*

gaasi veel suletud pole, radikad soojad ja tagalas
poedki on lahti kartmata tulistamist, vara veel
publik pendeldab tänavail iha veel toores
kurja ja karvase soojuse ihk
igatsus omada kosmilist keha

spektraaljooni pidi et jaguneks osadeks valgus...
silmaades tähtede täpid, õuel on rõõvellik lõke
milles lõõmamas ukseid hingedelt kistud
tasahilju ma lähenen neile (on see bande või sekt?)
kas küpsekartuli kallal ollakse nälgas Siimoni või Peetruse järele

Gogol Jeruusalemmas

Meel üleilmset Mirgorodi haistab,
mis maisem vast kui taevasem,
kuid see on pesueht Jeruusalemm,
mis läbi halli vihmaaju paistab.

Sääl Kedron loksumas, pooljõgi,
ja karedate kui kõrbetuul
on palvesõnad selle suul,
kel otsas tervendamisvägi.
On Galilea peal udu õige vinge,
ja kalurid, kes võrke veel
näe, nõudmas käinud koidu eel
said saagiks kõigest ühe surnud hinge.

1973

VIKTOR KRIVULIN

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Lõkkel

*"Kui uurid sügavuti mistahes
venelase juuri, leiad sakslase,
tatarlase, soomlase, juudi..."*

gaasi veel suletud pole, radikad soojad ja tagalas
poedki on lahti kartmata tulistamist, vara veel
publik pendeldab tänavail iha veel toores
kurja ja karvase soojuse ihk
igatsus omada kosmilist keha

spektraaljooni pidi et jaguneks osadeks valgus...
silmaades tähtede täpid, õuel on rõõvellik lõke
milles lõõmamas ukseid hingedelt kistud
tasahilju ma lähenen neile (on see bande või sekt?)
kas küpsekartuli kallal ollakse nälgas Siimoni või Peetruse järele

kukk kireb siingi kolm korda
öö pole sugugi soojem, sama leegiga lõõmavad söed
mingil eidel on äkki minuga asja, ta nagu oleks mind näind
ütlen ei, pole siitkandi mehi
eit aga tänitab: olid koos Temaga!

vastutahtsi roomavad võõrkeelsed sõnad sisisedes mu huulilt...
kõik ühtäkki vakatavad, silm jõllis ja isegi
habemik naabrimees, kunstnikuhing kulunud teksapükstes
eemaldub minust – on ebainimlik
loomuvastane vaikus, vaid tuli, mis ei anna sooja

mängib nende katkendlikel nägudel

Lävel

on's pelutav see tõik, et eakamad on läinud
või vähem põnevust neis, kes veel lapseohtu
veel seisad ilmaveere lävel paljunäinul
ja endasse su veab soe pühapäevaõhtu

õitseb ajuti vaid suvimaja roheline stiil
lämbe longus lillgi une kutset kuulis
ajakiri puistab tolmu nagu kuuessiil
tolm on soe kui paljajalu juulis

paljaneval pealael külavahetee
viib see jõe, raudteejaama? mine tea
kas ei peaks mul kõigest villand saama
kas kümnendad aastad või sada
penikoormat üle väljade

ainult et kaugele, ainult kui mesi
mis ehavalgel
tihenemas tasakesi

kukk kireb siingi kolm korda
öö pole sugugi soojem, sama leegiga lõõmavad söed
mingil eidel on äkki minuga asja, ta nagu oleks mind näind
ütlen ei, pole siitkandi mehi
eit aga tänitab: olid koos Temaga!

vastutahtsi roomavad võõrkeelsed sõnad sisisedes mu huulilt...
kõik ühtäkki vakatavad, silm jõllis ja isegi
habemik naabrimees, kunstnikuhing kulunud teksapükstes
eemaldub minust – on ebainimlik
loomuvastane vaikus, vaid tuli, mis ei anna sooja

mängib nende katkendlikel nägudel

Lävel

on's pelutav see tõik, et eakamad on läinud
või vähem põnevust neis, kes veel lapseohtu
veel seisad ilmaveere lävel paljunäinul
ja endasse su veab soe pühapäevaõhtu

õitseb ajuti vaid suvimaja roheline stiil
lämbe longus lillgi une kutset kuulis
ajakiri puistab tolmu nagu kuuessiil
tolm on soe kui paljajalu juulis

paljaneval pealael külavahetee
viib see jõe, raudteejaama? mine tea
kas ei peaks mul kõigest villand saama
kas kümnendad aastad või sada
penikoormat üle väljade

ainult et kaugele, ainult kui mesi
mis ehavalgel
tihenemas tasakesi

Öine loomaaed ¹

öö. värv. varvad. loomaaed on alasti ja lage
õhk täis kirbet lõhna elust määnduvast
hüääni ulgumine muudab
novembrituule läbilõikavaks

märg krussis karv on vihmapiiisal
ja penipäises taevas
sääil, kus kindlusekiriku tornirist
sulavad tähed
kui kuuvalgus langeb
valgub kiir üle esimese lume
üle isevalitseja viimse aseme
kiriku keskel
nagu soovides end soojendada
vangistuse eel
et siis tungida narkootilise nõelana
pimeduse soontesse

mesmervalguses suplevad loomamajad
piirdetarad, võrgud, varbade vertikaal
mingi lind nagu kusagil kohendaks end
otsekui kull marmorplaadilt

justsama verisena mahakistu

Viies märts²

kesk naerupruuskeid ja teab millest kõveras massi
tõde on laatadel, saagu või otsa epohh
taas mõtlen pildile, hiired kus matavad kassi
veavad teist vurrust, kas on ikka surnud, tohoh?
näen halli ahelana saani ette rakendatud varje
kui vaarao saatjaskonda hauakambrist läbikäidavast
ja lastud valla toovad kuuldavale võika karje
musttuhat piiritu hiirhalli laotuse last

1 Peterburi loomaaed asub Peeter Pauli kindluse lähistel, kuhu on maetud Venemaa isevalitsejad, kellel marmorkirstu kaanel tsaarikull. O. A.

2 Jossif Džugašvili (Stalini) surmapäev. O.A.

Öine loomaaed ¹

öö. värv. varvad. loomaaed on alasti ja lage
õhk täis kirbet lõhna elust määnduvast
hüääni ulgumine muudab
novembrituule läbilõikavaks

märg krussis karv on vihmapiiisal
ja penipäises taevas
sääil, kus kindlusekiriku tornirist
sulavad tähed
kui kuuvalgus langeb
valgub kiir üle esimese lume
üle isevalitseja viimse aseme
kiriku keskel
nagu soovides end soojendada
vangistuse eel
et siis tungida narkootilise nõelana
pimeduse soontesse

mesmervalguses suplevad loomamajad
piirdetarad, võrgud, varbade vertikaal
mingi lind nagu kusagil kohendaks end
otsekui kull marmorplaadilt

justsama verisena mahakistu

Viies märts²

kesk naerupruuskeid ja teab millest kõveras massi
tõde on laatadel, saagu või otsa epohh
taas mõtlen pildile, hiired kus matavad kassi
veavad teist vurrust, kas on ikka surnud, tohoh?
näen halli ahelana saani ette rakendatud varje
kui vaarao saatjaskonda hauakambrist läbikäidavast
ja lastud valla toovad kuuldavale võika karje
musttuhat piiritu hiirhalli laotuse last

1 Peterburi loomaaed asub Peeter Pauli kindluse lähistel, kuhu on maetud Venemaa isevalitsejad, kellel marmorkirstu kaanel tsaarikull. O. A.

2 Jossif Džugašvili (Stalini) surmapäev. O.A.

hauataguste hallade hõng meile tuttav on juba
saanijalaste võbelev hõbe ja kassi ahenev pilk
taevakarva koob tuul ühte rombi ja triibulist tuba
kui tahad, siis uju kassmadrus kui väsinud silk

ja märtsikuu lompides madrus nüüd raadabki raja
ei püüa ei pööra teist keegi ja näost on ta plass
võib teeselda justkui ei olekski ülepea vaja
tühja kohta
kui pildil on keskseks üks kärvanud
kass

JELENA ŠVARTS

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Näe, maa, sa inimesi sööd,
siin kullerkupp, säääl asalea
su pinnal sirgub, õitsma lööb,
uus kivi kasvab, aus ja hea.
Teeb uttumattuv ringiloov
sust hangunu ja kõleda,
kel meeles mõlgub salasooov
meid kõiki üle elada.
Eks rökka rõõmust, jooda meid
nüüd musta piima täis,
su tukse toidab südameid,
sa krigised me päis.
Maa, iidne madu, siin ja säääl
sust võrsub rohututt või haab,
kuid tatsuv jalatald su pääl
vaid kindlalt kõdu kanda saab.

hauataguste hallade hõng meile tuttav on juba
saanijalaste võbelev hõbe ja kassi ahenev pilk
taevakarva koob tuul ühte rombi ja triibulist tuba
kui tahad, siis uju kassmadrus kui väsinud silk

ja märtsikuu lompides madrus nüüd raadabki raja
ei püüa ei pööra teist keegi ja näost on ta plass
võib teeselda justkui ei olekski ülepea vaja
tühja kohta
kui pildil on keskseks üks kärvanud
kass

JELENA ŠVARTS

Vene keelest tõlkinud Ott Arder

Näe, maa, sa inimesi sööd,
siin kullerkupp, säääl asalea
su pinnal sirgub, õitsma lööb,
uus kivi kasvab, aus ja hea.
Teeb uttumattuv ringiloov
sust hangunu ja kõleda,
kel meeles mõlgub salasooov
meid kõiki üle elada.
Eks rökka rõõmust, jooda meid
nüüd musta piima täis,
su tukse toidab südameid,
sa krigised me päis.
Maa, iidne madu, siin ja säääl
sust võrsub rohututt või haab,
kuid tatsuv jalatald su pääl
vaid kindlalt kõdu kanda saab.

ARKADI BARTOV

KONTSEPTUAALSED MINIATUURID TULEKAHJU KÜLAKLUBIS

Vene keelest tõlkinud Andres Lepp

1. Tulekahju külaklubis

Ühes külaklubis oblasti põhjaosas kogunes nelikümmend inimest piduõhtule. Puhvetis müüdi vabalt vägijooke. Kui pidu oli täies hoos, otsustas üks noormees nimega Ivan kutsuda tantsima ühe neiu, nimega Maria. Maria keeldus Ivaniga tantsimast, kuigi enne seda oli ta tantsinud mitme noormehega. Siis võttis juba tugevalt joobnud Ivan hüüdega "Säh sulle, l...!" taskust päris uue välgumihkli ja süütas Maria kroogitud krepdešiinkleidi. Maria tormas väljapääsu poole, kuid rüselemise tõttu kargas tuli välgukiirusel tantsijate riietesse, mööblisse ja haaras kogu klubi. Tulekahju kestis neli tundi ja nõudis 40 inimest. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

2. Tulekahju külaklubis

Ühes põhjapoolses külaklubis kogunes õhtul tantsupeole umbes nelikümmend inimest. Puhvetis müüdi vägijooke. Kui pidu oli täies hoos, kutsus Ivan Mariat tantsima. Maria keeldus, kuna oli korralikult võtnud ja polnud enam võimeline tantsima, kuigi enne seda oli tantsinud mõne noormehega. Siis võttis Ivan hüüdega "Vahi, l...!" üldsegi mitte uue välgumihkli ja süütas oma koverkot-ülrikonna. Kõik tormasid väljapääsu poole, kuid tekkis tropp ning välgukiirusel süttisid tantsijate riided, mööbel ja kogu klubi. Tulekahju kustutati tunni ajaga, kuid see jõudis Ivanilt elu võtta. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

3. Tulekahju külaklubis

Ühe Põhjas asuva küla uues klubis kestis terve õhtu pidu. Sinna oli kogunenud natuke inimesi, enamasti noorsugu. Puhvetis müüdi ainult alkoholivabu jooke. Pidus oli täies hoos, kui Ivan, kes end pohmelli tõttu halvasti tundis, otsustas suitsu teha. Ta libastus, kukkus ja pillas maha põleva tikku. Nagu välk kandus leek noorsoo riietele, mööblile ja klubihoonetele. Maria, kergeete elukommetega tütarlaps, kustutas vahtkustuti abil kiiresti leegi. Klubi jõudis maha põleda, kuid inimesed päästeti. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

ARKADI BARTOV

KONTSEPTUAALSED MINIATUURID TULEKAHJU KÜLAKLUBIS

Vene keelest tõlkinud Andres Lepp

1. Tulekahju külaklubis

Ühes külaklubis oblasti põhjaosas kogunes nelikümmend inimest piduõhtule. Puhvetis müüdi vabalt vägijooke. Kui pidu oli täies hoos, otsustas üks noormees nimega Ivan kutsuda tantsima ühe neiu, nimega Maria. Maria keeldus Ivaniga tantsimast, kuigi enne seda oli ta tantsinud mitme noormehega. Siis võttis juba tugevalt joobnud Ivan hüüdega "Säh sulle, l...!" taskust päris uue välgumihkli ja süütas Maria kroogitud krepdešiinkleidi. Maria tormas väljapääsu poole, kuid rüselemise tõttu kargas tuli välgukiirusel tantsijate riietesse, mööblisse ja haaras kogu klubi. Tulekahju kestis neli tundi ja nõudis 40 inimest. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

2. Tulekahju külaklubis

Ühes põhjapoolses külaklubis kogunes õhtul tantsupeole umbes nelikümmend inimest. Puhvetis müüdi vägijooke. Kui pidu oli täies hoos, kutsus Ivan Mariat tantsima. Maria keeldus, kuna oli korralikult võtnud ja polnud enam võimeline tantsima, kuigi enne seda oli tantsinud mõne noormehega. Siis võttis Ivan hüüdega "Vahi, l...!" üldsegi mitte uue välgumihkli ja süütas oma koverkot-ülrikonna. Kõik tormasid väljapääsu poole, kuid tekkis tropp ning välgukiirusel süttisid tantsijate riided, mööbel ja kogu klubi. Tulekahju kustutati tunni ajaga, kuid see jõudis Ivanilt elu võtta. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

3. Tulekahju külaklubis

Ühe Põhjas asuva küla uues klubis kestis terve õhtu pidu. Sinna oli kogunenud natuke inimesi, enamasti noorsugu. Puhvetis müüdi ainult alkoholivabu jooke. Pidus oli täies hoos, kui Ivan, kes end pohmelli tõttu halvasti tundis, otsustas suitsu teha. Ta libastus, kukkus ja pillas maha põleva tikku. Nagu välk kandus leek noorsoo riietele, mööblile ja klubihoonetele. Maria, kergeete elukommetega tütarlaps, kustutas vahtkustuti abil kiiresti leegi. Klubi jõudis maha põleda, kuid inimesed päästeti. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

4. Tulekahju külaklubis

Külas elav noorsugu otsustas organiseerida klubi. Leiti ruum, pandi paika mööbel. Tüdrukud olid moodsates kleitides, noormehed ülikondades ja välgumihklitega. Noormehed eesotsas Ivaniga ja tüdrukud eesotsas Mariaga kaalusid, kuhu minna vägijookide järele, kuna lähim einelaud oli suletud, ning põhjasuunast kogunes küla kohale pilvi. Kõmises kõu, sähvatas välk, klubihoone süttis läheduses kasvavast puust ning kõik oleksid ära põlenud. Kuid kallas vihma ja tuli kustus iseenesest. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

5. Tulekahju külaklubis.

Külas peeti pidu. Öhtul kogunes noorsugu. Kui pidu oli täies hoos, otsustas Ivan näidata oma uut maja. See oli veel tühi, mööblit oli vähe, kõik meenutas klubi. Joodi, hakati tantsima. Väljas lõi välku, kõmises kõu. Piduhuog kestis terve öhtu, kallutades noorsugu üha enam prassimisele. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

6. Tulekahju külaklubis.

Küla, põhi, klubi, puhvet, vägijook, noorsugu, piduhuog, noormehed ja tütarlapsed, ivan ning maria, välgumihklid, tikud, tulekahju, leek, kõu ja välk, riided, mööbel, maja, palju, vähe, kõik, natuke, üks, nelikümmend, kogunema, tantsima, müüma, näitama, tormama, põlema, müristama, välku lööma, kustutama, kallutama. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

7. Tulekahju külaklubis

A, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, õ, ä, ö, ü. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

MUHHIN JA KOROMÕSLOV

Muhhinist

Muhhin, seljas must valgete triipudega pintsak, jalas helekollased püksid ja peas punane mütsike, seisis muruplatsil, vaadates igasse külge. Ranges tumesinisises ülikonnas Koromõslov jooksis Muhhini juurde, tegi kaare ning läks seejärel kümmekond meetrit tagasi ja istus kokkupandavale taburetile. Taevast liikusid paksud hallid pilved.

4. Tulekahju külaklubis

Külas elav noorsugu otsustas organiseerida klubi. Leiti ruum, pandi paika mööbel. Tüdrukud olid moodsates kleitides, noormehed ülikondades ja välgumihklitega. Noormehed eesotsas Ivaniga ja tüdrukud eesotsas Mariaga kaalusid, kuhu minna vägijookide järele, kuna lähim einelaud oli suletud, ning põhjasuunast kogunes küla kohale pilvi. Kõmises kõu, sähvatas välk, klubihoone süttis läheduses kasvavast puust ning kõik oleksid ära põlenud. Kuid kallas vihma ja tuli kustus iseenesest. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

5. Tulekahju külaklubis.

Külas peeti pidu. Öhtul kogunes noorsugu. Kui pidu oli täies hoos, otsustas Ivan näidata oma uut maja. See oli veel tühi, mööblit oli vähe, kõik meenutas klubi. Joodi, hakati tantsima. Väljas lõi välku, kõmises kõu. Piduhuog kestis terve öhtu, kallutades noorsugu üha enam prassimisele. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

6. Tulekahju külaklubis.

Küla, põhi, klubi, puhvet, vägijook, noorsugu, piduhuog, noormehed ja tütarlapsed, ivan ning maria, välgumihklid, tikud, tulekahju, leek, kõu ja välk, riided, mööbel, maja, palju, vähe, kõik, natuke, üks, nelikümmend, kogunema, tantsima, müüma, näitama, tormama, põlema, müristama, välku lööma, kustutama, kallutama. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

7. Tulekahju külaklubis

A, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, õ, ä, ö, ü. Säärane on alkoholi kuritarvitamise tagajärg.

MUHHIN JA KOROMÕSLOV

Muhhinist

Muhhin, seljas must valgete triipudega pintsak, jalas helekollased püksid ja peas punane mütsike, seisis muruplatsil, vaadates igasse külge. Ranges tumesinisises ülikonnas Koromõslov jooksis Muhhini juurde, tegi kaare ning läks seejärel kümmekond meetrit tagasi ja istus kokkupandavale taburetile. Taevast liikusid paksud hallid pilved.

Koromõslovist

Oli sügis. Hämaidus aeglaselt. Veel võis näha, kui ilus oli Muhhin, et tal on mustad silmad, tihedad kulmud ja sinised kingad. Koromõslov oli ka ilus, aga mitte selline nagu Muhhin. Temal olid sinised silmad, tihedad kulmud ja mustad kingad. Varsti läheb päris pimedaks ja, vaata kuidas tahad, ei Muhhinit ega Koromõslovit ole enam näha, kuna nad heidavad magama. Kui aga taevasse vaadata, siis on näha üha tumedamaks muutuvad paksud hallid pilved.

Veel Muhhinist

Muhhin ja Koromõslov elavad kenasti ja peaaegu ei sega teineteist. Ainult vahetevahel jookseb Koromõslov Muhhini juurde, kes seisab muruplatsil igasse külge vaadates, ja karjub Muhhinile: "Huhuu! Huhuu!" Muhhin ehmub natuke, kuid ei liigu paigast, pealegi on ta Koromõsloviga harjunud ning nad on võib-olla sugulased. Koromõslov hirmutab Muhhinit ainult päeval, mitte hilja öösiti, kui hakkab juba valgeks minema ja taevast venivad paksud pilved, mis muutuvad järk-järgult mustast halliks.

Veel Koromõslovist

Muhhin ja Koromõslov lähevad igal hommikul muruplatsile. Koromõslov istub kokkupandavale taburetile, aga Muhhin jääb lähedusse seisma. Ainult üks kord ei saanud Muhhin Koromõslovi kõrvale seisma jääda, sest tal valutab jalg, ning siis tõusis Koromõslov taburetilt, jooksis kümme meetrit eemale ja näitas käega Muhhinile, et too istuks toolile. Muhhin, istudes toolil, punane mütsike peas, jätkas igasse külge vaatamist ja nägi koguni taevast, kus paksud hallid pilved olid peaaegu hajunud.

Veel ja veel Muhhinist

Lõuna ajal sõi Koromõslov suppi, keedetud liha ja piima, aga Muhhin, vaatamata sellele et jalavalu oli ammu üle läinud, ei söönud midagi. Ta istus toolil, silmad kinni, ei puudutanud midagi ja ainult aeg-ajalt avas oma mustad silmad ning vaatas veidike Koromõslovist mööda. Järgmisel päeval sõi Muhhin juba keedetud liha ja koguni ajas sellelt kärbse minema. Enne sööki vahetasid Muhhin ja Koromõslov riideid. Muhhin pani selga range tumesinise ülikonna, aga Koromõslov – musta valgete triipudega pintsaku, helekollased püksid ja punase mütsikese. Lõuna söödud, läksid Muhhin ja Koromõslov välja muruplatsile, mille kohal roomasid juba paksemaks muutuvad hallid pilved.

Koromõslovist

Oli sügis. Hämaidus aeglaselt. Veel võis näha, kui ilus oli Muhhin, et tal on mustad silmad, tihedad kulmud ja sinised kingad. Koromõslov oli ka ilus, aga mitte selline nagu Muhhin. Temal olid sinised silmad, tihedad kulmud ja mustad kingad. Varsti läheb päris pimedaks ja, vaata kuidas tahad, ei Muhhinit ega Koromõslovit ole enam näha, kuna nad heidavad magama. Kui aga taevasse vaadata, siis on näha üha tumedamaks muutuvad paksud hallid pilved.

Veel Muhhinist

Muhhin ja Koromõslov elavad kenasti ja peaaegu ei sega teineteist. Ainult vahetevahel jookseb Koromõslov Muhhini juurde, kes seisab muruplatsil igasse külge vaadates, ja karjub Muhhinile: "Huhuu! Huhuu!" Muhhin ehmub natuke, kuid ei liigu paigast, pealegi on ta Koromõsloviga harjunud ning nad on võib-olla sugulased. Koromõslov hirmutab Muhhinit ainult päeval, mitte hilja öösiti, kui hakkab juba valgeks minema ja taevast venivad paksud pilved, mis muutuvad järk-järgult mustast halliks.

Veel Koromõslovist

Muhhin ja Koromõslov lähevad igal hommikul muruplatsile. Koromõslov istub kokkupandavale taburetile, aga Muhhin jääb lähedusse seisma. Ainult üks kord ei saanud Muhhin Koromõslovi kõrvale seisma jääda, sest tal valutab jalg, ning siis tõusis Koromõslov taburetilt, jooksis kümmekond meetrit eemale ja näitas käega Muhhinile, et too istuks toolile. Muhhin, istudes toolil, punane mütsike peas, jätkas igasse külge vaatamist ja nägi koguni taevast, kus paksud hallid pilved olid peaaegu hajunud.

Veel ja veel Muhhinist

Lõuna ajal sõi Koromõslov suppi, keedetud liha ja piima, aga Muhhin, vaatamata sellele et jalavalu oli ammu üle läinud, ei sünnud midagi. Ta istus toolil, silmad kinni, ei puudutanud midagi ja ainult aeg-ajalt avas oma mustad silmad ning vaatas veidike Koromõslovist mööda. Järgmisel päeval sõi Muhhin juba keedetud liha ja koguni ajas sellelt kärbse minema. Enne sööki vahetasid Muhhin ja Koromõslov riideid. Muhhin pani selga range tumesinise ülikonna, aga Koromõslov – musta valgete triipudega pintsaku, helekollased püksid ja punase mütsikese. Lõuna söödud, läksid Muhhin ja Koromõslov välja muruplatsile, mille kohal roomasid juba paksemaks muutuvad hallid pilved.

Veel ja veel Koromõslovist

Kui Muhhin seisis muruplatsil ning silmitses tihedate kulmude alt igasse külge, jooksis Koromõslov toolilt püsti karates Muhhini juurde, seejärel kõrvale pöördunud ja kaares liikudes jooksis kümnekond meetrit tagasi eemale. Pärast vaatas tihedate kulmude alt Muhhinit ja ütles talle: "Tule siia, kallis." Ja nii imelik kui see ka pole, astus Muhhin aeglaselt Koromõslovi juurde, võib-olla sellepärast, et oli ta naaber, ja peatus Koromõslovi juures, hakkas igasse külge vaatama. Koromõslov aga istus uuesti kokkupandavale taburetile ja talle oli hästi näha taevas, mida mööda liikusid paksud hallid pilved.

Jälle Muhhinist

Lähenes talv. Läks üha külmemaks. Koromõslov katsus vähe liigutada, jõudu kokku hoida ja enam ei jooksnud Muhhini juurde, ainult vahete-vahel, toolil istudes hüüdis talle: "Huhuu! Huhuu!" Aga Muhhin, vastupidi, et sooja saada, astus Koromõslovi juurde ja tagasi, igasse külge vaadates. Muhhinil ja Koromõslovil liikus külma tõttu veri üha aeglasemalt ja aeglasemalt kehas ringi, aga taevas liikusid üha aeglasemalt ja aeglasemalt hallid, peaaegu mustad ja väga paksud pilved.

Jälle Koromõslovist

Muhhin ja Koromõslov armastasid muruplatsil jalutada. Tavaliselt liikusid nad hanereas. Ees läks Muhhin, aga tema taga Koromõslov, aga juhtus ka vastupidi: kõige ees läks Koromõslov, aga tema taga Muhhin, Koromõslov väsis aeg-ajalt ja võttis natukeseks ajaks kokkupandaval taburetil istet, aga pärast jälle tõusis ja astus Muhhini järel. Muhhin oli kaksteist sentimeetrit Koromõslovist pikem ja kaheksateist paksem ning kui Muhhin läks ees, nägi Koromõslov tema tagant ainult osa taevast, kus tihenesid hallid pilved.

Ikka ja jälle Muhhinist

Koromõslov, istudes toolil, jäi ükskord magama ja vajus muruplatsile. Ta magas edasi, aga Muhhin käis mööda muruplatsi ja vaatas igasse külge. Kahe ja poole tunni pärast märkas ta äkki, et üheski suunas pole Koromõslovit näha. Muhhin hakkas valju Koromõslovit hüüdma: "Hei! Hei! Hei!" Ja Koromõslov tõusis, nagu poleks midagi juhtunud, ning isegi ennast puhtaks rapsimata, kuigi oleks võinud end ära määrida, läks Muhhinile järele. Muhhini selja tagant paistis talle ainult osa taevast, kus hallikana oli näha pakse pilvi.

Veel ja veel Koromõslovist

Kui Muhhin seisis muruplatsil ning silmitses tihedate kulmude alt igasse külge, jooksis Koromõslov toolilt püsti karates Muhhini juurde, seejärel kõrvale pöördunud ja kaares liikudes jooksis kümnekond meetrit tagasi eemale. Pärast vaatas tihedate kulmude alt Muhhinit ja ütles talle: "Tule siia, kallis." Ja nii imelik kui see ka pole, astus Muhhin aeglaselt Koromõslovi juurde, võib-olla sellepärast, et oli ta naaber, ja peatus Koromõslovi juures, hakkas igasse külge vaatama. Koromõslov aga istus uuesti kokkupandavale taburetile ja talle oli hästi näha taevas, mida mööda liikusid paksud hallid pilved.

Jälle Muhhinist

Lähenes talv. Läks üha külmemaks. Koromõslov katsus vähe liigutada, jõudu kokku hoida ja enam ei jooksnud Muhhini juurde, ainult vahete-vahel, toolil istudes hüüdis talle: "Huhuu! Huhuu!" Aga Muhhin, vastupidi, et sooja saada, astus Koromõslovi juurde ja tagasi, igasse külge vaadates. Muhhinil ja Koromõslovil liikus külma tõttu veri üha aeglasemalt ja aeglasemalt kehas ringi, aga taevas liikusid üha aeglasemalt ja aeglasemalt hallid, peaaegu mustad ja väga paksud pilved.

Jälle Koromõslovist

Muhhin ja Koromõslov armastasid muruplatsil jalutada. Tavaliselt liikusid nad hanereas. Ees läks Muhhin, aga tema taga Koromõslov, aga juhtus ka vastupidi: kõige ees läks Koromõslov, aga tema taga Muhhin, Koromõslov väsis aeg-ajalt ja võttis natukeseks ajaks kokkupandaval taburetil istet, aga pärast jälle tõusis ja astus Muhhini järel. Muhhin oli kaksteist sentimeetrit Koromõslovist pikem ja kaheksateist paksem ning kui Muhhin läks ees, nägi Koromõslov tema tagant ainult osa taevast, kus tihenesid hallid pilved.

Ikka ja jälle Muhhinist

Koromõslov, istudes toolil, jäi ükskord magama ja vajus muruplatsile. Ta magas edasi, aga Muhhin käis mööda muruplatsi ja vaatas igasse külge. Kahe ja poole tunni pärast märkas ta äkki, et üheski suunas pole Koromõslovit näha. Muhhin hakkas valju Koromõslovit hüüdma: "Hei! Hei! Hei!" Ja Koromõslov tõusis, nagu poleks midagi juhtunud, ning isegi ennast puhtaks rapsimata, kuigi oleks võinud end ära määrida, läks Muhhinile järele. Muhhini selja tagant paistis talle ainult osa taevast, kus hallikana oli näha pakse pilvi.

Ikka ja jälle Koromõslovist

Talve algul pani Muhhin pintsaku ja pükste peale punakaspruuni voodriga helepruuni mantli, kuid kesktalvel musta pintsaku ja helekollaste pükste peale punakaspruunide nõopidega pruuni mantli, aga talve lõpuks valgete triipudega musta pintsaku peale punakaspruuni kraega tumepruuni mantli; seevastu Koromõslov kandis talve alguses ülikonna peal pruuni kraega tumedat punakaspruuni palitut, kesktalvel range ülikonna peal pruunide nõopidega punakaspruuni palitut, talve lõpus range tumesinise ülikonna peal pruuni voodriga heledat punakaspruuni palitut. Aeg-ajalt vahetas Muhhin Koromõsloviga mantlit ja palitut, unustamata seejuures igasse külge ja koguni taevasse vaatamast, kus mustasid paksud, hallikamaks muutuvad pilved.

Juba mitmes kord Muhhinist

Hommikuti ja õhtuti jõid Muhhin ja Koromõslov teed. Koromõslov jõi teed alustassikeselt, puhus peale, luristas häälekalt, kiirustades välja muruplatsile, kus istus kokkupandavale taburetile, sõi sihvkasid ja ootas Muhhinit, kes kiirustamata jõi teed tassist, sõi kõrvale kompveki, pani aeglaselt pähe punase mütsikese, ja läks välja muruplatsile, vaadates tihedate kulmude alt igasse külge ja taevasse, mis oli kaetud hallide, jätkuvalt hõrenevate pilvedega. Mõnikord jõid mõlemad – Muhhin ja Koromõslov – teed otse muruplatsil.

Juba mitmes kord Koromõslovist

Ükskord lippas Koromõslov Muhhini juurde, et tema kannul mööda muruplatsi käia ning kuulis korraga pininat, vaikset ja kaeblikku. Kummaline küll, kuid pinin tugevnes, kui Muhhin ja Koromõslov lähenesid muruplatsi servale. Koromõslov juhtis Muhhini tähelepanu pininale ning tõepoolest, igasse külge vaadates avastas Muhhin sääse, vist selletõttu, et saabus kevad, mille jooksul hallid pilved taevast üha hõrenesid, kuigi jäid piisavalt paksuks.

Jälle Muhhinist

Muhhin armastas mööda muruplatsi käies oksaraagudest nooli teha, mis näitasid liikumissuunda, kuid Koromõslov, kes astus Muhhini taga, pahandas ja lõhkus neid. Koromõslov lõhub ära uue noole, jookseb kümmekond meetrit eemale, teeb kaare ja naaseb Muhhini juurde. Nii tegi Muhhin kogu jalutuskäigu aja nooli, aga Koromõslov lõhkus neid. Juba jalutasid nad ilma palitu ja mantlita, kuna kogu aeg läks soojemaks ja taevast roomasid hallid, mitte liiga paksud pilved.

Ikka ja jälle Koromõslovist

Talve algul pani Muhhin pintsaku ja pükste peale punakaspruuni voodriga helepruuni mantli, kuid kesktalvel musta pintsaku ja helekollaste pükste peale punakaspruunide nõõpidega pruuni mantli, aga talve lõpuks valgete triipudega musta pintsaku peale punakaspruuni kraega tumepruuni mantli; seevastu Koromõslov kandis talve alguses ülikonna peal pruuni kraega tumedat punakaspruuni palitut, kesktalvel range ülikonna peal pruunide nõõpidega punakaspruuni palitut, talve lõpus range tumesinise ülikonna peal pruuni voodriga heledat punakaspruuni palitut. Aeg-ajalt vahetas Muhhin Koromõsloviga mantlit ja palitut, unustamata seejuures igasse külge ja koguni taevasse vaatamast, kus mustasid paksud, hallikamaks muutuvad pilved.

Juba mitmes kord Muhhinist

Hommikuti ja õhtuti jõid Muhhin ja Koromõslov teed. Koromõslov jõi teed alustassikeselt, puhus peale, luristas häälekalt, kiirustades välja muruplatsile, kus istus kokkupandavale taburetile, sõi sihvkasid ja ootas Muhhinit, kes kiirustamata jõi teed tassist, sõi kõrvale kompveki, pani aeglaselt pähe punase mütsikese, ja läks välja muruplatsile, vaadates tihedate kulmude alt igasse külge ja taevasse, mis oli kaetud hallide, jätkuvalt hõrenevate pilvedega. Mõnikord jõid mõlemad – Muhhin ja Koromõslov – teed otse muruplatsil.

Juba mitmes kord Koromõslovist

Ükskord lippas Koromõslov Muhhini juurde, et tema kannul mööda muruplatsi käia ning kuulis korraga pininat, vaikset ja kaeblikku. Kummaline küll, kuid pinin tugevnes, kui Muhhin ja Koromõslov lähenesid muruplatsi servale. Koromõslov juhtis Muhhini tähelepanu pininale ning tõepoolest, igasse külge vaadates avastas Muhhin sääse, vist selletõttu, et saabus kevad, mille jooksul hallid pilved taevast üha hõrenesid, kuigi jäid piisavalt paksuks.

Jälle Muhhinist

Muhhin armastas mööda muruplatsi käies oksaraagudest nooli teha, mis näitaksid liikumissuunda, kuid Koromõslov, kes astus Muhhini taga, pahandas ja lõhkus neid. Koromõslov lõhub ära uue noole, jookseb kümmekond meetrit eemale, teeb kaare ja naaseb Muhhini juurde. Nii tegi Muhhin kogu jalutuskäigu aja nooli, aga Koromõslov lõhkus neid. Juba jalutasid nad ilma palitu ja mantlita, kuna kogu aeg läks soojemaks ja taevast roomasid hallid, mitte liiga paksud pilved.

Jälle Koromõslovist

Muhhinil ja Koromõslovil oli palju sihvkasid, mida nad jalutuskäigu ajal sõid. Muhhin sülitas kestad vasakule poole, aga Koromõslov paremale. Siin-seal kohtades, kuhu Muhhin ja Koromõslov sihvkaide kesti sülitasid, kasvas hiljem päevalilli. Koromõslov sülitas siis, kui istus kokkupandaval taburetil, väga palju sihvkaide kesti, nii et neist kasvas paras kuhi. Muhhin armastas sel ajal, kui istus taburetil, sobrada käega kestad, kogudes neid kuhja ja siis jälle laiali puistates. Seejuures vaatas Muhhin toolilt tõusmata paksude kulmude alt taevast, kus liikusid pilved, mis kunagi olid mustad, aga nüüd täitsa hallid ja mitte väga paksud.

Veel Muhhinist

Hommikuti jalutas Muhhin muruplatsil kiirusega viis kilomeetrit tunnis, aga Koromõslov, astudes talle peaaegu kandadele, liikus märgatavalt kiiremini. Kui aga ees läks Koromõslov, siis jõudis ta muruplatsil teha viis tiiru, samal ajal kui Muhhin jõudis teha ainult ühe. Õhtuti käisid nad peaaegu ühesuguse kiirusega, võib-olla selletõttu, et läks pimedaks. Enne muruplatsilt lahkumist ja magama heitmist tundis Koromõslov huvi, kuidas oli Muhhin päeva mööda saanud. Muhhin vastas, et ta jalutas muruplatsil ja osutas sellele käega. Aga seda polnud enam näha. Näha oli ainult taevas, kus sõudsid hallid, küllaltki paksud pilved.

Veel Koromõslovist

Saabus suvi. Muhhin ei jalutanud muruplatsil, seisis vaid, vaatas igasse külge, seljas valgete triipudega must pintsak, jalas helekollased püksid, sinised kingad ning peas punane mütsike. Koromõslov, seljas tumesinine range ülikond ja jalas mustad kingad, jooksis Muhhini juurde, tegi väikese kaare, eemaldus kümnekond meetrit, aga seejärel jooksis uuesti Muhhini juurde ja hüüdis talle, siniseid silmi pungi ajades: "Huhuu! Huhuu!" kutsudes teda sel kombel uuesti muruplatsile jalutama. Kuid Muhhin, kuigi oli natuke ehmunud, ei liikunud paigast, heites mustadest silmadest pilke igasse külge ja vaadates taevasse, kus roomasid hallid, hoopiski mitte paksud pilved.

Veel kord Muhhinist

Päevad läksid. Palavus püsis. Muruplatsile ilmus kaks kärbest, kellest üks kogu aeg laskus seisvale Muhhinile, kes, teda minema peletamata, muudkui vaatas igasse külge. Koromõslov ei jooksnud enam Muhhini juurde, ta koguni ei istunud kokkupandaval taburetil, vaid vedeles muruplatsil tumesinises ranges

Jälle Koromõslovist

Muhhinil ja Koromõslovil oli palju sihvkasid, mida nad jalutuskäigu ajal sõid. Muhhin sülitas kestad vasakule poole, aga Koromõslov paremale. Siin-seal kohtades, kuhu Muhhin ja Koromõslov sihvkaide kesti sülitasid, kasvas hiljem päevalilli. Koromõslov sülitas siis, kui istus kokkupandaval taburetil, väga palju sihvkaide kesti, nii et neist kasvas paras kuhi. Muhhin armastas sel ajal, kui istus taburetil, sobrada käega kestad, kogudes neid kuhja ja siis jälle laiali puistates. Seejuures vaatas Muhhin toolilt tõusmata paksude kulmude alt taevast, kus liikusid pilved, mis kunagi olid mustad, aga nüüd täitsa hallid ja mitte väga paksud.

Veel Muhhinist

Hommikuti jalutas Muhhin muruplatsil kiirusega viis kilomeetrit tunnis, aga Koromõslov, astudes talle peaaegu kandadele, liikus märgatavalt kiiremini. Kui aga ees läks Koromõslov, siis jõudis ta muruplatsil teha viis tiiru, samal ajal kui Muhhin jõudis teha ainult ühe. Õhtuti käisid nad peaaegu ühesuguse kiirusega, võib-olla selletõttu, et läks pimedaks. Enne muruplatsilt lahkumist ja magama heitmist tundis Koromõslov huvi, kuidas oli Muhhin päeva mööda saanud. Muhhin vastas, et ta jalutas muruplatsil ja osutas sellele käega. Aga seda polnud enam näha. Näha oli ainult taevas, kus sõudsid hallid, küllaltki paksud pilved.

Veel Koromõslovist

Saabus suvi. Muhhin ei jalutanud muruplatsil, seisis vaid, vaatas igasse külge, seljas valgete triipudega must pintsak, jalas helekollased püksid, sinised kingad ning peas punane mütsike. Koromõslov, seljas tumesinine range ülikond ja jalas mustad kingad, jooksis Muhhini juurde, tegi väikese kaare, eemaldus kümnekond meetrit, aga seejärel jooksis uuesti Muhhini juurde ja hüüdis talle, siniseid silmi pungi ajades: "Huhuu! Huhuu!" kutsudes teda sel kombel uuesti muruplatsile jalutama. Kuid Muhhin, kuigi oli natuke ehmunud, ei liikunud paigast, heites mustadest silmadest pilke igasse külge ja vaadates taevasse, kus roomasid hallid, hoopiski mitte paksud pilved.

Veel kord Muhhinist

Päevad läksid. Palavus püsis. Muruplatsile ilmus kaks kärbest, kellest üks kogu aeg laskus seisvale Muhhinile, kes, teda minema peletamata, muudkui vaatas igasse külge. Koromõslov ei jooksnud enam Muhhini juurde, ta koguni ei istunud kokkupandaval taburetil, vaid vedeles muruplatsil tumesinises ranges

ülikonnas, jalas mustad kingad. Aeg-ajalt peletas ta eemale teist kärbest, ta koguni ei mõelnud sellele, et varsti saabub sügis, läheb jahedaks, üle taeva liiguvad paksud hallid pilved ja nemad koos Muhhiniga hakkavad jälle mööda muruplatsi jalutama.

ALEKSANDR SKIDAN

"Deliirium" / Fragmendid

Vene keelest tõlkinud Paul-Eerik Rummo

*...Oleme laskurid, sõgedalt roomamas
öö tipu poole.
Georg Trakl*

/.../ kadu on tapetu kaja. lood,
kivina lingu poolunne langev,
sigitab senitundmatust, Lott,
määratult "languse" määrast; tütar
siseneb sinna. ja jälle –
tütar, teine. Tütarpimedus, laskuv, alanev
katab Iisraeli; paberipoogen
tõstab utoopiasuitsu
taevasteni, raamat
nõutab kahvatut tuld, limpsates keelt. Hõimud. Millest
see kadu see kahanemine

neis kõrblikes paigus,
mu rahvas? Isegi lõkkele lüües
jätab mina nüüd juba lausumata
"mina"; tõsta huulte selle eikuskiilt-rohu kahin: tolmu
hukatus. Pihustumine. Mu suu. Vaadelda,
kuidas lõõmab talv, kuidas
avaneb, vappudes, kõrbe vili,
ülimalt mõru.

Mõõtmatus.

Madalad

pilved. "aleksandria" talve oblaat; joobumus,
otsekui – mitte kunagi. Musta tiiba noogutab öö,
otsekui heiskudes jumalanna rinnale. Kirjatäht
nuttes

ülikonnas, jalas mustad kingad. Aeg-ajalt peletas ta eemale teist kärbest, ta koguni ei mõelnud sellele, et varsti saabub sügis, läheb jahedaks, üle taeva liiguvad paksud hallid pilved ja nemad koos Muhhiniga hakkavad jälle mööda muruplatsi jalutama.

ALEKSANDR SKIDAN

"Deliirium" / Fragmendid

Vene keelest tõlkinud Paul-Eerik Rummo

*...Oleme laskurid, sõgedalt roomamas
öö tipu poole.
Georg Trakl*

/.../ kadu on tapetu kaja. lood,
kivina lingu poolunne langev,
sigitab senitundmatust, Lott,
määratult "languse" määrast; tütar
siseneb sinna. ja jälle –
tütar, teine. Tütarpimedus, laskuv, alanev
katab Iisraeli; paberipoogen
tõstab utoopiasuitsu
taevasteni, raamat
nõutab kahvatut tuld, limpsates keelt. Hõimud. Millest
see kadu see kahanemine

neis kõrblikes paigus,
mu rahvas? Isegi lõkkele lüües
jätab mina nüüd juba lausumata
"mina"; tõsta huulte selle eikuskiit-rohu kahin: tolmu
hukatus. Pihustumine. Mu suu. Vaadelda,
kuidas lõõmab talv, kuidas
avaneb, vappudes, kõrbe vili,
ülimalt mõru.

Mõõtmatus.

Madalad

pilved. "aleksandria" talve oblaat; joobumus,
otsekui – mitte kunagi. Musta tiiba noogutab öö,
otsekui heiskudes jumalanna rinnale. Kirjatäht
nuttes

ennetab poemi, naaldudes
puudumise õla najale. Kes siin viibib nii keeletult? Potlatch,
ütles ta. see on, kui pole kellele, kuid teda
parandati – eikellelegi. paberil
tuhastamine meenutab

(eimiski

meenutab eimidagi) harjutust
mälestamiskunstis; žanr, mille stiil niisamuti
"on muutnud luuletamise kasutuks",
tema kursiiv. niisiis,
jätkab tema (naissoost) fraas, itk, või sein, naaldub
metonüümia najale. tema (meessoost)

maitseb ta jalgevahe

vürtsikat võlu: nii saadab nuga

palveid

taigna vaelevusse, lõhestuvaid; otsekui täht-tähelt pööraks

"ma armastan sind" võtmene niiskes lukuaugus keelt,

paisates sülg ja käsku verepatule, sigimikku.

Tuleseina ees jõuab naine lõpule, elada

oleks täht-tähelt

I

otsekui talv,

kolmeteistkümnes kuupäev, me läheme

jääle, ei veel koiduvalgust,

ja suupillil ta viritab viisi saksa

aktsendiga ja mängib: ah,

mu armas, ja nii edasi. Ja pärast

kõik kuused, ehtekuulid, kuld ja kard,

kõik kolu, kõik need kuused oma planetaarse

maast-lahti-lipukirjaga – kõik ühte

telki. ja...

ei, mitte kõik, veel mitte kõik,

ah, ja nii edasi; kuis lahvab –

ja "ah, mu armas augustin", ja

/.../ puhas kutse, surnute kõne. heledad

rõivad rändureil; pilvede valged rullid.

Kõlatusest kerkib meloodia

peenvillane tüvi, siidiuss punub võrku,

õgides kirja mooniseemneid; käsi,

mimesis. Peen härmatis puudel. Suitsetada

ennetab poemi, naaldudes
puudumise õla najale. Kes siin viibib nii keeletult? Potlatch,
ütles ta. see on, kui pole kellele, kuid teda
parandati – eikellelegi. paberil
tuhastamine meenutab

(eimiski

meenutab eimidagi) harjutust
mälestamiskunstis; žanr, mille stiil niisamuti
"on muutnud luuletamise kasutuks",
tema kursiiv. niisiis,
jätkab tema (naissoost) fraas, itk, või sein, naaldub
metonüümia najale. tema (meessoost)

maitseb ta jalgevahe

vürtsikat võlu: nii saadab nuga

palveid

taigna vaelevusse, lõhestuvaid; otsekui täht-tähelt pööraks

"ma armastan sind" võtmene niiskes lukuaugus keelt,

paisates sülg ja käsku verepatule, sigimikku.

Tuleseina ees jõuab naine lõpule, elada

oleks täht-tähelt

I

otsekui talv,

kolmeteistkümnes kuupäev, me läheme

jääle, ei veel koiduvalgust,

ja suupillil ta viritab viisi saksa

aktsendiga ja mängib: ah,

mu armas, ja nii edasi. Ja pärast

kõik kuused, ehtekuulid, kuld ja kard,

kõik kolu, kõik need kuused oma planetaarse

maast-lahti-lipukirjaga – kõik ühte

telki. ja...

ei, mitte kõik, veel mitte kõik,

ah, ja nii edasi; kuis lahvas –

ja "ah, mu armas augustin", ja

/.../ puhas kutse, surnute kõne. heledad

rõivad rändureil; pilvede valged rullid.

Kõlatusest kerkib meloodia

peenvillane tüvi, siidiuss punub võrku,

õgides kirja mooniseemneid; käsi,

mimesis. Peen härmatis puudel. Suitsetada

pookstavikeses elab tursund jumal
ja paneb nahka palad paremad
kui vagel punahuulte spirituaali"

"nii mentor leibniz see monaadide
Leibhusar puseriti matemaatik
peas koolmatuse dolman – seisan, käes
justnagu hamletismi pealuu, pean
kaalutlema, vaene" ah

tuhastamine pereheitmine
saluudiks koivad sirgu siberi
kaevanduste ja karteesia
kaevude sügavuses naerma just ei aja
külm juba veiderdajal võtnud varba
justkui mahno'l tähiste vahetajal
ja kõiki kõike muljub pime jõud
ja kõik kõik pistetakse kahemõttelisse
pinalisse ära lase end
petrarca tasso sõber kiusatusse viia
tarbetult
ja ülepea
BENSIINI!

kohal hõimutapeluste mängi
ilmmõttetult kui kamikadze
õndsad karjuvad banzai
üks piinarikas meeleheitlik koomik
kaob acheroni taha tuhinal
ei pärjatu vaid pneuma-alkohoolik
et trauma täiuslikkust mitte vältida
ja mitte täituda
ja mitte täita
ah, mu armas augustin
ah, armas Augustinus kõik on otsas
kõik

III

kuid need tantsud ääres tule tule

oleme optinas kui üürilised kui
armastuse tapatalgu isad
askeeside aspiidid, kõrb
on optimaalne, mina omakorda
jah mina omakorda prassija
suurprassija ses kõrbes, kes musseerib
appiuse kulglat kui caligula
kui viimne patustaja
kali-juga nabal
kui museion – olgu hulgi olgu jae
tsentuurio ratsul optiliselt aeglasel (jää terveks
jää hüvasti mu august auväärseim)
philetase vari kosi saarelt sinder
ezra petardides sind kuulen näen

kuid nemad ütlesid ei üksainus
keegi ütles lähme
ma näitan tallekest turbanis ja tallekest
kiivris
ja neljakümme nelja armastuse võtet
ja neljakümme nelja surma võtet
(kuid
ma ei näe poodut)
lohutagu sind
selle kaotsilastud kõrvaldatud kõlava
tarbetuse õrnuse nipsasjakese
täielik tühisus
PTYX
ja värises ptahi linnunokk. too
jumal, thoth, sooritas mulle punktisiooni: *kirjuta*
(kuid ma ei näe) ja siis ma ütlesin "tahan
surra

"keelele ja armsamale",
vaid juurdlemine, kuidas sinus
tekivad nemad, muutes sind
sõnumiks? ihuviljaks?
Kõnele sellest saviseemnete,

(võimalik, et sarnasel kombel
vaatleb ennast ka keha, koosnedes
mälu perforatsioonust,
asjade kaudpõletustest,
mis on vaid reeglite resümee
kobarkristalli viljatutest telgedest,
suundade unetustest ämblikuvõrkudest paatinas,
kuivanud kastevee geomeetria,
silmade nõeltega kaetud põhjakangas, *cellular automaton*:
eri suundadesse laiali venitatud).

Külm õhtu mais.
Lapsed mängivad lauatennist.
Postikandja nagu kõigi
tuule meeleva antud kirjade hing,
pole sedavõrd lõpmatu, et saada
mõtte pelgupaigaks.

Hoovisügavuses pillub sädemepiisku peni,
tardudes puudesaluku.

Kujutus taandub tagaspidi
justnagu mõõnalaine,
tassides su harjunud kehasse
(aknasiledusse lõikudes)
oma lihtsameelset kolu, ja
kui ajus tekib "krabiolu",
leiab mõistus riika,
mis on kooskõlas äsjalisatuga)
ning roostes valgus läheb madalasse seal, kus meri
ripneb kaljudel
ja pauk-kullana
kubiseb liiv
kihavatest kirpudest
(lausudes midagi pilvede kohta),
"mina" tabab end sellelt,
et iseend korrutava keele kogusummat katab mõra,
mis lõhestab ta piire...

Hieroglüüfide kvartslehter,
taevas, mis pürib oma
sätendavasse sahinasse.

Kseenia

*

Haruneva linna faabulast. Keerulisus ei tähenda lõputut lisandumist. Unenäo väljasuretamine. Taltsutamatud hulgad (mida enam mulle raha annate, seda rohkem mul teda on – aga miks peaksin teda sulle andma?). See virb, mis mängeldes õhku tõuseb: keskendumine. Kuid ka kirja toon, mis kurnates vastujälgi läheb (kas sa räägid minust? Üleeile ütlesid, et olen sulle vajalik selleks, et saaksid end minuna tunda), mis libistab end priiks võimalikest tundemärkidest, iseenese lähedalolust. Hlebnikov on igavesti ehitamata jäänud tsükloopiliste hoonete varemed. Tähtede pereheitmine subjekti ja objekti absoluutses läbipaistvuses. Allakukkuv kivi vihin. Ma kummardan su poole. Aeglaselt. Nõlv on avatud noorele tuulele. See, mis sinu jaoks on hetk, on minule eelnevalt korrutatud aastatuhanded. Kannatus? Eelaimus, millele pole antud vastata surma küsimustele – ei saa kasvama imbuda mateeria koljusse. Aeglane oksüdeerumine, kuid ka kirjutamisviis, mis läheneb vastuvõetamatule üliküllusele: tse(n)suur, mis ei anna otsitavat lõputunnetust ükskõik missuguses lainelaksupunktis, püüdes tulusel ööd ära-ga... Mille poolest erineb "otsustus" "arvamusest"? Tee sõnastik lahti (ütled sina). Sõna saab sõnaks lahkuva hääle lõputul lähenemisel. Lumest linna hargnevas faabulas. Kummardun ta poole, ja imepeen piisk avab mu ees Hiina aja. Aeglaselt, nii nagu lumigi. Ei. Linna kontaminatsioonid. Selle künnapuu kanname kaardi tasapinnale. Ronk ei näe ränka langust. Selmet end avades läheneda – kaugeneb, kuni kaob ülepea kõnekäänu taha.

BORISS KUDRJAKOV

ELEONORA

Vene keelest tõlkinud Jüri Ojamaa

Kõik hüüdsid teda Eleniks ja pidulikel puhkudel Eleonoraks. See tavaline keldrirott ilmus majja kuu aega tagasi. Tema avastajaks oli meistrimees, kes tuli üht-teist parandama, muuhulgas ka raamatukappi. Ta tegi kapi ukse lahti ja nägi: raamatute peal jalutas väike karvane loom, lohistades nukralt järel saba, mida on kombeks pidada jälgiks. Kapi ja maja peremees Stanislav Mihhailovitš tahtis roti kamina juurest haaratud tuletangidega kinni võtta ja koldesse visata, kuid tema kahekümneaastane tütar Nadjake pani karjuma, et kui loom tulle visatakse, siis läheb tema tänavale! Stanislav Mihhailovitš jättis põrandaaluse elaniku kappi. Meistrimees lahkus. Armas Nadjake rahustati maha ja seejärel istuti õhtust sööma. Kui köögitüdruk tõi lauale sefiirikorvikesed, astus Nadjake vaikides kapi juurde ja raputas sinna korvikese sisu. Stanislav Mihhailovitš märkis endamisi, et kappi võiks läigatada ka ülejäänud supi, kuid vaikis, meenutades ähvardust minna tänavale, libedale teele.

Paskalnikovide pere ei häbenenud oma jõukust. Maja ja raamatukapi peremees töötas juveelikaupluse juhatajana. Tema abikaasa oli ladina keele õpetaja. Ämm tikkis päevade kaupa taskurätikutele määrdunudrohelisi lilli, ta muudkui rääkis, et sureb varsti ära ja tahab endast mälestuseks jätta taskurätikud, tõsi küll, seda juttu oli kuuldud juba kümmekond aastat. Loikamiks kasvanud Rodion pani päevas kirja rea külaelu teemal: lähen põllule avarale, heidan pilgu künnimaale... Muidu oli ta aga hea poiss.

Läks mööda kuu. Nüüd enam ei "üürinud" Elen nurgakest ainult raamatukapis, vaid karahvinide ja pitside kapis, millel oli kliriseva portselanplaadiga uks nagu vanal ajal kombeks. Tal oli tuju paremas kohas elada. Oli ta ju pere lemmik.

Oli pühapäev. Stanislav Mihhailovitš oli vara ärganud ja suristas kaua vana elektripardliga mööda berliini sinise karva kühmulisi põski. Pardel peaaegu ei võtnud habet ja undas nagu hambapuur. Sellest hakkasid hambad valutama. Kulme kergitades ja valu pärast vaikselt mõmisedes viskas ta pardli aknast välja. Valu kadus kohe. Et aga valu unustada, valas ta endale konjakit. Puhvetikapi avatud uksest hüppas välja rott ja kargas talle õlale, karjuma hakata ta ei jõudnud, kuid pillas kokkumusest konjakikarahvini maha, ja siis kostsid sõnad: "Kohe tullakse sinu juurde klosetipotti peidetud kalliskive ära viima. Pista nad parem nõelapatja." Stanislav Mihhailovitš oli šokeeritud ja ühtegi küsimust esitamata talitas viivitamatult nii, nagu talle oli soovitatud. Helises uksekell. Veel kord ja nõudlikumalt. Kohe hakati ka uksi maha murdma, nii esi- kui ka tagaust. Koduloomad läksid närviliseks. Tuli avada.

"Külalised" (ühel neist oli miskipärast matemaatikaõpik vöö vahel) ütlesid, et nad on majavalitsusest ja tulid klotetipotti välja vahetama. Muidugi, teda ei märganud, kuid askeldati tema ümber tükk aega. "Külalised" läksid ära. Pere-mees läks tagasi vannituppa, et sedakorda habemenoaga habet ajada. "Imelik, kuidas ma küll jõudsin kalliskivid õigeaegselt teise kohta pista?" mõtles Stanislav Mihhailovitš, lüües türgi sidruni oksaga endale rõõmsalt vastu säärt. "Nüüd habet ajama, jätkame seda tööd."

Hambavalu tuli tagasi nagu noorus vanamehe uneaegses sonimises: siin ma olen – ja tegi kummarduse. See ei olnud niivõrd (kuivõrd siis?) tüütu kui järe ja vastik. Pani suu õhetama. Mis pagana hommik see niisugune küll on?! Ta läks puhvetikapi juurde ja võttis karahvini, sedapuhku piiritusega. Elen hüppas jälle Stanislav Mihhailovitši õlale, ootas lahkelt ära, kuni pits oli tühjaks joodud, ja ütles siis märgatava aktsendiga: "Ole mehine, sul tuleb täna lõbus päev. Tee kirst lahti ja võta sinise raamatu kõite vahelt välja oma mitteamastatud abikaasa armuke." Loomake õlal, läks ta konkusse (leotatud õunad, hautatud kirsid, kimpu seotud kuivatatud vähid), tegi kirstu lahti, lõhkus sinise kõite lahti ja leidis kiilaspäise mehe foto, kes oli kangesti kiilaspäise saunamehe moodi. Luges läbi pühenduse: "Tüdruk, ma usun meie raskesse armastusse. Muuseas, nagu sinagi. Alati sinu Vassili." Kuupäev oli aastatagune. "Nii-nii," ta silitas karvast proselüüti nii, nagu silitatakse kassipoega. Vastuseks näksas Elen tal õrnalt kõrvanibu. "Mida veel?" – "Mine ämma juurde, tal on laualaekas valmiskirjutatud kiri, loe see läbi." Paitades nüüd armsaks saanud olevust, kes end tema õlal oli kerra keeranud, läks ta ämma tuppa. Too kirjutas epistolaarses vormis: "...nõuame, et võetaks tarvitusele abinõud skandaalsetele aktidele ja huligaansetele tegudele lõpu tegemiseks. Lootusetu alkohooliku väljatõstmiseks!" Selle all olid tulbana allkirjad. "Veel!" nõudis ta, äratanud loomakese üles. "Sinu Rodion käib kindrali naise juures raha teenimas. Pane televiisor käima." Televiisori ekraanil lasksid väljakutsuvalt ringi iluuisutajad. Demonstrateerisoonenemine. Pilt hakkas värisema ja vilkuma. Ekraanile ilmus tuba. Toa tagaseinas kõrgel, vist kreeka pähklipuust tehtud voodil ahvatles miski tohutu suur ja üsna paljas. Alasti loikam, kes sarnanes juveelikaupluse juhataja pojaga, oli selle tohutu ja paksu kohal, toetudes põlvedele ja küünarnukkidele, ja tegi midagi masseerimise taolist. Stanislav Mihhailovitš läks poja toa ukse juurde. Poega ei olnud. Kell hakkas kaheksa saama. Hakkas saama, aga ei olnud veel. "Jäänud on veel Nadjake?" küsis kapi ja maja peremees hasartselt ja põnevusega. "Las ma katsun ise ära arvata, mida tema endast kujutab. On ta prostituut või laseb niisama ringi?" – "Paraku, peremees," vastas loomake. "Sel silmapilgul sinu lemmik, anna andeks, e-eh, kõigi lemmik dogi Leonti... vaata parem ise." – "Vaatangi." Stanislav Mihhailovitš kummardus lukuauagu kohale. Ta tundis, et kohe ta puhkeb suurest naerust nutma, ja surus kogu oma hingevalu ohtlikku naeratusse. Suur must koer puhkas juba Nadjakese embuses. Leontiga oli kõik selge.

Hommikuväsimus. Lihaste kolumbuslik mänglemine. Taeva eepiline tühjus. Stanislav Mihhailovitš tahtis veel midagi küsida. "Viska välja habemenu-

ga, millega sa tahtsid habet ajada." – "Selge, selge," oli peremees nõus. "Nüüd peame minema aeda jalutama. Ega sul pole pea valutama hakanud?" küsis Elen.

Stanislav Mihhailovitš andis Eleonorele piima. Pani end riidesse ja tahtis juba õue minna, kui loomake küsis: "Aga gaas?" – "Mis gaas?" ei saanud Stanislav Mihhailovitš aru. "Miks sa gaasi lahti ei keeranud? Ma arvasin, et sa taipad niigi." – "Ahaa," noogutas Stanislav Mihhailovitš ja lükkas gaasikraani kangi üles, "kohe vormistame ära!" Ta sulges tihedalt aknad ja tõmbas kardinad ette (oleks pidanud praod kinni toppima), lõi lukuaugu liimi ja liiva segu täis, võttis postkastist värske ajalehe ja jõudis Eleonorele järele. Too sebis aeglaselt sügislehtedes edasi. Nad kõndisid kaua vaikides. Stanislav Mihhailovitš sättis oma sammu Eleni kaheteistkümnene väikese sammu pikkuseks. Kui nad jõudsid kustunud tõrvakatlani, ütles Elen: "Stanislav Mihhailovitš, võib elada ka keldris, tule, meil on tore seltskond." Mees vaikis ja ohkas siis: "Kahju, et ma kampsuni, vaiba ja kohvi maha unustasin, muidu võiks kas või kohe tulla!" – "Väga tore!" rõõmustas Eleonora, "võib ka ilma vaibata tulla." – "Mul on nüüd häbi, et tahtsin sind tulle visata... anna mulle, lollile, andeks." – "Tühiasi, kellega seda ei juhtuks," vastas rott ja tõmbas sabaga üle pärnalehe, "ära ainult saba pärast minuga norima hakka, eks ole?" – "Olgu nii!" – "Jalutame veel tunnikese ja jõuame lõunaks meie poole." – "Jõuame," nõustus Stanislav Mihhailovitš mõtlikult.

Nad kõndisid külmas hommikuses aias edasi, kumbki oma mõtetesse süvenenud.

1969

VALERI POPOV

Vene keelest tõlkinud Jüri Ojamaa

MUUTUN KOHUTAVAKS

Tütar täristas kirjutusmasinal.

"Kuule, kas sa ei võiks natukenegi vahet pidada?!" ütles mu kannatus üles.

"Kas sa siis ei näe, et ma räägin telefoniga?!"

"Kujuta ette, ei või!" ütles tütar ja täristas edasi.

"Mis sa karjud ta peale?" sekkus naine. "Laps teeb tööd, aga et sa ise kas või midagi teeksid!..."

"Olgu, lõpetame!"

Ma viskasin telefonitoru hargile. Olin juba ammu tahtnud, et perekond oleks mulle kättesaamatus kõrguses ja säh sulle, nüüd oli mu kannatus otsas!

Tõttasin esikusse – neljakäpukil, miskipärast oli nii mugavam... haarasin ühe kinga, aga teine hakkas oma tavalise kombe kohaselt eest ära hüppama nagu konn. Nüüd on kingaga ka veel jama! Üks oli iseenesest peaaegu normaalne, aga teine! Ühel heal päeval ma märkasin äkki, et lonkan vasakut jalga. Ma ehmatasin ära, mõtlesin, et olen jalale viga teinud, kui aga vaatama hakkasin, siis nägin, et kontsast ripub mingi vedru välja, tõmbasin natuke seda vedrut ja kontsast ronis terve elektronskeem välja: transistorid, juhtmed! Ohoo, mõtlesin ma, kõigest neljakümne rubla eest niisugune rikkus käes! Siis läks skeem vaarikpunaseks ja seejärel oleks king nagu plahvatanud, rabeles minu käest lahti ja hakkas õudse ulgumise saatel mööda tuba ringi lendama. Kingast kostis hääld nagu tõrre põhjast: "Ma olen kahekümne kuues, ma olen kahekümne kuues!" Ma koguni solvusin – olin teda ju alati pidanud teiseks, omaseks, olin ta üles kasvatanud, võiks öelda, et söötud-jootnud, aga tema, tuleb välja, on "kahekümne kuues", oleks ta siis või möödaminneski seletanud, kus ta see kahekümne kuues on! Kus sa sellega! Mulle, oma premehele, ei lausu ta sõnakestki, aina ulub nagu metsloom: "Ma olen kahekümne kuues!"

Noh, hea küll, mõtlesin mina, ma armastan teda sellegi poolest, ma olen ta ju niiõelda üles kasvatanud, ehk kannatan ka selle ära. Arvatavasti peab see nii olema, võib-olla on mulle usaldatud raadiosond meteoroloogilise olukorra jälgimiseks, aga võib-olla, otse vastupidi, on ta konversiooni, sõjatööstuse rahurööbastele üleviimise esimene aia taha läinud laps? Tuleb välja kannatada! Nii ma leppisingi mõttega, et progressi nimel võib ka kannatada!

Kuid nähtavasti polnud sedapuhku tegemist progressiga: laupäeval helistati miilitsast ja öeldi, et koristagu ma oma king ära, ta togib Pesteli tänaval möödakäijaid!

"...Miskipärast Pesteli tänaval?"

"...Seda küsige talt juba ise!"

Nii et nüüd vaatan ma teda hoopis uue pilguga. Peaasi on see: ööd läbi lendab

ta ringi ja hommikul on paistes ning kõrbenud, aga täpselt selleks ajaks, kui mul on vaja tööle minna, on ta esikus. Et mis sa tühja arutad, pane jalga! Tuleb välja, et tema käsutab mind! Tuleb välja, et mina olen primitiivsem kui king? No ei, seda nüüd küll ei ole! Minus on üht-teist paljustki: kaladest, kiskjatest, sisalikkudest, pterodaktülostest ja madudest! Viskasin kinga nurka ja teise talle järele. Sedasi! Jooksin paljajalu minema. Jõudsin tööle. Ülemus vaatas mind niimoodi ülbelt ja küsimata, et miks ja kuidas, pöörutas otse:

"Paljajalu intelligentssesse asutusse ei tulda!"

"Mispärast siis mitte?"

"Kus teie kingad on?"

Seletasin kultuurselt ära.

"Kas te olete end lolliks joonud või?"

"Mispärast siis?"

"Aga mis jama te mulle räägite?"

"Ma räägin sulatõtt!"

"Teen teile range noomituse!"

"Ah nii?"

Jooksin minema. Miskipärast lippasin kodu poole. Ma teile veel näitan, kes on peremees! Hüppasin sisse toidupoodi.

"Õelge, mida teil on?"

"Midagi ei ole."

"Aga konkreetsemalt?"

"Palun, konservid. Rubla karp."

"Ja mis karbi sees on?!" küsisin ma huvitatult.

"Noh, selles karbis," seletas müüja meelsasti, "on teine plekk-karp, natuke väiksem."

"Ma saan aru, et ta ei saa suurem olla! Ja mis selle sees on?"

"Noh, selle sees on veel üks karp ja tolle sees jälle, kuni lõpuks on päris tilluke karp ja selles on õhk."

"Õhk?" lõin ma araks. "Kas see on... mingi erakordselt puhas õhk või?"

"Misjaoks erakordne?" ütles lahke müüja. "Kõige tavalisem õhk, niisugune, nagu ta tsehhis on! Kust seda erakordset nüüdsel ajal võtta?"

"Jah... aga?"

"Ega mina tea," ütles müüja. "Inimestele meeldib! Nimetavad "Plekkmatrjoškaks". Ostavad korraga tuhat karpi."

"No ei, tänan väga!"

Hüppasin poest välja. Kihutasin õllebaari. Kellegi tuttav hääl lausus:

"Õlut, nagu sa isegi aru saad, ei ole. See-eest on vähk!"

"Kas tõesti?"

"Näe, vaata ise!"

Vaatasin hämmeldunult ja nägin: tõe poolest kahe semuga kaelakuti istub lauas suur tumeroheline vähk, joob koos nendega, lagistab naerda, siis, ikka naeru lagistades, lõikab sõraga ühel oma sõbral pea otsast ära, seejärel teisel ka – ikka veel naerdes veerevad pead minema – vähk aga osutab sõraga laua

poole: istu, oled minu külaline. Seda nüüd küll ei juhtu! Läksin talle kallale, hakkasime maadlema: alguses tõmbasin tal ühe sõra küljest ära, siis teise ka ja närisin nad raginal puruks! Näe, nii on lood ja laulud!

Panin õllebaarist ajama, teel oli ees mingi okkiline pöösastik, rebisin seda küünte ja hammastega, mul olid juba kasvanud hiigelsuured hambad ja küü- nised. Murdsin end läbi mingisse sohu, kus kasvasid hiiglaslikud sõnajalad, pistoda-taolised reburaikad ja palmid nagu vihmavarjud. Tormasin edasi, mu keha oli soomustega kaetud, ümberringi oli mingisugune ajastu, kas siis mesoliitikum või paleoliitikum. Vastu tuli haisev koletis, tal oli õõtsuv rasvane lakk – oli see tsellokant või blaumakant? Kargasime rõõmsalt mõirates teineteise kallale ja läkski kakluseks lahti. Kiskusime miskit teineteise küljest ära ja läksime lustlikult lahku, siis kukkusin täie hoo pealt mingisse laukasse, mis haises koledasti, laskusin absoluutselt läbipaistmatusse sügavusse, ujusin oma arvukaid väikesi jalgu liigutades, siis kaklesin veel kellegagi, see värskendas ja tegi reipaks, pani geenid liikuma! Ronisin soost välja ja jooksin tagasi, millegipärast juba sokusõrgadel. Pillirookasvudes nägin oma ülemust, ta oli paljas ja habemesse kasvanud, ta märkas mind ja põgenes paaniliselt.

Jõudsin mingile äärelinna prügimäele, haarasin pihku tordikarbi, rebisin etiketi ära ja närisin seda ahnelt. Murdsin urisedes koju sisse, närisin kinga puruks ja läksin siis kööki, kus mu pere parajasti lõunat sõi. Ütlesin neile: "Kui keegi peaks vakstu ära rikkuma, siis lõon ta maha, isegi siis, kui see peaksin ma ise olema!"

Nad tardusid ehmatuses. Helises telefon.

"Sind küsitakse!"

"Jah, ma kuulen... Rääkige... ma kuulan teid!"

Telefonitorus kõlas kellegi hääl:

"Kas sa tead üht huvitavat asja?"

"Mis asja?"

"Näe niisugust! Kui sa seal soos müttasid, jõudis üks naispeletis sinusse armuda!"

"Kus?!"

"Neljandas soos!"

Panin joostes minema. Kihutasin kolmanda sooni välja, siis rahunesin pisut maha. Tühja kah, esialgu aitab! Läksin tööle.

Ülemus (nüüd juba riides):

"Suvatsesite hilineda?"

"Va-ait!"

Ta kangestus. Siis helistas naine:

"Miks sa oma naispeletise juurest nii kähku tulema tulid?"

"...Suu kinni!" röögatasin ma telefonitorusse. "Val-vel!" andsin ma kõigile käsu.

...Kõik tardusid... Siis ütlesin ma ülemusele:

"Hea küll... seal on vist hulk tööd kogunenud – tooge minu lauale, ma vaatan läbi."

TIIVAD EI KANNA

Kõrge viiekorruseline koor laulis ähvardavalt: "...Ta ihkas liiga palju! Ta ihkas liiga palju!"

"Miks? Mille eest?" mõtlesin ma kohkunult, saades väga hästi aru, et see on unenägu, aga lavastus oli nii võimas, et ma ikkagi võpatasin. "Kõik on ju valesti," vaevasin pead. "Peab laulma: "Ta ihkas liiga paljut!" Nüüd on juba grammatiliselt väärad unenäod tulema hakanud! Mispärast küll?!"

Kõlises uksekell. Ohoo – see oli juba ilmselgesti väljastpoolt! Kiskusin end vaevu unenäost lahti ja olin ärkvel. Sõnakuulmatud jalad kandsid mind esikusse ja, ära ootamata vastust küsimusele "Kes seal on?", tegin ikkagi ukse lahti.

Kaks erariides meest astusid enesekindlalt sisse.

"Tehke end korda, meil on teid tarvis," ütles üks neist süngelt.

"...Aga kas oma mõtted... märkmed... võib kaasa võtta?"

"Ilmtingimata peab võtma!"

Noogutasin.... Tõmbasin palitu selga... Portfellist tuli kopituse lõhna. Hai-
gutades ja ringutades ilmus esikusse minu naine.

"Mis asja te lärmate?!" ütles ta pahaselt. "Alailma käivad öösiti sinu juures mingid joodikud!"

"Need on nimelt need joodikud, kes käivad öösiti!" muigasid mina.

"Et sa öhtul kodus oleksid!"

"Just nii!" ja andsin au.

Me tulime majast välja.

Auto oli kriimuline, üldsegi mitte soliidne, ausalt öeldes polnud ma sellega rahul: mulle näis, et ma olen ikkagi midagi väärt, ja nad oleksid pidanud parema auto eest hoolt kandma!

"Nojah, vaevalt küll nad kunstist suurt midagi taipavad, mida neist ikka tahta," mõtlesin ma.

Me sõitsime kõrge halli hoone ette, läksime mööda tukkuvast valvurist, kellel oli kabuur vööl, ja siis ikka edasi piki lõpmatuid koridore lumineestsents-
lampide viirastuslikus valguses.

"Kiiremini palun!" ütles üks saatjatest rahulolematult ja me lisasime sammu. Me peatusime halli raudukse juures, milles oli väike aken.

"Palun siia!" minu kaaslane tõmbas pingutades ukse lahti.

Ongi kõik! Hüvasti vabadus! Ma ohkasin ja astusin sisse!

Ma pidin otsekohe varrukaga silmi varjama, sest mitme prožektori valgus langes mulle otse näkku. Olin sattunud määratu suurde televisioonistuudiosse. Kaamerad pöördusid minu poole, nende objektiividel mänglesid otsekuu õlised vikerkaarelaigud. Õigust öelda ei olnud see stuudio, vaid televisioonitehnika viimase sõna järgi sisustatud suur saal: ma olin madalal laval ja minust allpool istusid ridade kaupa inimesed: kõikidel meestel olid frakid seljas ja kikilipsud ees, naised pimestasid silmi dekolteede ja briljantidega.

Kostis kõhatus – ma pöördusin ehmunult: mulle lähenes frakki riietatud mees, tema naeratus ja kiilaspea olid säravad, ta tuli mulle häguselt tuttav ette.

Ühes käes oli tal peaaegu maani ulatuv kimp valgeid gladioole, teises käes hoidis ta tuhmi hõbekarikat.

Jah, seda ma küll ei osanud oodata, kui mind mööda hämaraid koridore tagant tõugates siia toodi.

Üle kogu näo särav mees lähenes mulle.

"Arvatavasti te juba teate (kõik plaksutasid), kuid sellest hoolimata on mul väga meeldiv teatavaks teha, et Nabokovi-nimeline rahvusvaheline preemia on esimest korda määratud meie riigi kodanikule..." nimi, perekonnanimi ja isanimi kadusid kiiduavaldustesse – eks nad teadsid neid arvatavasti niigi, kui nad juba siia olid tulnud.

Seejärel olin ma äkki hoopis tagasihoidlikumas ruumis, see oli tavaline kabinet, kus olid kõverate jalgadega toolid ja konisid täis plekist filmilindkarbid.

Sellesse ruumi tõukas mind eakas energiline naine, koni kollaste hammaste vahel, silm suitsust vidukil, tal olid lühikesed hallid juuksed.

"Aglaja Fjodorovna," tutvustas ta ennast käheda häälega. "Kõik, mis toimus seal," ta tegi järsu liigutuse saali suunas, "oli täielik jama, unustage see sootuks ära."

Oma südamepõhjas ei saanud ma temaga päriselt nõus olla: mida tähendab "jama", kui ma olen sellest kogu elu unistanud, olen selle nimel elanud ja töötanud? Kuid ma ei hakanud temaga vaidlema.

"Tähtis on see, mis me nüüd teiega teeme!"

...Nojah, eks tema teab paremini!

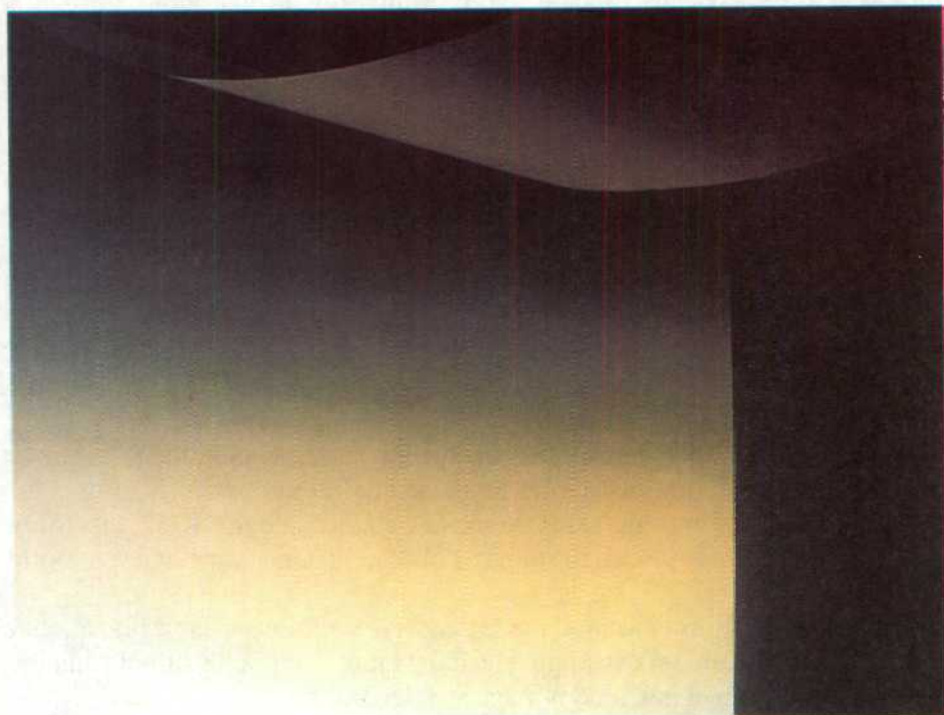
"...Kohe tuleb teiega viie-minutilise intervjuu ja selle kestel peate te end parimast küljest näitama, see otsustab kõik."

"...Aga muidugi, see otsustab kõik, aga see, et ma istun ööd läbi laua taga... see kõik... on niisama!" Kuid vastu vaidlema ma ei hakanud.

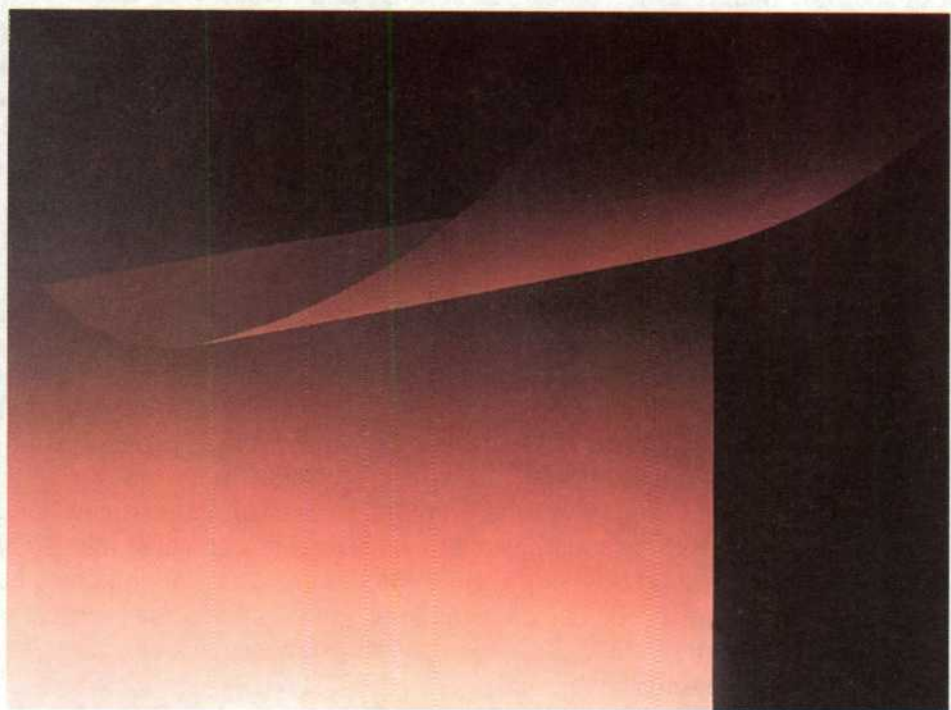
"Jah, aga mida ma teie arvates peaksin ütleva?"

"Õelge, mida tahate, see on teie mure," ütles ta jõhkralt, kustutades koni plekk-karbis. "Ma arvan, et peaksite rääkima oma saatusest, sellest, kuidas teid ahistati, ma arvan, et see oleks huvitav!"

Selge... Ma sain aru, mis teda huvitab. Ma hakkasin meelde tuletama, kuidas mind on ahistatud... Tuli meelde üks üsna hiljutine juhtum: mul oli vaja sõita kuhugi asju ajama, kõik oli pandud ühele kaardile, kõik sõltus sellest, kas ma jõuan kohale või ei jõua, aga kodus leidis ainult üks viiekopikaline ja seegi mingi saatanliku jõuga kõveraks väänatud! Ma püüdsin seda viiekopikalist toppida metroo automaadi pilusse, aga see ei läinud kohe mitte, oli ennast täis ja ajas vastu. Mul tulid pisarad silma: mis elu see niisugune on?! Lõpuks ma siiski kogusin end, tirisin kogu jõudu mängu pannes kõvera viiekopikalise pilust välja, läksin tänavale, leidsin kivi, panin mündi kanalisatsioonikaevu luugile ja hakkasin raha sirgeks taguma. Löögimütsude peale ilmus välja militsionäär – ma nägin ainult tema määratud saapaid. "Misasja sina siin teed?" Misasja, misasja!... Sellest juhtumist ma võiksin rääkida, kui lõpp ei oleks olnud mõnevõrra ootamatu ja, nagu ma juba hästi mõistsin, Aglajat ei

Mari Kurismaa.
"Ruut ja muna 2". Õli, lõuend. 120x160 cm.
1994.

Mari Kurismaa.
"Ruut ja muna 3". Õli, lõuend. 120x160 cm.
1994.

oleks see rahuldanud. Tema oleks tahtnud, et mind oleks luugi kohalt püsti rebitud ja soolaputkasse pistetud, kus siis oleks pikalt-laialt minu inimväärikust mõnitatud... aga, paraku, läks kõik hoopis teisiti! Jälginud natuke aega minu tegutsemist, pistis militsionäär äkki käe kalifeede taskusse, võttis sealt tuliüue särava viiekopikalise ja ulatas mulle: "Võta!" Nii see täpselt oli. Ma sain aru, et niisugune lõpp Aglajat ei rahulda – samal ajal lõppu ümber teha või ära jätta ma ka ei saanud, selles takistas mind miski, mis mul südametunnistust asendas.

Aga rääkida kõik ära nii, nagu tegelikult oli, ei lubanud mul miski südame-tunnistuse taoline. Ma vaatasin Aglajat: inimene teeb tööd, tal on vaja teha just nii – ega tema süüdi ei ole, et lugu lõppes teisiti! Paljud jäävad niisugusel juhul absoluutselt rahulikuks, liiguvad nagu tahavad, ei vahi ringi – mis see nende mure on, et kuskil ei ole nii, nagu olema peaks. Mina aga ei suuda! Kui ma sõidan sõpradega lõunasse (kusjuures algatus ei tule minult, vaid see on ühine), siis ikkagi piinlen ma mitu päeva, kannatan selle pärast, et meri ei ole nii sinine ja mäed ei ole nii kõrged, kui nad olla võiksid, otsekuu mina oleksin selles süüdi. Igatahes ma tunnetan oma süüd: inimesed unistasid, valmistusid – siin aga pole kõik hoopiski ootuspärane... kui näiteks jultunud taksojuht siiski nõustub lisatasu eest mind minu kolkasse sõidutama, siis hakkab juba tee peal mulle tunduma, et ta on mulle lähedane inimene, ma süvenen tema probleemi-desse ja olen koledasti löödud, kui ta otsekohe, siinsamas meie peatuses ei leia sõitjat, kes tahaks pääseda kesklinna!

Hiljuti palusin ma ühes jäledas sööklas raamatut, et kaebus sisse kirjutada – tulemuseks aga oli, et vestelnud söökla personaliga, kirjutasin ma tänuaval-duse! Te saate nüüd isegi aru, et minu iseloomuga inimene lihtsalt ei saanud Aglaja Fjodorovna hästi läbimõeldud plaani läbi kukutada!

Ma ohkasin.

"Ma näen, et teil oleks vaja mõtteid koguda. Lähme, ma viin teid meie laagerdusruumi – nii me seda nimetame –, seal sätime teie mõtted ilusasti korda."

"Hea meelega," laususin mina. Peaasi, et pääseks minema siit, pääseks temast, tema vaikivast, kuid jõulisest survest!

Selgus, et laagerdusruum oli akendeta toapugerik, siin oli vilkuv lillakas valgus, siin oli külm ja umbne ühteaegu. Kontorilaul seisis kogukas voolu-võrku lülitatud kirjutusmasin, laua kõrval oli kušett, selle paksul kunstnahast kattel helkisid tuhmilt tähekesed ja keset kušetti tuprus hall, väikeste seemne-tega ülekülvatud vatitort, ja muidugi oli ka siin hulk lömmis filmilindikarpe, täis kustutatud, külmi, kuid haisvaid konisid.

Situatsioon oli igati loominguline. Ma ohkasin, klõpsatasin lülitit, kirjutus-masin hakkas tööle, ta hingas, klahvid tõusid erutatult üles. Siis, lasknud mõtted pisut haje vile, meenus mulle, kuidas tookord, kui ma viimati Komarovo loomingulises majas olin, lendas minu toakese aknast sisse ergas valge- ja punasekirju rähn, istus kirjutusmasina taha, heitis tutiga pea kuklasse ja hakkas siis nokaga energiliselt klahve toksima – kirjutas materjali, mis mulle parajasti vastumeelne oli... Ei, mul on elus vedanud. Siin aga polnud vähimatki lootust,

et rähn mulle appi tuleks, ma ohkasin ja asusin kirjutama.

"Ma kuulen, kuulen küll, kuidas sa siin toksid ja minu seemneid nokid," kõlas äkitselt minu kõrva juures kriuksuv, piinavalt tuttav, kuid ebameeldiv hääl.

Ma pöördusin järsult ümber. Minu kõrval seisis närviliselt itsitades minu ammune tuttav Ljohha, ammune selles mõttes, et me polnud ammu kohtunud ja polnud ammu ka kohtumist otsinud.

"Sina oled pask ja mina olen pask, hakkame sõpradeks!" nii ta tavaliselt rääkis, ma ei saanud temaga täielikult nõus olla ja seepärast vältisin ma teda. See-eest oli ta kõik need aastad televiisoriekraanil silma hakanud, öelda, et ma teda näha oleksin igatsenud, nüüd küll ei saanud.

"Nojah, juba oled end minu kabinetis sisse seadnud!" tegi ta nalja.

"Oi, palun anna andeks, ma ei teadnud!" hüppasin ma kušetilt püsti ja surusin tal kätt, püüdes samal ajal vasaku käega kirjutusmasinast paberilehte välja tõmmata, kuid Ljohha lõi väsinult käega.

"Istu! Ja-a-ah..." tema pilk uitas kabinetis ringi, silmis välgatas pisar. "...Mida kõike see tuba näinud ei ole!"

Ma vaikisin kohmetult: minul pole küll selle toaga varem pistmist olnud!

"...Kui palju kordi, ma ju mäletan seda selgesti," ütles ta härdalt, "olen ma maganud sellel katafalgil, täis nagu närtsinud viiner!"

Ma vabastasin kähku muuseumieksponaadi.

"...Selge see, nemad kepsutavad minu ümber," ta muigas uhkelt, "kellel kohvitass, kellel nuuskpiirituse pudel käes: viie minuti pärast peab saates olema, aga mina olen hunnikus!" Ta ohkas unistavalt.

Ma vaatasin teda kadedal pilgul. Kui huvitava ja askeldusterohke elu oli ta loonud Aglaja Fjodorovnale ja tema abilistele... Mida aga mina neile pakkuda suudan sama raha eest?

"Kas see... mõnus äraolemine kestis kaua?" tundsin ma huvi.

"Kuni sinu tulekuni välja!" ütles ta tigidalt.

"Noh, kui nii, siis ma parem lähen ära!" ning ma tahtsin ruumist lahkuda, kuid tema tugev käsi hoidis mind kinni.

"Läbi. Ball on lõppenud!" ütles Aleksei kaalukalt. "Enne olin mina rahva hääl, nüüd oled sina!"

Ma võpatasin... Peab olema üsna häbematu inimene, et end rahva hääleks pidada... kas ma saan hakkama?

"Näita, mis sa seal oled kokku keeranud!" ta astus endiselt peremeheliku taaruva sammuga kirjutusmasina juurde, luges läbi minu militatsioonäri loo argliku alguse, tõmbas kärinal lehe kirjutusmasinast välja, kortsutas krabinal kokku ja viskas konide juurde filmilindikarpi. "Pläma!"

Ma ei kippunudki eriti vastu vaidlema.

"Aga mida on sinu arvates vaja?" küsisin ma huvitatult.

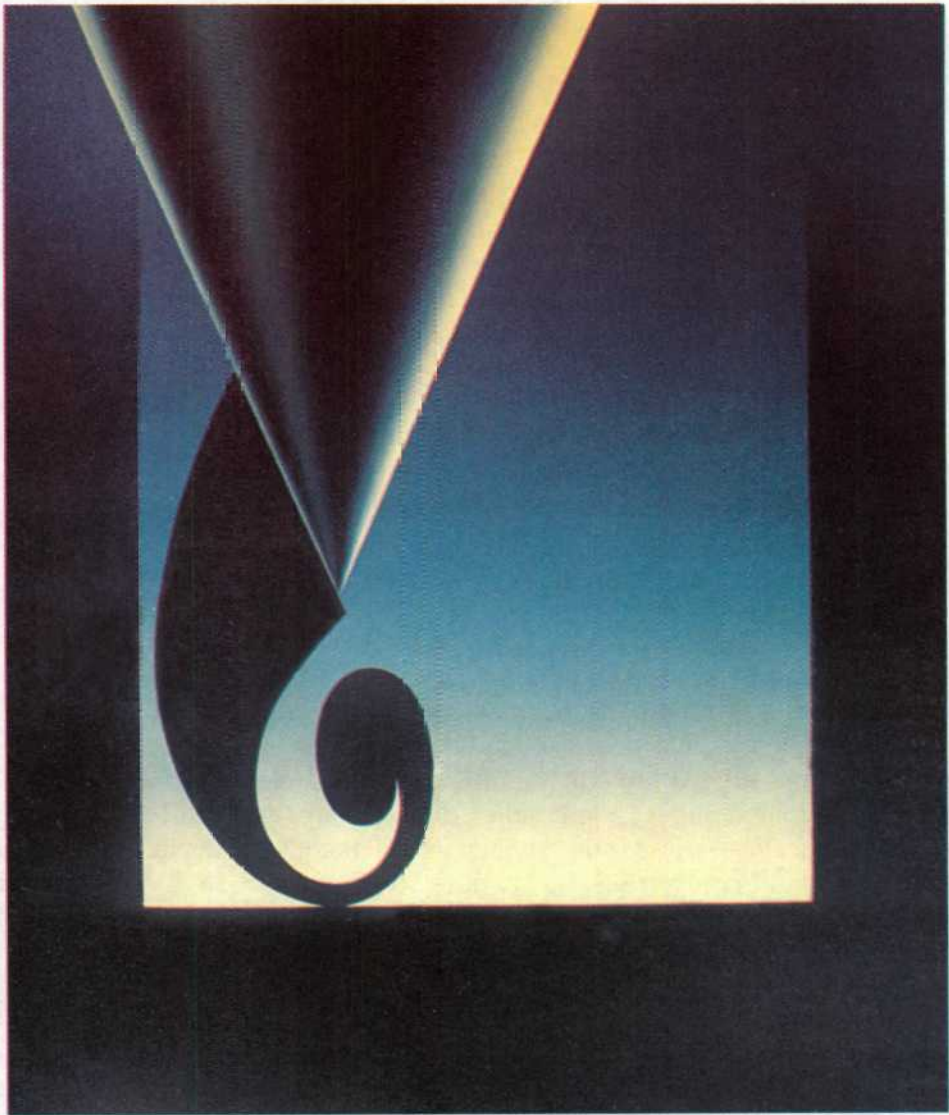
"Kiri presidendile!" raius ta selgelt.

"...Presidendile?" ma olin hämmelduses. "...Meie omale?"

"Nende omale!"

Mari Kurismaa.
"Põhjamaised taevad 1". Õli, lõuend. 150x135cm.
1992.

Mari Kurismaa.
"Põhjamaised taevad 2". Õli, lõuend. 150x135cm.
1992.

"Jah, aga me... pole ju nagu tuttavad..."

"Mis sellest? Aga preemia, mille sa said? Kas sa arvad, et ta ei tea seda?"

"Kas sina arvad, et ta teab?"

"Selge see, et teab!"

"Nojah... arusaadav... Aga mida kirjutada? Armastusest ja sõprusest?"

"Kas sa üldse mitte kui midagi ei taipa?"

Ma ohkasin. Ka Ljohha ohkas järsult ja keeras korraka neli lehte kirjutusmasinasse... Näe, kuidas temal töö käib!

"Ehk kirjutad siis oma nimel?" tegin ma ettepaneku.

"Ei-ei. Minu nimel ei kõlba!" lausus Ljohha südamevaluga ja tal oli õigus.

Just nende kirjadega oli ta omal ajal karjääri teinud, kuid need kirjad, kuidas seda nüüd öelda, olid täiesti vastupidise märgiga – ajastu vaimus. Tema esimene kiri ilmus ootamatult. Noil aastatel Ljohha alles astus päris arglikult ellu, üsna tagasihoidlikult ja märkamatuks rajas ta endale teed televisiooni, tegeles sellega, et püüdis lastes äratada armastust meie, maailma kõige raskema tööstuse vastu. Pealegi just siis andis saatus Ljohhale ränga hoobi, õigust öelda andis ta selle hoobi endale ise: ta lahutas oma naisest Dijast.

"Mehed peavad nad saama juba kuulsuse säras!" rääkis ta siis solvunult.

Koos sellega jäi ta korterist ilma. Ööbimine sõprade, aga võib-olla ka sõbrataride juures oli kurnav ning peagi pärast seda ilmuski too täpselt sõnasutatud, raevukast paatosest kantud kiri.

See oleks nagu olnud määratud nende presidendile isiklikult, kuid oli kirjutatud nii ilusas sõnastuses, et oleks lausa pisarateni kahju olnud, kui üldsus ei oleks saanud sellega tutvuda – ja üldsus tutvuski. Selsamal päeval, mil ta kirja oli kirjutanud, luges Ljohha selle erutusest katkeval häälel ekraanilt ette kogu meie maale – kirjas võttis ta nende presidendi läbi selle pärast, et too oli toorelt sekkunud järjekordsesse avantüüri. Huvitav on see, et Ljohha korteriküsimus lahenes kohe järgmisel päeval. Ma pean tunnistama, et olin sellest suuresti üllatatud. Oma tagasihoidlikest kogemustest ma teadsin, et rahvusvaheline post liikus väga aeglaselt: kuidas aga antud juhul suutis nende president ühe päevaga (faktiliselt ühe ööga), jätnud kõrvale kõik muud asjatoimetused, tutvuda selle pika kirjaga, samas kirjutada sellele vastus ja see Ljohha sidekontorisse ära saata – ja kuidas jõudis Ljohha teolt tabatud presidendi reageeringu toimetada vastavatesse organitesse – ja seda kõike ühe ööga! Minu mõistus seda küll ei võta! Nähtavasti ei saanud ma millestki aru. Kuid see idee – väga usalduslikud kirjad presidendile – osutus viljakaks. Kiri nende presidendi mõnevõrra jämeda suhtumise kohta nende loomingulisse intelligentsi – ja Ljohhal oli auto käes! Kiri rassilisest diskrimineerimisest nende koolides – ja Ljohha sai hea koha televisioonis ning omandas "rahva hääle" reputatsiooni. Ljohha kiindus sellesse tegevusalasse ja jagas kaugele presidendile ilma vähi-magi südametunnistuse piinata hoope vorstirõnga eest või pigem nende, Ameerikas toodetud ülikonna eest.

Kuid ajad, nagu öeldakse, muutusid ja Ljohhal ei olnud enam päris mugav kirjutada presidendile kirju enda nimel... Kuid ega sellest polnud midagi – ta

kirjutas suurepäraselt kirja minu nimel, masin lausa suitses ta käes!

Tuli jultunud Aglaja:

"Noh, kuidas läheb, kotkapojad?", luges teksti kiiresti läbi, sasis armastusväärsest Ljohha lokiide jäänuuid.

"Sa oleksid kulda väärt, bandiit, kui sa ei oleks niisugune bandiit! Otsekohe TASS-i!" ulatas ta pöördumise ühe eksemplari oma abilisele (võib-olla ütles ta "tassi", aga mulle tundus, et ta ütles TASS-i!). Seejärel pöördus ta minu poole ja ütles märksa jahedamalt, kui oli rääkinud Ljohhaga: "Teksti ette lugeda suudate?"

"Suudan... miks ei suuda?" pomisesin ma arglikult. Pilku minu poole heitmata hakkas ta minema. Ma lonkisin talle järele. Me tulime tagasi stuudiosse, ma istusin toolile – televisioonikaamera vahtis nüüd mulle otse näkku.

"... Ega te ei koge?" küsis Aglaja lootusrikkalt.

"Kahjuks ei," laususin ma süüdlaslikult.

Aglaja vaatas mind suitsetades ja silmi vidutades. Äkitselt tegi häält võimas operaator, kes seisis nagu mägi hapra televisioonikaamera taga.

"Ma ei saa aru, mida me võtma hakkame? See ei ole ju mingi faktuur! Ehk peaks tal silma siniseks lööma või veel midagi tegema?!"

"Vaata, et ma sul endal silma siniseks ei löö!" hüppasin ma püsti, vihast ulgudes, ja samal hetkel tundsin tugevat lööki otse silmaauku, nii et sädemed lendasid. Vihast meeletuna tormasin ma operaatorile kallale.

"Või sina tuled operaatoreid peksma!" hüüdis ta miskipärast rõõmsalt ja, tõepoolest, temas oleks justkui ühinenud kogu maailma operaatorite jõud!

"...Pidage, pidage!" kõlas hüüatus. Meie vahele tekkis Aglaja abiline, käes pikk valge ja viltuselt ärarebitud teletaibilint. "President on südamepõhjani liigutatud teie kirjast ja tahab teid otsekohe, veel täna näha!" ta tõstis lindirulli kõrgele üles.

Ohoo! Ma heitsin pilgu Ljohhale. Ta vaikis kurvvalt.

Kuid autos oli ta ometigi minu kõrval. Mis auto see niisugune oli – seinu polnud nähagi –, selles oleks võinud joosta, hüpata, mängida peitust ja võrkpalli! Juht terendas kuskil kaugel ees.

"Äh!" hüüatas Ljohha ja tema hääles kõlas valu. "Minu omad lootsid kogu aeg, et sõidan mina! Kas sa tead, mis lapselaps mulle ütles?!"

Ma vaikisin, sest ei teadnud, mida arvata.

"...ta ütles mulle," nuuksatused matsid Ljohha sõnu, "vanaisake!... Too mulle tead mis? (tagasihoitud nuuksatused). Väike punane disainitud nappudega telefon!" Ljohha ulgus nutta.

"Hea küll," mul oli metsikult ebamugav tunne. "Ütled, et punane? Tingimata toon!"

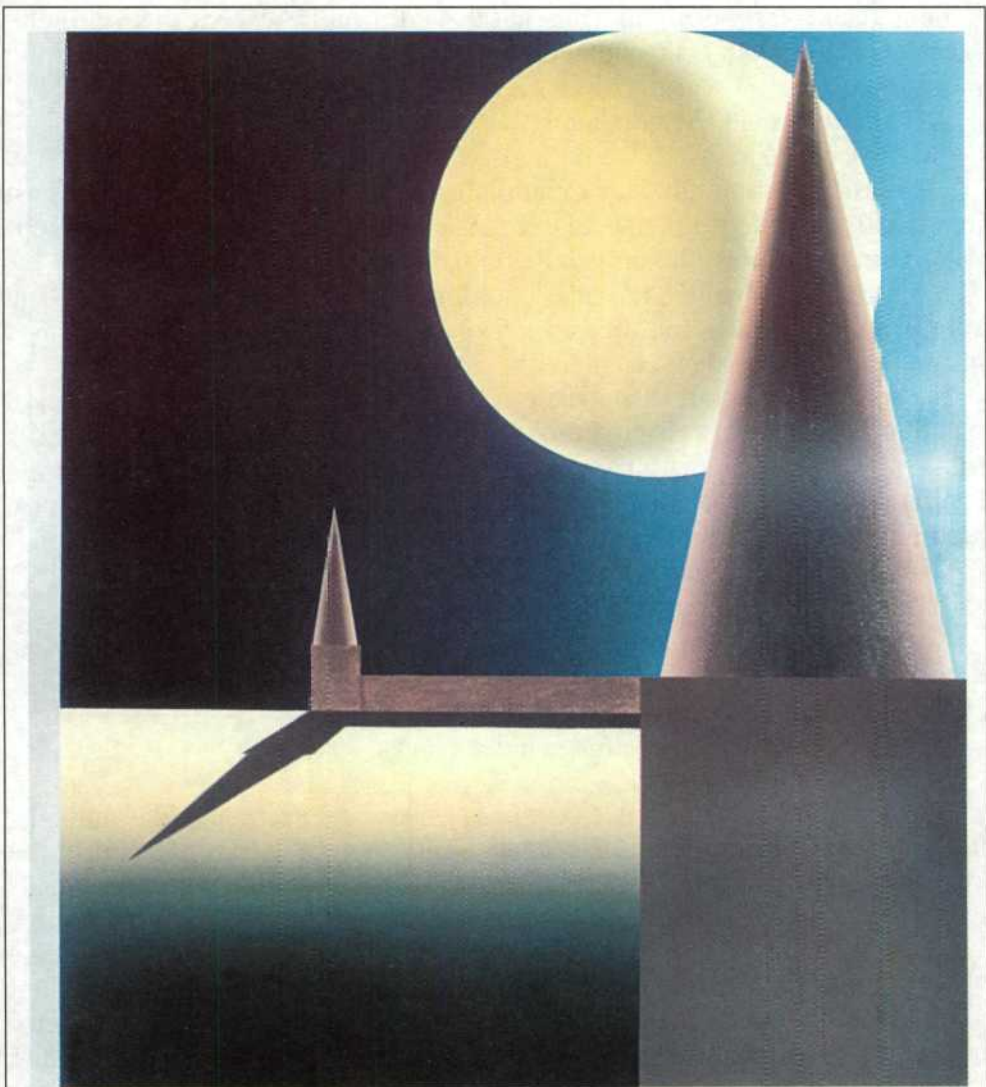
Ljohha rahunes veidi maha ja tõmbas suure mahvi.

"Ja üldse, ärge suitsetage siin!" ütles autojuht järsult meie poole pöördudes. "Teie aga võite suitsetada!" kinkis ta mulle õrna naerutuse.

"Ei-ei, misjaoks..."

Mari Kurismaa.
"Bauhausi kuu". Õli, lõuend. 150x135cm.
1993.

Mari Kurismaa.
"Bauhausi päike". Õli, lõuend. 150x135cm.
1993.

Lennujaam oli sisse piiratud, mis, ausalt öeldes, mulle just eriti ei meeldinud. Meesterivi taga kääris rahvahulk, mind ootas hallidest sinelistest moodustunud koridor.

Äkki kuulsin ma kellegi halamist.

"Mida see tähendab?"

"Tühiasi!" naeratas mind saatev autojuht mulle. "Üks eit rabas broneeringust juhuslikult teie pileti! Pileti Tuulasse sai ta ainult lennuks New Yorgi kaudu! Ärge muretsege, kõik on korras, pilet juba võetakse talt ära!"

Eit murdis ootamatult kõikidest kordonitest läbi, heitis pea kuklasse ja sülitas mulle näkku – ma jõudsin vaevu käega nägu varjata. Eriteenistuste ühiste jõududega tiriti eit eemale.

Ma seisin liikumatult ja mõtlesin: on see nüüd too õnn, mille poole peaks püüdlema? Minu elus oli juba olnud juhuseid, kui mulle kirjutati edu välja rohkem, kui mulle ette oli nähtud – aga noil kordadel olin ma suutnud keelduda! Kuid nüüd? Mis mu elul viga on, kui järele mõelda? Väljaskäämise palitu on, kodune palitu on ka... Minu kõrvale ilmus Ljohha.

"Noh, kuidas on... kas tunned end hästi?"

"Hästi küll, aga umbne on."

Eit murdis äkki jälle kõikidest kettidest läbi ja virutas mulle täie hooga kepiga vastu pead. Eit tiriti eemale.

"Noh, kuidas on... kas on raske?" muigas Ljohha.

"On küll raske!" olin ma temaga tuliselt nõus.

"Noh, mine söö siis putru!"

Ma läksin. Seisin mõtlikult laua juures ja vaatasin tuhmi peegeldust tumedal klaasil, tegin idioodi kombel iseendale silma. Autojuht pani hääletult minu kõrvale minu ettekande "Põlvkondade saatustamise probleemid ühel maal" teesid... Ega midagi, teema oli täiesti progressiivne! Ma jäin kurvaks. Kas ma võin siiralt öelda, et minu põlvkond on saatusest ilma jäetud sellepärast, et me ei sõitnud suurte autodega ringi ega lennanud Ameerikasse? Öelda ma muidugi võin, aga see ei oleks siiras. Ljohha võiks küll, temal on selleks täielik õigus. Ma kujutan ette, kuidas ta uhkelt ütleb: "Mõned pagesid joomarlusse!" Kuid kas ma võin Ljohhat näiteks tuues rääkida kogu põlvkonnast?! Äkki meenus mulle minu täieliku õnne hetk... Röövlinäoga poolkuu, väike käärunine mustendav jõgi. Ma jooksin tummast puutrepist alla ja takerdusin lihavates takjates, haarasin mingisuguse kepi kätte ja hakkasin meeleheitliku ägedusega takjaid peksma! Kuid mitte ühtegi ei saanud maha löödud, nad vedrutasid vastu, viimane kui üks! Äkki avanes kõrges taras värav, maikas mees ulatas mulle hõbemõõga: "Lase käia!" Nüüd läks asi ludinal!

Vastu tahtmist tulen reaalsusesse tagasi ja vaatan ringi. Peeaegu tühi ruum, mida valgustab värelev valgus ja minu ümber ei ole mitte kedagi. Kas ma siis olin juba sattunud mingisse kinnisesse jaotuspunkti või ei ole puder hea...

Muuseas, minu taga oli üks klient. Ta proovis põlglikult kõike, mida talle toodi, ja lükkas eemale:

"Viige ära, viige ära!"

"Kuhu käsite viia?"

"Lastele, lastele!"

Nähtavasti on ta mingi tähtis tegelane, kes muretseb laste õnne eest, kuid maailma mastaabis. Mind valdas nukrus. Läksin alla ja leidsin seal Ljohha:

"Lähme!"

"Kuhu?" küsis ta valvsalt.

"Puder toodi!"

"...ma ütlesin seda sulle ju ülekantud tähenduses"

"Mina aga ütlesin sõna otseses mõttes!"

Sireenide ulgumise saatel sõitsid lennujaama juurde üha uued eriteenistused ja jooksid saali. Klammerdusid eide külge nagu herilassülem, eit aga loopis nad kõik mööda saali laiali, pühkides kõik eest.

Me läksime üles. Sõime kaussidest vaikides. Pilku pööramata vaatasin ma tilka, mis läbi köögiakna paistvast kraanist välja venis. Alguses venis tilk lihtsalt allapoole, siis tekkis talle äkki talje, see venis ja muutus peenemaks ja siis jagunes tilk kaheks pooleks – alumine lendas alla, põhjatusse, ülemine aga oleks nagu põlglikult ülespoole tagasi tõmbunud, öelnud otsustavalt lahti allakukkunud tilgast.

Ma pöörasin pilgu aknasse, vaatasin lennukeid... "Kaugete reiside õnn!" Nähtavasti olin ma juba muutunud selliseks, nagu oli üks minu tuttavaid, suur tegelane, kes alguses suutis tööd teha ainult rongis, seejärel ainult lennukis ja nüüd juba ainult rahvusvahelisel liinil lennates!

"...ma mäletan seda lugu küll," lobises Ljohha, "mind saadeti rahvusvahelisele kongressile: küll seal kõik selgub! Selgus, et see oli kardioloogide kongress!" Ljohha ohkas õnnelikult. "Küll sai võetud!"

Ma vaatasin teda: kui juba selline lobiseja ja mölakas ei saanud hakkama selle tööga, mida siis mina veel oma nina sellesse topin?... Olgu, kannatan selle ühe korra välja!... Ei, ka üks kord on liig.

Jäin pikalt aknast välja vahtima, seal oli lennuväli. Maja klaasist nurga tagant tulid välja kaks stjuardessi, tuul tungis otsekohe neile kallale, keerutas üles korraga nii seelikud kui ka väikesed mütsid... Kas ma saan veel kunagi midagi niisugust näha või ootab mind ees ainult globaalne, kardinaalne?!

Ootamatult keeras ka Ljohha näoga akna poole:

"...Lennuk on õhku tõusmas!"

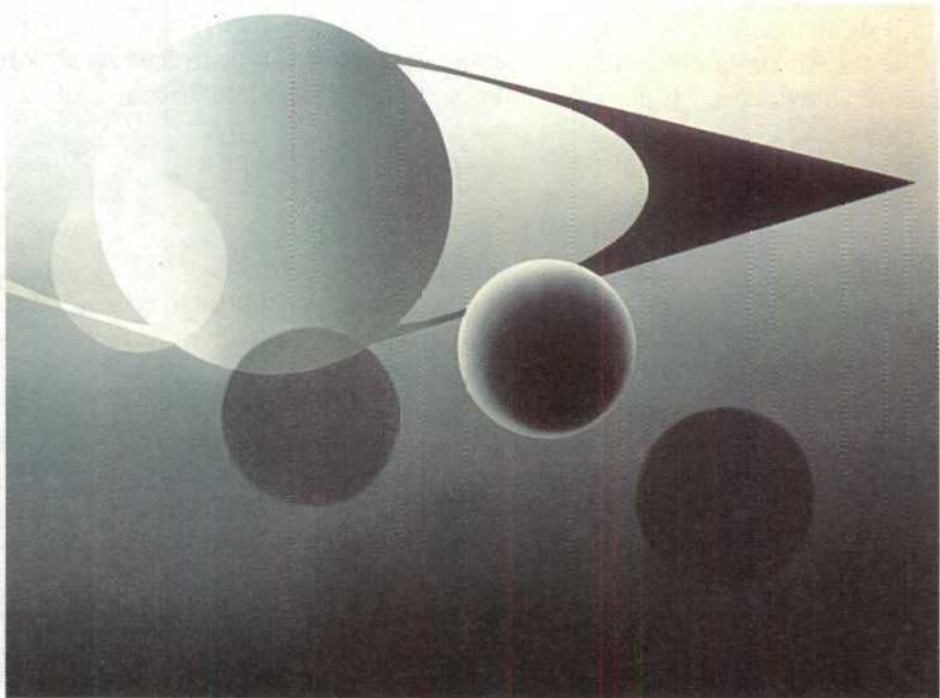
"...Ja mis siis?"

Kuid mind kuulamata tormas ta lennuväljale, väike, kuid taltsutamatu, pudrukauss käes. Lainer keeras end aeglaselt tema poole, kerkis tema kohale nagu hiigelsuur kuningkotkas. Tema üsast kostis äkki eide naerulagin.

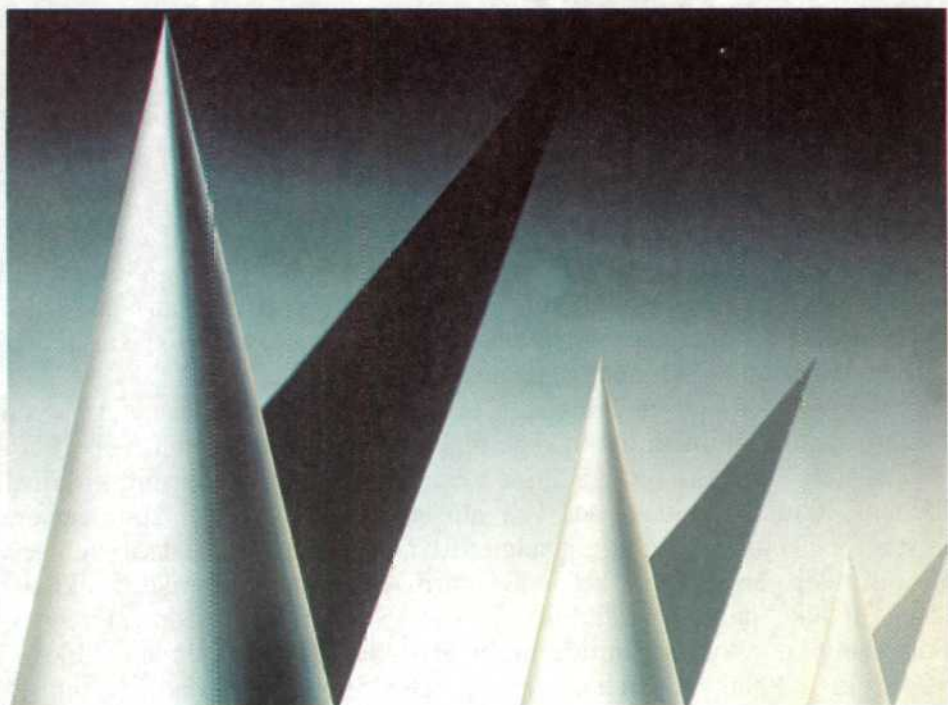
"Elajas!" karjatas Ljohha ja viskas teraslindu pudrukaussiga.

Lainer tõusis õhku, üleni pudruga koos.

Ma tundsin, et pärast eide lööki teeb miski mind rahutuks. Kompisin pead, seejärel vaatasin oma kätt... veri! Tänu jumalale, ju minus veel miski voolab!

Mari Kurismaa.
"Videviku geometria 3". Õli, lõuend. 120x160cm.
1994.

Mari Kurismaa.
"Videviku geometria 1". Õli, lõuend. 120x160cm.
1994.

ARVO PESTI

KIRJANDUSE LÕPP ON VIKERKAARE ALGUS Laaste Leningradi "Undergroundist"

Vaatamata ajaloo hämarusele on vanemat kirjandust ikka lihtsam mõista ja kergem kirjeldada kui kaasaegset, veel jahtumata kirgedega kirjanduselu. Eriti kui tegu on sotsiaalselt sassis vene kirjandusega, võivad terade ja sõkalde eraldumise ja segunemise protsessid omandada hoopis imelisi varjundeid. Meie sajand on ju olnud muutustele eriti aldis.

Käesolev Vikerkaar püüab valgustada üht küllaltki segast etappi vene kultuuris, millele nimegi andmisega on raskusi. Üldjoontes on tegu 1970.–1980. aastate "undergroundiga". Ent Venemaal on pörandaaluseid kirjamehi olnud nii tohutult palju, et see kahvatu termin jääb millegi konkreetsema tähistamisega kindlasti hätta. On räägitud avangardismist, "uuest kirjandusest" (mis tuli/tuleb pärast "vana" kirjanduse surma), "teisest kultuurist". Põikpäisel lapsel on ikka palju nimesid. Kindlalt võib öelda vaid seda, et tegu on pörandaaluse nonkonformismiga, mis nägi trükivalgust vaid almanahhides või siis piiri taga. Raame määrab ka koha nimetus (Leningrad / Piiter / Sankt-Peterburg), sest Venemaa teise pealinna kultuuri on alati saatnud omapära. Lahkuva ajastu pöranda all pesitsenud kirjanduse puhul võib rääkida Leningradi luule tugevusest ning traditsionaalsusest võrreldes Moskvaga ("Moskva ja Piiteri luule erinevus on retoorika ja muusika erinevus" – V. Krivulin), almanahhide suuremast osast, aga ka proosa nõrkusest. Leningradi autorite proosa on alati olnud eelkõige kirjeldav, konfliktsete sündmusteta, filosoofiline.

Stagnaajal oli Moskvast tugev poliitiline, Leningradis tugev kultuuriline omakirjandus.

Põhjused, mis sünnitasid "teise kultuuri", peaksid igale nõukogude korraga lähemalt tuttavale isikule arusaadavad olema. Venemaal on ju selle sajandi 20ndatest aastatest alates püütud kultuuri nagu kogu ühiskondagi muljuda millekski eriliseks. Sellest tulenes nii tsensuur kui ka vägivald laiemalt. Nagu me nüüd hästi teame, jäi enamik tsensuuri taha pidama jäänud kirjandusest siiski alles. Sahtlites säilinud looming nägi trükivalgust esialgu välismaal, hiljem kodumaises omapressis. Ning sellel nii sisult kui hulgal *suurel* loomingu oli tohutu roll järgneva, ka "teise" kultuuri kasvatamisel. 1920.–30. aastatel loodu baasil sündis uus, ametlikule kirjandusele kindlalt vastanduv, sisemiselt vaba looming. Loomulikult polnud sellel kohta ametlikes väljaannetes.

Nõukogude vene kirjandusel olid küllaltki ranged raamid. Autorid pidid teadma, kuidas ja millest võib kirjutada, millest mitte. See puudutas nii keelt, süžeed kui stiili. Nii mõnigi kirjamees suutis vahel neid raame (lubatud piires) raputada, tekitades palju elevust ja pahandust. Kuid oli üks stiil, mis kohe

kindlasti ei kuulunud ametlikult aktsepteeritud kirjanduse hulka. See oli absurd. Harmsi ja Zoštšenko ärakeelamisest saati rookis absurdne ühiskond kogu kirjandusliku absurdi välja kõikjalt, kuhu tsensuuri käpad küündisid. Nüüd, püüdes tähistada rasketihõlmatavat vene "undergroundi", on kasutatud ühe võimaliku mõõdupuuna just absurdi hulka loomingu. Moskva kontseptualistidega (D. Prigov, Vsevolod Nekrassov, L. Rubinštein jt) on kõik enamvähem selge – nemad on kõige absurdsemad, küllalt selgelt piiritletavad ning "kirjanduse lõpu" kuulutajad. Vähem absurdseid on postmodernistid (B. Kudrjakov, Saša Sokolov, P. Koževnikov jt). Paroodiaaltid autorid ei arva, et kirjandus peaks midagi selgitama ja seletama. Selle asemel et maailma avada ja kajastada, tuleb luua uus, oma maailm. Väga tähtis on sõltumatus ajast. "Aja kulg ei muuda midagi, mistõttu on liikumine mõttetu" (J. Severin).

Kolmas rühm on kõige traditsionaalsem, kõige vähem absurdi harrastav, põhiliselt Peterburis baseeruv seltskond. Nende ("postavangardistide", V. Krivulin) määratlemisega on suuri probleeme: ei mahu nad õieti ühegi termini alla. (Üks võimalikest – "mittekanooniline". Vt "Vestnik novoj literatury" 1990, nr 1.) Kahest eelnevast "undergroundi" liigist eraldab neid eelkõige küllaltki austav suhtumine minevikupärandisse. Nende loominguga karkassi ribide vahelt aimub enim vene kultuuri rikas traditsioon. Ilmselt seetõttu on neid ka palju tõlgitud: on nad ju avangardistidest kõige arusaadavamad. Käesolevas valimikus esindavad seda seltskonda rahvusvaheliseltki tunnustatud V. Krivulin, J. Švarts ja S. Stratanovski.

Ametliku ja mitteametliku kirjanduse vahe nähtub väga eredalt keelekasutuses. Ka kõige leebem riiklik tsensor ei kannataks välja selliseid keeleeksperimente nagu Saša Sokolovil, A. Skidanil või A. Dragomoštšenkol. Näiteks õnnestus Saša Sokolovil veenvalt kummutada kauakäibinud arvamus, et igal tegelasel peab tingimata olema "oma keel", kõik peavad rääkima karakteripäraselt. Sokolovi romaanid näitavad vastupidist – kõne loob karakterid, muudab ja mugandab neid vastavalt vajadusele.

Avangardistidele on alati olnud oluline teksti kõla, musikaalsus. Kui Moskva kontseptualistidel on selleks muusikaks raske rokk, siis Peterburi poetide loomingus kõlab pigem "The Beatles" (loe näiteks J. Brodskit).

Tänaseks on Neevalinna "uus kirjandus" ilmselt läbi saanud. Loojad loovad endiselt, mõni neist töötab ikka katlakütjana (A. Dragomoštšenko), mõni valvurina (A. Skidan). Mõni almanahhki ilmub edasi ("Mitin žurnal" ja "Sumerki"), küll juba trükikojas trükituna. Kuid miski on muutunud: uus aeg on murdnud "uue kirjanduse" selgroo – nii paradoksaalne kui see ka pole. Ning veelgi raskem kui sõnastada "teise kultuuri" tähiseid on piiritleda praegust, hetkel toimivat kirjandust. Kindlasti on toimunud segunemine. Kirjanduskaardile ilmuvad uued "pealinnad": Saraatov, Smolensk, Kostroma jt. Eilsetel pörandaalustel on oma kirjastused ja galeriid (näiteks kunstikeskus "Borei"). Kuid sisulisi muutusi võime sõnastada alles aegade pärast.

Loomulikult on käesolev valik ebatäiuslik. Eelkõige piiratud mahu tõttu puuduvad sellised "Piiteri undergroundi" olulised autorid nagu 1961. a surnud

Roald Mandelštam, 1970. a endalt elu võtnud Leonid Aronzon, poet O. Ohapkin, prosaist B. Dõšlenko, "kristlik poetess" J. Pudovkina. Seda rida saaks jätkata.

Kui lõpetuseks püüda vedada paralleele Eesti ja Peterburi "undergroundi" kirjanike vahel (oli ju meilgi tagasihoidlik almanahhi-aeg), siis stiililt sarnaseid on väga vähe. Vaid Peeter Volkonski absurdilood (vt "Urikiri", Tartu, 1981) on kui Piiterist pärit. Venelastel puudub aga selline jõuliselt euroopalik looja nagu Uku Masing. Meie kultuuride suur erinevus on nähtav isegi pimedas põranda all.

HASSO KRULL

MARI KURISMAA PILTIDEST

Mustvalge pilt on selles mõttes alati parem kui värviline, et ta on vähimagi kahtluseta ennekõike pilt ja mitte värviline virvendus, ajutegevuse ülesärritamine paljast lustist või lummuse, silmamoonduse eesmärgil. Mustvalge on tõsine. Raamatut või ajalehte ei saaks me lugeda, kui seal oleks iga täht eri värv, ning fotograafia ja filmikunst oleks jäetud leiutamata, kui esimesed saadud kujutised poleks olnud mustvalged, vaid mingi kontrollimatu värvise-gadik. Keegi poleks võtnud neid tõsiselt. Mustvalgel kujutisel on aga omadus, et ta justkui kirjutatakse või trükitakse silmapõhjale. Ta ei ole mitte lihtsalt mingi nähtavus üldse, vaid otsekui millegi jälg, teatav jäädvustatud liikumine, mis on ühtaegu kohal ja ei ole ka. Samal ajal on ta ka otsekui eseme vari, hahm koopaseinal, ning täidetudki kujutis jätab mulje, et ta pole muud kui piirjooned.

Mari Kurismaa viimased maaliread – "Ruut ja kuma", "Meander", "Videviku geomeetria" – ei ole täiesti monokroomsed. Kuid nad ei ole ka värvilised: värv ei välju siin põhimõtteliselt sellest hele-da-tumeda vastasseisust, mille must ja valge juba ette annavad. Tegemist on siis pigem topeldatult monokroomse kui värvilise maaliga. Nii rinnastuvad "Ruudu ja kuma" maalides must-valge/sinine-helesinine, must-valge/kollane-creemjas jne. Taoline rinnastus ei sünnita veel sõna tõsisest mõttes koloriiti, kuid võimaldab tuua sellesse lähte-eeldustelt mustvalgesse maali oodatust rohkem valgust, teatavat "kuma", mis annab joonte mängust tekkivale ruumile kui mitte lausa sügavuse, siis igatahes teatava volüümi. Valgus paisutab või avardab maali ruumi, geomeet-riline kontseptsioon ei ole seal enam üks. Vaataja pilk upubki sellesse illusiooni, ning alles veidi hiljem taipab ta, et tegu on pettusega: mingit lihtsat ruumikujutust neis maalides ei ole ja kogu konstruktsioon meenutab pigem Magritte'i "Inimese olukorda".

"Videviku geomeetrias" on pildipind tükeldatum. Seepärast on ka vaataja

silm pekkuse eest rohkem kaitstud. Ometi tekivad ka siin "Ruudu ja kumaga" analoogilised efektid. Ühelt poolt tagab geomeetria maalile teatava reaalsuse, "usutavuse"; teiselt poolt valgus tühistab selle, või õigemini muudab ta niivõrd mitmetimõistetavaks, et nähtav omandab üleloomuliku ilme. Ei mingit kahtlust: see, mida näeme, pole mitte meie igapäevane maailm ega mitte ka lihtsalt geomeetriline abstraktsioon. Meie ees on võõristav teistsugus. See teistsugus sarnaneb küll meie hariliku viisiga asju kujutleda ja näha, kuid ei ole sellega samane. Meie nägemisviis on oma harilikult rajalt kõrvale juhitud ning need mentaalsed omadused, mis tavaliselt mängivad kokku ruumiliste, geomeetriliste jne kujutluste moodustamiseks, põrkavad omavahel kokku. Mari Kurismaa virtuoossus seisneb nüüd selles, et see kõik ei tekita lihtsalt ängistust või ebamugavust, vaid loob teatava hoolikalt doseeritud intellektuaalse ärevuse. Tahaks isegi nimetada seda "mentaalseks aistinguks". Meie ees on visuaalsed mõistatused, kuid kerkivat ärevust leevendab see, et nad täiesti ilmselt on lahendamatud ja sellistena mõeldudki.

Samale monokroomsusele toetudes liigub veidi teises suunas "Meander" (mida Vikerkaar ei reprodutseeri). "Meandris" ei loo ruumilisuse tunnet niivõrd valgus kuivõrd pimedus ja kogu kontseptsioon on lakoonilisem.

Kui kõrvutame neid kolme sarja nende vahetult eelnenud töödega, hakkavad viimased tunduma tõeliste *veduta*'dena. Kuid ligilähedane intellektuaalne ärevus luuakse ka seal, kuigi veidi "loomulikumate" vahenditega. Tööd nagu "Linnavaade" või "Bauhausi kuu ja päike" toimivad vaatajasse otsesemalt ja sellevõrra ka painavamalt. Siin on juba raske leida, millega õieti saavutatakse õudust leevendav efekt (kuid tundub, et kujutiste lakoonilisus ning valitud toonid teevad seda koos). Mari Kurismaale on iseloomulik, et ängistav tema maalides ei ahista, ja selles on minu meelest tema omapära ja külgetõmme.

JUKKA MALLINEN

PETERBURI MOOTORSAE-ENESETAPJA¹

Peterburis läheb praegu kuumalt peale noorte filosoofide rühm "Thanatos". Rühm käib koos, et rääkida surma ja suremise teemast tsivilisatsioonis, vene mentaliteedis ja filosoofilises mõttes, eutanaasiast ja enesetapust kui eksistentsiaalsest ja kultuuriilmingust, aga ka Peterburi nekrorealismist. Väljaannet "Thanatose figuurid: surma sümbolid kultuuris" on ilmunud juba neli köidet.

Surm on tsivilisatsiooni tähtsaim sümbol, on saatus, fataalsustunde ärataja, väidavad thanatoloogid. Surma varjudemaailmast vaadatuna purunevad ja muutuvad mõttetuks mõnedki põhimõisted ja illusioonid, teised jälle heidavad ellu senisest pikemaid varje. Aleksandr Rausch ütleb, et teaduslik thanatoloogia püüab ühte sulatada üksteisest kaugeid ajastuid ja ainevaldkondi ning saada nõnda inimteaduste keskmeks ja dünamoks. Tsivilisatsiooni tüüpi määrab suhtumine surma.

Vene mentaliteet peab maist taevastest paremaks, elu paremaks kui surma, ütleb Aleksandr Demitšev. Ta esitab kulturooloogilise skeemi: kui surm on kõigi kontaktide kadumine, siis on elu ja surma, lahkunute ja jääjate vahel võimalikud nelja tüüpi suhted.

Vene mentaliteet peab jääja olukorda igal juhul paremaks ja lahkujat kaotajaks. Selle mudeli järgi lahkumisega mängitakse. Idamaisele arusaamale on iseloomulik vastupidine: mängu mudel asendatakse teenimisega. Elu võetakse vastavalt idamaisele traditsioonile kui valmistumist surmaks. Lahkuja on võitja.

Paradoksaalne mudel näeb mõlema kaotust – lahkujat ja jääja oma. Vahest on see euroopaliku traagilise teadvuse mudel.

Selle antiteesi tähistamine tähendaks mõlema võitu. Mõte on selles, et inimene peab olema ennast selleks sündmuseks ette valmistanud. Kas see oleks nulltee, *zen*?

Vangikongid ja verehüübimatus e töbi

Pole ime, et just kangelaslinn Leningrad öö kodanikud taas kord vallale laseb. Morbiidne "Peterburi tekst" kehtib ikka veel. Ka oma kõige hiilgavamatel aastatel on Peterburi linn tundnud vastupandamatut tõmmet surma poole. Ehkki ehitatud võimu käsul ja inimeste uhkusest – muide, inimluudele – Venemaa uuenemise manifestatsiooniks, närib surma argument seal ometi kõige kallal. Linna ajalugu on lõputu loend imperaatorite salamõrvadest, vangikongidest, verehüübimatusest ja hullumeelsusest. Kirjanikke mäletatakse nende duellide, valehukkamiste, atentaatide järgi. Suur Terror ja Blokaad! Groteskselt nihestunud arhitektuur, kõverdunud perspektiivid lennutavad taeva alla nahkhiirte armadadid. Valgus on udu, maa on soo, tervis – tuberkuloos ja difteeria.

Selle groteskset õhkkonda on imenud oma filmidesse Sokurov ja Lopušanski, oma luulesse Sosnora ja Brodski.

Peterburi tõeline klassik on siiski Daniil Harms, kelle leheküljed kubisevad kadumistest, surmast, hävingust, likvideerimistest, tükikideks kiskumistest, õnnetustest, elualluste kokkuvarisemistest. Tema surmatsoonis segunevad teineteisega elu ja absurdi jõud – kogu aeg omavahel arusaamatul viisil kokku põrgates. Surm on Harmsil kirgas ja lihtne: ei mingeid lepitavaid selgitusi, tähenduslikkust, õpetust, sümboolikat. Kuri äkksurm lihtsalt sajab kaela.

Nekrorealism vaatab kärkse pilguga

Noorte nekrorealismi viljelevate filmi- ja kunstitegijate töödes on välja kaevatud Ras-kolnikovi kirves. Neist üks edukamaid on Jevgeni Jufit. Nekrorealismist on saanud noorsookultuur. Selle viha/armastus surma

1 Pietarin mootorisahaitsemurhaaja. Nuori Voima 1994, nr 4, lk 28-31.

vastu kätkeb nii keelatud tsooni kui lapsikut tõsiste asjade narritamist.

Peterburi nekrokirjutus laseb apokalüptilised ratsanikud lahti ratsionaliseeritud ja humaniseeritud regulatsioonimajanduse ja sõnakunsti kallale, teda läbibstab vene kultuuri apokalüptiline kõrgeping. Nekrokirjutus on kultuuri šokiteraapia, vene kurja lilled: brutaalne ja nihilistlik. Faabula demonstratiivne motiveerimatus on motiveeritud: teadlik regress lähendab inimest kaotatule. Paradiisile?

Kirjandusest on saanud reaalne surmatsoon, tõelisem kui elu. Kirjutus muutub Gogoliks, "Vii" nõiasabatiks, surnud hingede skandaaliks marionetteatris, "Kohutava kätemaksu" isaks, kes on võtnud nõia kaju, et tappa oma kasakast-kangelasest väimees ja end kauniks noormeheks moondanuna abieluda oma tütreaga.

Nekrorealism näeb kärbse silmadega, tungib sipelgapesa ja skorpioni loogikasse: kirjutusest saab "nimekiri ärritajatest, mis kutsuvad esile kollektiivsesse kogemusse fikseeritud vastuseid" (Arkadi Dragomoštšenko).

Teemu Mäki näitus "Death at work" Borei galeriis on thanatoloogide seminarides korduvalt kõne all olnud. Teemu teema – kuidas tsivilisatsioon groteskseteks vormideks ja tundmusteks moondub, et tõrjuda surma ja valu – tunnistati kohe sugulasnähtuseks. Tema šokiteraapia tungib niisama radikaalselt läbi tinglikkuste nagu nekrorealismgi: "Kõige taga on valu kui esmane motiveerija. Kui valu ja sellejärgne kergendus on väljakannatavad ja omavahel tasakaalus, võib elu jätkamist lugeda motiveerituks" (Teemu Mäki).

Purjelaua raske kiil

Thanatoloogid viivad läbi arheoloogilisi otsinguid: nad hoiatavad tähenduse postmodernse väsimise eest ja kuulutavad uusarhaismi, kus metafüüsilis-religioosne toodaks modernismi kogemuse kaudu tagasi tsivilisatsiooni. Uusarhailises kogemuses saab teoks surmakultuuri tagasitulek või uuestisünd.

Autori surm jätab endast maha melanhoolia, mõistetamatu igatsuse. Sellest leiab taas läidet tragöödia vaim.

Demitševi meelest on postmodernismil tähtis ülesanne, see on hävitav. Ta eeldab niisiis vastandit: kultuur vajab ballasti ja raskest kiilu kanalisurvimise asemel.

Tragöödia üleelanud inimene hakkab kõike kogema teisiti. Ta ei unista vaevadeta ja probleemideta elust, vaid sellest, et suudaks aktsepteerida tegelikkust kogu tema õuduses. Lev Šestovi arvates on traagiline kogemus inimese ja maailma kokkupuute vorm, kontakti moodus, see tähendab inimese valmisolekut aktsepteerida olemise ettearvamatus.

Aleksei Malinov ütleb, et surmast rääkimine on võimalik vaid teadliku subjekti tegevusena. Surma vastand ei olegi elu, vaid tähendus. Surm on mõtleva subjekti vastasmängija, mis muudab kõik mõttetuks. Tragöödia on oma olemuselt elu, inimese ja teo tähenduslikkus.

Unustada surm tähendab mängida eluga. Sellesse kurbuseta maailma kuuluvad postmodernsed märkide mängud: Kurja mängurisilm ahvatleb keele tähendusloomestruktuurile hävitamisele, kommunikatsiooni- ja dialoogivõimaluste hävitamisele.

Solženitsõn on öelnud, et postmodernismis toimunud maailma muutumist tekstiks tuleb võtta tõsiselt, see muutus on võlts, on surma agent. "Maailm kui tekst" on sekundaarne, irreaalne, ei väärigi tõelist kultuuri.

Miljonid keltša peidetud laagrivangid noogutavad üle tema öla.

Thanatoloogia haarab, postmodernismi ükskamakõiksusest mööda minnes, millegi raske, tingimusteta, algupärase järele. Väljastpoolt lubatud tsooni ilmub mingi ürgjõud, kaos, pimedus, raskus. Jevgeni Popovi jutustuses "Miks oli Šaško?" naudib nõukogude intelligent ühiskonna soosingut ja teenib leiba usuvastaste "uurimustega". Siis ilmub välja tema piinaja – ilge limukas Šaško. Deliiriumis mees lõhub oma elamise pilbasteks.

Hullumajas tehakse ta terveks. Ürgpimedus aga jääb konformisti närima: "Ma saan kõigest aru, ma tean, et panin kõvasti tina ja olin haige, mul olid hallutsinatsioonid, aga öelge – miks on kõik ümberringi nii lame ja tobe, aga Šaško saba oli nii jõuline ja kuum,

ta silmad põlesid ja suu haises mädist? Vas-take mulle, miks Šaško oli, kui teda ometi tegelikult ei ole kunagi olnud ega võinudki olla. Oelge, miks reaalne maailm on irreaal-sem kui irreaalne ja mõõdujate näod on ära-seletatud hirmu ja seletamatu joovastuse mõju all? Seletage mulle, miks on olemas Gogol, Hitler, Brueghel, Hoffmann, Swift, Stalin?"

Põhjendatud argument

Surm on *tont*, kes käib ringi mööda Euroopat, Fanoni igavene mässaja. Aleksandr Demitšev: "Jõuliselt, kiiresti ja vääramatult toimiva ravimina soosib surm võimu kompromiteeri-mist kui niisugust."

Popovi jutustuses "Danili klooster" hak-kab vana jäik stalinist rongis nurisema prae-guse aja üle. Popov pühib ta kõrvale surma argumendiga: isegi viha, ebaõiglus ja terror jooksevad liiva, "kui tuleb surm ja on üks-kõik, kas oled parteilane või ei".

Surma argument, viide elu piiratusetele, ju-hib vestluse alati kristiku servale. Igaüks, kes on loogikat õppinud, mäletab sülogismi: kõik inimesed on surelikud, Sokrates on ini-mene, järelikult on Sokrates surelik. Pöörame siin tähelepanu formaalsele mehhanismile ja unustame meelega järelduse vapustava sisu: suur mõistus on surma mõistetud, geniaalne dialoog ja keel vajuvad päästmatult unustus-se.

Kas ei suurenda surma argument alatead-likult siiski selle järelduse vastuvaidlematust, tema struktuuri vankumatut kindlust? Kas ei tõsta surelikkus seda mingile erilisele kehti-vustasandile, mida tajume ja tunnistame ka siis, kui surmast vaikime?

Sama argument toimib ka järgmises, hõlp-sasti ettekujutatavas olukorras. Ema võib last hoiatada: "Kui sa jääd auto alla, ära enam koju tule!" Lause on loogiliselt mõttetu, aga me mõistame suurepäraselt hoiatuse mõju – surma argument teeb selle vaidlustamatuks.

Surma argumenti kasutatakse üldiselt ja seda mõistetakse veatult. Samal ajal hoidu-takse eksplitseerimast selle vapustavust. Liig-a pikale veninud tüli, mille lahendust pole näha või mis ähvardab läbikäimise hoopis lõpetada, katkestatakse Venemaal sageli tõ-

demusega: mis siin ikka tülitseada, üks me kõik ole surelikud.

Sellega kandub riid ajalikust igavikku.

Põgenemine surmamõistetute kongist

Esimesena mõlgutas elu mõttest Sokrates, kes väitis, et need, kes on pühendunud filo-soofiale, tegelevad ühe ja sama asjaga: kuidas surra õnnelikult. Õnnelikku surma saab mo-tiveerida kas kõige kaduvusega või teise reaalsuse, igavese elu vältimatusega.

Oleg Abõško väidab, et kui olev sulab ühte post-eluga, kaob surm kui personaalne kriteerium igäühe Minasse. Tõeliselt tund-matu algab alles pärast surma ja tõeline võit-lus surma vastu on võimalik alles siis. Ainuke viis seda tundmatut elus puudutada on *mina* ärkamine. *Mina* mõte on puhas eksistents, mille kõiketeadmises puudub tundmatu. Läh-enemine kõrgema tunnetuse mittemateria-listlikele energiatele ei vasta meie arusaamale Jumalast kui kõrgeimast olendist (see on oma põhiolemuselt antropomorfism, mille kõrgeim aste on sarnastumine inimese-ga), vaid sellega me läheneb tõelisele Jumal-ale, kes meie kaudu püüab maailma sündida.

Kaasaegne maailm muudab usu surema-tusse üha imaginaarsemaks, isegi Venemaal valitsevast dogmatismist hoolimata.

Surm on usu saatuseküsimus: ta ei vaja surematust kui lõputut elu, vaid kui pääsemist vanast surmamõistetud elust. Surm on kõige kaduva kõrgeim idee. Selle vastandiks on sünnitada surematust, Jumala idee. Nii võib surma vaadata kui uue sündimise künnist.

Berdjajev ja Frank näitasid, et usk surema-tusse on lahutamatu seotud sellega, mis ini-mene on, kuidas teda määratletakse. Sajandialguse vene filosoofid väitsid, et aeg hakkab täis saama, inimene peab teadvusta-ma, et ta elu iga hetk kas toetab või ei toeta läbimurret ajast igavikku.

Kuulake surma rõõmusõnumit

Viikingid olid tuntud surmahirmu täieliku puudumise poolest. See oli tingitud erilisest ajakäsitusest: aeg on jääv, samas ruumis on olemas nii minevik, olevik kui ka tulevik.

Aeg on kaduvik ja surm on haigus, ütleb Jelena Krassauhina. Selle aja vastu tõstis mässu sajandialguse filosoofia. Tema konstruktioonid olid põhiliselt suunatud igaviku vallutamisele. Surma, valu ja aega saab võita vaid usu abil (isa Pavel Florenski), armastuse ja vaimsuse abil (Vladimir Solovjov), vabaduse ja loomingu abil (Nikolai Berdjajev, Lev Šestov). Isa Sergei Bulgakov lõi oma filosoofia lohutuseks surma vastu.

Berdjajev möönab, et põhiliselt on küsimus inimpuudluses: "Igavene elu ei ole hauatagune elu, vaid tõeliselt vaimne elu."

See on jumalaehitamine, igaviku kontseptualism. Valeri Nikulihin ütleb, et surm sunnib rääkima ideaalidest. Ideaalide sünnitamiseks on paradoksaalsel kombel paratamatu põhjendada neid valega, amoraalse "materialistliku" ühiskonna aluseks omakorda jääb tõde. Ta nõustub jumalaehitamisega: "Olgu Jumal pealegi, olgu pilve peal, olgu tühjas laotuses, olgu kus tahes, las teadus ütleb seda, las teeb selgeks. Tahan ühte: võita olemasolu amoraalsus, astuda igavikku, saada rahu."

Loogiliselt võttes on võimalus surra õnn. Me lihtsalt ei suuda kujutleda konkreetse surematust, seda lõputut seisakuaega. Brežneviks hallinevat Jahvet, õndsate orkestreid, süüta laste koore.

Sestap on Peterburis tähtsaks tõusnud loogilise enesetapu teema. Praegusaja moraalses kaoses ärkavad ellu Dostojevski kangelaste äärmuslikkused. Organiseerunud taju on traagiline mõtle pilliroog, see lõpetab paradoksiga, millest, nagu näib, on võimalik pääseda vaid surma, filosoofilisse enesetappu. Tänapäeva Venemaal möödapääsmatu fenomenimaailm – absurd – on aga tegutsemise filosoofia: mängitakse kaasa mängus, millel

pole reegleid. Kaost ühendab vaid inimese mäng, mälu tunne. Püütakse, Camus' moodi, vastu pidada saatuse katsumuses, aktsepteerida elu täiesti absurdses maailmas.

Hambutu eit ja lehvivad juuksed

Vene *smertj* on naissoost sõna. Rahvapärimestes esineb surm kas hambutu eidena või juuksepalnikuid lehvitava neidisena valgetes surilinaades. Naine sünnitab, annab elu, aga ta ka võtab selle.

Niisugune on surma müsteerium: inimese viimne ponnistus murda läbi suuremasse ellu, seletamatusse joovastusse – läheneda surmale, inimlikustada see.

Surma enese asupaik, surnuaed, on inimkätetöö, inimese vägevaist kujutlusist täidetud seletatud õud. See osutab tühjusse. Tühjus on kõige inimlikum, mida elav võib surnuaialt teada saada: tühjus, see on puhas potentsiaalsus, selles on kõik võimalik ja lubatud, selles on kõik olnud. See on leebe ja ajatu nagu suur Buddha.

Elad vaid kaks korda: ka sel silmapilgul, kui vaatad oma elule surnute riigist. Kui surm on eksistents, millele inimesed annavad olematuse tähenduse, siis elu on olematus, millele inimesed söödavad sisse eksistentsi tähenduse.

"Surnud" tähendab inimese lõplikkust tema elu seadusena, "elav" omakorda kaduviku tipphetke, selle põhimõtte teokstegemise lahvatust. Elad vaid kaks korda.

Ega ole surmgi miskit erilist, nagu ütleb Lukianos: kui ta on, pole meid, ja kui meie oleme, pole teda.

Soome keelest tõlkinud Maimu Berg

JURI LOTMAN

PETERBURI SÜMBOOLIKA JA LINNASEMIOOTIKA PROBLEEMID

Kultuuriajaloo kujundatud sümbolitesüsteemis on linnal eriline koht. Seejuures tuleb eristada linnasemiootika kaht põhisfääri: linn ruumina ja linn nimena. Viimast aspekti on vaadeldud Juri Lotmani ja Boriss Uspenski artiklis "Kontseptsiooni "Moskva – Kolmas Rooma" vastukajad Peeter I ideoloogias"¹ ning siinses töös sellega lähemalt ei tegelda.

Linn kui suletud ruum võib olla teda ümbritseva Maaga kahesugustes suhetes: ta võib olla riigiga isomorfne või isegi personifitseerida seda, teatavas ideaalses mõttes **ollagi see** (Rooma-linn kui ühtlasi Rooma-maailm), kuid ta võib olla ka selle antiteesiks. *Urbs* (linn) ja *orbis terrarum* (maadering) võivad olla tajutud kui kaks teineteisele vaenulikku entiteeti. Viimasel juhul meenub kirjakoht *Genesis*'est (4, 17), kus esimese linnaehitajana nimetatakse Kaini: "...ja ta ehitas ühe linna ning nimetas selle linna..." Niisiis oli Kain nii see, kes esimese linna rajas, kui ka see, kes talle esimese nime andis.

Juhul kui linn suhtub teda ümbritsevasse maailma niisama nagu linna keskpunkti paigutatud tempel temasse endasse, s.o kui linn on kõiksuse ideaalmudeliks, siis paikneb ta üldjuhul Maa keskel. Õigemini, olenemata sellest, kus ta asub, omistatakse talle keskne asend, ta **loetakse** keskpunktiks. Jeruusallem, Rooma, Moskva esinevad paljudes tekstides just nimelt kui teatud maailmade keskpunktid. Olles **oma** maa ideaalkehastus, võib säärane linn ühtaegu olla ka taevase

linna algkujuks ja saada pühapaigaks ümbritsevatele maadele.

Kuid Linn võib paikneda temaga suhestatud Maa suhtes ka ekstsentriliselt – asuda väljaspool selle piire. Nii näiteks viis Svjatoslav oma pealinna üle Perejaslavetsisse Doonaul, Karl Suur oma pealinna Ingelheimist Aachenisse.² Kõigil neil juhtudel on seesugustel aktsioonidel otsene poliitiline tähendus: harilikult annavad nad tunnistust agressiivsetest kavatsustest, soovist soetada enesele uusi maid, mille suhtes too rajatav pealinn osutuks keskpunktiks olevaks.³ Kuid tajutav on ka nende aktsioonide semiootiline aspekt. Eelkõige pingestub eksistentsiaalne kood: olemasolev kuulutatakse olematuks, see aga, mis alles tekkima peab, ainsaks tõeliselt olevaks. Ka Svjatoslav, kuulutades Perejaslavetsi Doonaul oma maa keskpunktiks, peab ju sellega silmas riiki, mis tuleb alles luua, reaalselt eksisteeriva Kiievimaa aga kuulutab justkui mitteeksisteerivaks. Lisaks kasvab järsult hinnangulisus: olemasolev, millel on olevikulise ja "oma" tunnusjooned, saab eitava hinnangu, tulevikus ilmuma pidav ja "võõras" aga omandavad kõrge aksiooloogilise karakteristika. Ühtlasi võib märkida, et "kontsentrilised" struktuurid kalduvad suletusele, enese eraldamisele vaenulikuks hinnatavaks ümbrusest, ekstsentrilised aga – avatusele, lahtiolekule, kultuurikontaktidele.

Linna kontsentriiline asend semiootilises ruumis seondub tavaliselt kujutlusega lin-

J. Lotman, *Simvolika Peterburga i problemy semiotiki goroda*. Rmt: J. Lotman, *Izbrannye stat'i v treh tomah*. I. kd. Tallinn: Aleksandra. 1992, lk 9 – 21. Esmatrükk: 1984.

1 J. Lotman, B. Uspenskij, Otvzuki koncepcii "Moskva – tretij Rim" v ideologii Petra Pervogo. (K probleme srednevekovoj tradicii v kul'ture barokko.) Rmt: J. Lotman, *Izbrannye stat'i...* 3. kd. Tallinn, 1993, lk 201–212.

2 Pealinna üleviimist Peterburi on sellega võrreldud, vt [Wackerbart], *Sravnienie Petra Velikogo s Karlom Velikim*. Sankt-Peterburg, 1809, lk 70; E. Šmurlo, *Petr Velikij v russoj literature*. Sankt-Peterburg, 1889, lk 41.

3 Nii kinnitas Svjatoslav pealinna Bulgaariasse üle viies paradoksaalselt: "sest see on minu maa keskoht, sest siia tulevad kokku kõik hüved". *Polnoe sobranie russkij letopisej*. T. I, Moskva, 1962, vrg 67.

nast, mis asub mäel (või mägedel). Säärane linn on vahendajaks maa ja taeva vahel, tema ümber kontsentreeruvad loomismüüdid (üldjuhul osalevad tema asutamises jumalad), tal on algus, kuid pole lõppu – see on "igavene linn", *Roma aeterna*.

Ekstsentriline linn asub kultuuriruumi "serval": merekaldal, jõesuudmes. Siin ei aktualiseeru mitte maa ja taeva, vaid loomuliku ja tehniliku (kunstliku) antitees. See on linn, mis on loodud Looduse kiuste ja võitleb temaga. See pakub linna interpreteerimiseks kahesuguseid võimalusi: ühelt poolt linn kui mõistuse võit ürgsete loodusjõudude üle, teisalt ka linn kui loomuliku korra moonutamine. Selle linna nime ümber hakkavad kontsentreeruma eshatoloogilised müüdid, hävinguennustused. Hukulemääratus ja ürgjõudude triumf saavad selle linnamütoloogiasükli lahutamatuks osaks. Harilikult on see veeuputus, vajumine merepõhja. Nii ootab Patara Methodiose ettekuulutuse järgi selline saatus Konstantinoopolit (mis alalõpmata esineb "mitteigavese Rooma" rollis): "Ja vihastab tema peale Issand Jumal oma suures raevus ja saadab oma peingli Miikaeli ja lõikab sirbiga maha selle linna, lööb skeptriga, pöörab ta ümber nagu vesikivi, ja nii uputab ta tema koos inimestega meresügavikku ja linn hakkub; ainult üks samm jääb [vee alt] välja. (...) Tulevad rändkaupmehed laevadega ja kinnitavad selle samba külge oma laevad ja hakkavad nutma, istuvad ja räägivad: "Oo ülivõimas ja uhke Tsargrad! kuidas küll aastaid sinu juurde tulime kaupa tegema ja rikkaks saama, aga nüüd ainsama tunniga sinu ja su kallihinnalised hooned me-

resügavik kattis ja [meid] ühegi sõnumita jättis."¹

See eshatoloogilise legendi variant kuulus kindlalt Peterburi mütoloogiasse. Mitte üksnes veeuputuse-süžee, mida toitsid perioodilised üleujutused ja mis kirjandusele rohkesti ainet andis, vaid ka detail – Aleksandri samba tipp või Peeter-Pauli kindluse ingel, mis lainete alt välja ulatub ja laevadele ankrupai-gaks on – paneb oletama otsest ülekannet: Konstantinoopol – Peterburi. Vladimir Sollogub on meenutanud:

"Lermontovile (...) meeldis nii sule kui pintsliga visandada pilte mässavast merest, kus lainetest küünitub välja Aleksandri samba tipp ühes seda krooniva ingligna. Selles kujutluses kajastus tema kurb, õnnetusjanune fantaasia."² Vaata ka Mihhail Dmitrijevi luuletust "Veealune linn", Vladimir Odojevski novelli "Surnu irve" tema raamatus "Vene ööd" jpt.

Hukulemääratud linna ideesse kätketud igavene võitlus ürgsete loodusjõudude ja kultuuri vahel realiseerub Peterburi-müüdis vee ja kivi antiteesina. Kusjuures see kivi ei ole mitte "looduslik", "toores" (tahumata), need ei ole mitte kaljud, mis on igipõliselt oma koha peal seisnud, vaid see on kohaletoodud, lihvitud ja "inimesestatud", kultuuristatud kivi. Peterburi kivi – see on artefakt, mitte loodusfenomen. Sellepärast ei ole kivi, kalju ega rahn Peterburi-müüdis varustatud tavapärase tunnustega (liikumatus, kindlus, tuultele ja vetele vastupidamise võime), vaid ebaloosuliku teisaldumistunnusega: "Mägi nihkus paigast, ja vahetades kohta / ning nähes, et ta seismisele on tulnud lõpp, / läks

1 Pamjatniki otročennoj russkoj literatury, sobrany i izdany Nikolaem Tihonravovym. 2. kd. Moskva, 1863, lk 262. Vrd: "uputatud saab jumala raevu läbi jõevetega Edessa, linn-hiiglane" (A. P o p o v, Obzor hronografov russkoj redakcii. Moskva, 1869, lk 62. Sealsamas on juttu ka "Lakrise linna ärauputamisest".) Vt: V. P e r e t c, Neskol'ko dannyh k ob "jasneniju skazanij o provalivšihsja gorodov. Sbornik istoriko-filologičeskogo obščestva pri Har'kovskom universitete, 1895. (Separaat: Harkov, 1896.)

2 V. S o l l o g u b, Vospominanija. Moskva; Leningrad, 1931, lk 183-184. Lermontovi joonistuste uurija Nikolai Pahhomov määratles neid – kahjuks kaduma läinud – joonistusi kui "üleujutusevaateid Peterburist" (Literaturnoe nasledstvo, 45-46. M. J. Lermontov. Moskva, 1948, lk 211). Mõistagi polnud jutt mitte üleujutusevaadetest, vaid eshatoloogilistest linnahukupiltidest. Vrd M. Dmitrijevi luuletust "Veealune linn", kus vana kalur jutustab poisile: "Kas tornitippu näed? – Kuidas meid aasta hiljem / laine tõi siia, aasta pärast seda, / mäletad, kui oma paadi / tema külge kinnitasime? – // Siin oli linn, kus ruumi jätkus kõigile, / ja mis oli isand kõigi üle; / nüüd kellatorni tipp / on ainult merest näha!" (M. D m i t r i e v, Stihotvorenija. 1. osa. Moskva, 1865, lk 176.)

Balti meresügaviku äärde / ja kukkus siin Peetri ratsu jalge alla."¹

Kivi või kalju loomulik semantika on niisugune nagu näiteks Tjuttševi luuletuses "Meri ja kaljurahn": "Kuid, rahulik ja kõrk, / ei lase sina end segada lainete alpuhusest, / liikumatu, muutumatu, / maailmakõiksuse kaasaegne [miņu kursiiv – J. L.], / seisad, meie hiiglane!"²

Peterburi kivi on kivi vee peal, kivi soo peal, kivi, mis ei toetu mitte millelegi; mitte "maailmakõiksuse kaasaegne", vaid inimese poolt siia pandud. Vesi ja kivi vahetavad "Peterburi-pildis" oma kohad: vesi on igavene, oli olemas juba enne kivi ja saab temast võitu, kivi aga iseloomustab ajutus ja viirasuslikkus, illusoorus. Vesi hävitab ta. "Vene ööde" Peterburi hukkumise pildis kirjutab Odojevski: "Ennäe juba vanguvad seinad, aknake purunes, purunes teinegi, vesi paiskus neist sisse, täitis saali (...). Järsku varisesid seinad müriks kokku, lagi lõhenes, – ja kirstu, ja kõik, mis saalis oli, kandsid lained välja, otsatule merele."³

"Pahupidise maailma" situatsioon, mis ühendab säärast linnamudelit 16.–18. sajandi alguseni valitsenud väga ulatusliku euroopa kultuuri hoovusega ja on lõppkokkuvõttes seostatav barokktraditsiooniga,⁴ sisaldas eneses põhimõtteliselt vastandlike auditoriumipoolsete hinnangute võimalust. Seda demonstreeris ka Sumarokov, kui andis oma pealiskirjast paralleelselt nii heroilise kui paroodilise versiooni. Barokktraditsioon – mis

on seotud folkloorse karnevalitraditsiooniga (vt selle kohta Mihhail Bahtini huvitavaid mõtteid, mis, tõsi-küll, tema epigoonide tööd on saanud õigustamatult avara tõlgenduse) – käsitas "pahupidist maailma" kui utoopiat, kui "Cocagne'i maad"⁵ või "võltsmaailma" Sumarokovi tuntud kooris. Kuid ta võis omandada ka Bruegheli ja Boschi maailma kurjakuulutavaid jooi.

Samal ajal leiab aset Peterburi samastamine Roomaga (vt Lotmani ja Uspenski eelpool viidatud artiklit). 19. sajandi alguseks on see idee üldlevinud. "Ei saa jätta imetlemata sellisinaise uue Rooma suurst ja võimsust!" (P. L'vov, Putešestvie ot Peterburga do Belozerska. Ptk: Vzgljad na Peterburg. Severnoi Vestnik IV, nr 11, 1804, lk 187.) Kahe arhetüübi, "igavese Rooma" ja "mitteigavese, hukkumisele määratud Rooma" (Konstantinoopoli) ühendamine Peterburi-kujundisse lõi topeltperspektiivi, mis oli iseloomulik Peterburi mõtestamisele kultuuris: igavikulisus ja hukkumisele määratus ühtaegu.

See, et Peterburi oma semiootilise lähtemääratluse poolest kuulus niisugusesse kahe-tisse situatsiooni, lubas teda ühtaegu tõlgendada nii "paradiisina", tuleviku ideaallinna utoopiana, Mõistuse kehastusena, kui ka Antikristuse kurjaandelise maskeraadina. Kummalgi juhul leidis aset äärmuslik idealisatsioon, kuid vastasmärgiline. Võimalust "Peterburi-müüti" topeltlugeda illustreerib ilmekalt järgmine näide. Barokksümbolika traditsioonis tähendab madu Falconet'

1 A. S u m a r o k o v, Izbrannye proizvedenija. Leningrad, 1957, lk 110. Vt ka autoparoodiat: "See mägi pole leib – ta on kivist, mitte taigast, / ja raske on tal oma kohalt liikuda, / ta siiski nihkus, ja kohta vahetades / kukkus siin vaskse ratsu saba vastu." (Sealsamas, lk 111.) Värsid tuginevad ebaloomuliku liikumise motiivile: liikumatu (mägi) varustatakse liikumistunnustega ("nihkus paigast", "vahetades kohta", "läks", "kukkus"). Siiski on liikuva liikumatu motiiv üksnes osa üldpildist selles perversses maailmas, kus kivi vee peal ujub. Seejuures on tähelepanu pööratud just metamorfoosile, hetkele, mil "normaalne" maailm "pahupidiseks" muutub ("nähes, et ta seismisele on tulnud lõpp").

2 F. T j u t š e v, Lirika, 1. Moskva, 1966, lk 103. Selle luuletuse sümbolikas tähistab kaljurahn Venemaad, mis Tjuttševile on pigem Peterburi antonüümiks, mitte sünonüümiks. Vt ka tüüpilisel "peterburilikkul" oksüümoroni kivistunud soost: "Kõigi stiihiate kiuste, / loomise jõul hetkega / kivistus soine seljandik, / kerkis linn..." (V. R o m a n o v s k i j, Peterburg s admiraltejskoj bašni. Sovremennik 1837, nr 5, lk 292.)

3 V. O d o e v s k i j, Russkie noči. Leningrad, 1957, lk 51-52.

4 Vt: L'image du monde renversé et ses représentations littéraires et paralittéraires de la fin du XVIe siècle au milieu du XVIIe. Colloque international, Tours, 17-19 nov. 1977. Paris, 1979.

5 Vt François Delpache'i artiklit: L'image du monde renversé, lk 35-48 rmt-s: La mort des Pays de Cocagne. Comportements collectif de la Renaissance à l'âge classique. (Sous la direction de J. Delumeau.) Paris, 1976.

"Vaskratsaniku" kabja all triviaalsed allegooriat kadedusele, vaenule, takistustele, mida välisvaenlased ja siseriiklikud reformivastased Peetri teele veeretasi. Ometi sai see kujund vene auditooriumile hästituntud Patara Methodiose ettekuulutuste kontekstis hoopis teise – kurjakuulutava lahtimõtestuse. "Juba praegu meie hukatus läheneb (...) sest patriarh Jaakob on kõnelnud: "Näete madu lamas tee peal ja salvamas hobust kannast ja hobust istumas tagajalgadele ja ootamas pääsmist Jumalalt." See Ratsu on kogu maailm, aga kand on viimased päevad, aga madu on antikristus (...) tema'p see hakkab salvama, ahvatlema oma kurjade tegudega, kõigi ees märke ja imesid tegema: käsib mägedel kohalt liikuda."¹(Vrd: "Mägi nihkus paigast, ja vahetades kohta...") Niisuguses kontekstis ei vastandu enam ratsu, ratsanik ja madu üksteisele, vaid moodustavad üheskoos detailid maailmalõpu ilmutusmärgist, madu aga saab teisejärgulisest sümbolist terve grupi juhtkujuks. See, et Falconet' monumendist lähtunud kultuuritraditsioonis anti maole roll, mida skulptor tõenäoliselt ette polnud näinud, pole juhus.

Kunstlik ideaallinn, rajatud ratsionalistliku utopia realisatsioonina, pidi olema ilma ajaloota, sest "regulaarriigi" mõistuspärasus tähendas ajalooliselt kujunenud struktuuride eitamist. See tähendas linna ehitamist uuele kohale ja ühtlasi kõige "vana" – juhul kui seda seal enne oli – hävitamist. Nii näiteks Katariina II aegne idee rajada ideaallinn ajaloolise Tveri kohale tekkis pärast seda, kui linn oli 1763. aasta tulekahjus faktiliselt hävinenud. Kavandatud utopia seisukohalt võis tulekahjus näha asjaolude õnneliku kokkusattumist. Kuid funktsioneerivale semiootilisele süsteemile on ajaloo olemasolu

hädavajalik tingimus. Ses suhtes on "järsku", demiurgi käeviipega loodud, ilma ajaloota ja ühtsele plaanile allutatud linn põhimõtteliselt võimatu.

Linn kui keerukas semiootiline mehhanism, kultuuri generaator, saab seda oma funktsiooni täita ainult seetõttu, et ta kujutab endast tekstide ja koodide katelt, mis on erineva ehitusega ja heterogeensed, kuuluvad eri keeltesse ja eri tasanditele. Just nimelt mistahes linna põhimõtteline polüglotsus teeb ta mitmesuguste, teistes oludes võimatute semiootiliste kollisioonide toimumispai-gaks. Viies omavahel kokku erinevaid rahvuslikke, sotsiaalseid ja stiililisi koode ja tekste, teostab linn mitmesuguseid hübriidsatsioone, ümberkodeerimisi, semiootilisi tõlkeid, mis muudavadki ta võimsaks uue informatsiooni generaatoriks. Selliste semiootiliste kollisioonide allikaks ei ole üksnes erisuguste semiootiliste moodustiste sünkroonne koosolu, vaid ka diakroonia: arhitektuurirajatised, linna tavad ja tseremoniad, linnaplaan ise, tänavanimetused ja tuhanded muud möödunud ajastute reliktid on nagu kodeerimisprogrammid, mis kogu aeg uuesti genereerivad ajaloolise mineviku tekste. Linn on mehhanism, mis sünnitab pidevalt uuesti oma minevikku, nii et sellel on võimalik olevikuga just nagu sünkroonselt koos eksisteerida. Ses mõttes on linn – nagu ka kultuur – mehhanism, mis töötab vastu ajale.²

Ratsionalistlikul utopiaallinnal³ need semiootilised reservid puudusid. Selle tagajärjed paneksid 18. sajandi ratsionalisti-valgustaja arvatavasti kohmetuma. Ajaloo puudumine vallandas mütoloogia tormilise kasvu. Müüt täitis semiootilise vaa-

1 Pamjatniki otrčennoj russkoj literatury..., 2. kd., lk 263. Niisuguses tõlgenduses on just madu see, kes käsib mägedel kohta vahetada. Sel moel osutub ta loodusjõudusid käsutava Peetri abiliseks, mitte tema vastaseks. Ratsu pidev samastamine Venemaaga ("Venemaa ajas end tagajalgadele"), mida toetas ka Patara Methodiose ettekuulutus ("kogu maailm"), lähendab ratsanikku ja madu teineteisele.

2 Kultuur ja tehnika on ses suhtes vastandid: kultuuris töötab kaasa kogu tema massiiv, tehnikas ainult ajalisel viimane läbilõige. Ei ole juhus, et 20. sajandil nii tormiliselt toimunud linna tehniseerumine viib vältimatult linna kui ajaloolise organismi hävingule.

3 Peterburist kui utopiilisest katsest luua tuleviku-Venemaad vt: D. Greyer, Peter und St. Peterburg. – Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1962. Wiesbaden, 10. kd, v 2, lk 181-200. Vrd momentaanselt loodud Peterburi ja "ajaloolise" Moskva vastandust M. Dmitrijevi luuletuses: "Tema [Peterburi – J. L.], Suurele kuulekas, / on tugeva käe loodud! / Meie linn [Moskva – J. L.] ei ole kätetöö, / ta on tekkinud ise" (M. D m i t r i e v, Stihotvoreniija, I. Lk 180).

kumi ja tehislinna-situatsioon osutus era-
kordselt mütogeenseks.

Peterburi on ses suhtes iseäranis tüüpiline:
Peterburi ajalugu on lahutamatu Peterburi
mütoloogiast, kusjuures sõna "mütoloogia"
ei kõla antud juhul sugugi mitte metafoorina.
Juba ammu enne seda, kui 19. sajandi vene
kirjandus – Puškinist ja Gogolist Dostojevski-
kini – Peterburi mütoloogia rahvuskultuuri-
faktiks muutis, oli Peterburi reaalne ajalugu
põimunud läbi mütoloogiliste elementidega.
Kui me ei samasta linna ajalugu ofitsiaal-
ametkondliku ajalooa, mida peegeldas bü-
rookraatlik korrespondents, vaid käsitame
teda seostatuna elanikkonnahulkade eluga,
siis torkab kohe silma, milline iseäralik roll
on seal kuulujuttudel, suulistel jutustustel
ebatavalistest sündmustest, spetsiifilisel lin-
nafolklooril. See on mänginud "Põhjamaade
Palmyra" elus väga tähtsat osa päris linna
asutamishetkest peale. Esimene, kes seda
rahvaluulet koguma hakkas, oli Salakantse-
lei. Puškin nähtavasti kavatses oma 1833.-35.
aasta päeviku muuta isesuguseks linna kuu-
lujuttude arhiiviks; "hirmujutte" kogus Del-
wig, ja Dobroljubov otsis oma
üliõpilasaastate käsikirjalises ajalehes *Sluhi*
(Kuulujutud) teoreetilisi põhjendusi suulise
stiihia rollile rahva elus.

"Peterburi-mütoloogia" eripära on selles,
et peterburiliku spetsiifika tunnetus kuulub
ka tema eneseteadvusse, st et ta eeldab teata-
va välise, mitte-Peterburi vaatleja olemasolu.
See võib olla "pilk Euroopast" või "pilk Ve-
nemaalt" (= "pilk Moskvast"). Kuid mõlemal
juhul konstrueerib kultuur ise oma välise
vaatleja positsiooni. Ühtaegu kujuneb ka vas-
tupidine vaatekoht: "Peterburist" Euroopale
või Venemaale (=Moskvale). Peterburis nä-
hakse vastavalt kas "Aasiat Euroopas" või
"Euroopat Aasias". Mõlemad tõlgendused on
ühel meel el peterburiliku kultuuri ebaorgaa-
nilisuses, kunstlikkuses.

On oluline märkida, et "kunstlikkuse" taju
on osa Peterburi kultuuri enesehinnangust ja
alles seejärel väljub tema piiridest, satub vöö-
raste kontseptsioonide valdusse. Sellega on

seotud niisugused peterburilikus "maailma-
pildis" pidevalt rõhutatud jooned nagu viiras-
tuslikkuse ja teatraalsus. Võiks ju tunduda, et
keskaegne ilmutuste ja ettekuulutuste tradit-
sioon pidanuks olema loomuosasem tradit-
sioonilis-venelikule Moskvale kui
"ratsionalistlikule" ja "euroopalikule" Peter-
burile. Aga just peterburilikus atmosfääris
saab see, *mutatis mutandis*, käegakatsutava-
ma jätku. Viirastuslikkuse-ideed väljendab
väga selgesti vastavalt stiliseeritud legend
Peterburi asutamisest, mille Vladimir Odo-
jevski on pannud vana soomlase suhu: "Ha-
kati linna ehitama, kuid pannakse kivi, kohe
imeb soo selle endasse; palju on juba kive
kokku kuhjatud, kalju kalju peale, palk palgi
peale, kuid soo võtab kõik endasse ja üles
maa peale jääb ainult tüma koht. Samal ajal
ehitas tsaar laeva valmis, vaatab ringi: pole
veel tema linna. "Millegagi ei saa te hakka-
ma," ütles ta oma inimestele ja, seda öelnud,
hakkas tõstma kaljurahnu rahnu järel ja ülal
õhus kokku panema. Nii ehitas ta valmis terve
linna ja laskis selle siis alla maa peale."¹
Loomulikult ei iseloomusta tsiteeritud jutus-
tus mitte soome folkloori, vaid Peterburi-
kontseptsiooni nende, Puškinile lähedaste
1830. aastate Peterburi literaatide hulgas,
kelle sekka kuulus ka Odojevski. Linn, mis
on valmis sepistatud õhus ja millel pole all
vundamenti – säärane asend sundis Peterburi
nägema kui viirastuslikku, nõjutud ruumi.
Vastava materjali tundmaõppimine näitab, et
Peterburi suulises salongikirjanduses – žan-
ris, mille õitseage oli 19. sajandi esimesel
kolmandikul ja mis mängis kahtlemata suurt
ajaloolis-kultuurilist rolli, kuid mida siia-
maani mitte üksnes pole uuritud, vaid ka arvesse
võetud – oli eriline koht fantastiliste ja ilm-
tingimata "Peterburi koloriidiga" õuduslugu-
de jutustamisel. Selle žanri juured ulatuvad
18. sajandisse. Nii näiteks suurväest Pavel
Petrovitši poolt 10. juunil 1782 Brüsselis ju-
tustatud lugu, mille on üles tähendanud parun-
ness Oberkirch,² kuulub vaieldamatult
sellesse žanri. Tal on olemas selline kohus-
tuslik žanritunnus nagu usk toimunu reaal-

1 V. O d o e v s k i j, Sočinenija v 2-h tomah. 2. kd. Moskva, 1981, lk 146. Jutustus "Sülfiid", kust see tsitaat on võetud, publitseeriti Puškini *Sovremennikus* (1837, V kd) küll juba pärast Puškini surma, kuid oli kahtlemata Puškinile tuttav (tsensuuriluba on 11. novembrist 1836).

2 O b e r k i r c h, Memoires. Paris, 1852, 1. kd, lk 357; Russkij arhiv 1869, nr 3, lk 517.

susse, samuti Peeter I ilmumine viirastuse kujul ja traagilised ettekuulutused, ja lõppude lõpuks ka Vaskratsanik kui Peterburi-ruumi iseloomulik tunnusmärk (monument ise on alles püstitamata, kuid Peetri vari viib tulevase imperaatori Paul I Senati väljakule ja kaob, lubades peatset kohtumist siinsamas paigas).

Selle žanri tüüpiliste juttude hulka tuleb arvata Jekaterina Levaševa jutustus Delwigi hauatagusest külaskäigust. Jekaterina Levaševa oli dekabrist Jakuškini nõbu, Puškini ja Mihhail Orlovi ammune sõbratar, väljasaadetud Herzeni kaitsja. Tema Novaja Basmanaja majas elas Tšaadajev. Eriti lähedased sõbralikud suhted olid tal Delwigiga, kelle sugulane hiljem tema tütre Emiliaga abiellus. Jekaterina Levaševa jutustas, et tema mehel N. Levaševil oli Delwigiga kokkulepe, millest mees jutustas järgmist: "Talle [Delwigile – J. L.] meeldis rääkida hauatagusest elust, selle seostest siinpoolse eluga, lubadustest, mis anti eluajal ja täideti pärast surma, ja ükskord, lootes endale seda asja selgeks saada, kontrollida kõiki neid jutte, mida oli kunagi lugenud või kuulnud, võttis ta minult lubaduse, ja lubas ise samuti, et see, kes teisest varem sureb, ilmutab end sellele. Kinnitan teile, et selle lubadusega ei kaasnenud mingeid vandeid ega verega allkirjutamist, mitte mingit pidulikkust, mitte midagi niisugust (...). See oli lihtne, harilik vestlus, *causerie de salon*."¹ Jutuajamine vajus unustusse, seitsme aasta pärast Delwig suri, ja – Levaševi jutustuse järgi – täpselt aasta pärast surma, kell 12 öösel, ilmus vaikides tema kabinetti, istus tugitooli ja seejärel, endiselt sõnagi lausumata, lahkus.

See jutustus huvitab meid kui Peterburi "salongifolkloori" fakt, mis ei ole nähtavasti juhuslikult seotud Delwigiga. Delwig kultiveeris "peterburilikku" suulist õudusjuttu. On

iseloomulik, et ka Puškini-Titovi "Üksildane majake Vassiljevskil" on teatud niite pidi seotud Delwigi ringi atmosfääriga. Titov on tunnistanud, et see publitseeriti "*Severnõje tsvetõ's*" "Delwigi tungival soovil".² Anna Kern küll eksis selles, mis almanahhis jutustus trükiti, kuid seda, et väljaandjaks oli Delwig, mäletas kindlalt. Delwig aga soovitas kohe pärast publikatsiooni Titovi Žukovskile kui algajat literaati.

Gogoli ja Dostojevski "Peterburi-mütoloogia" toetus Peterburi suulise kirjanduse traditsioonile, kanoniseeris selle ja viis, nagu suulise anekdootitraditsioonigi, kõrge sõnakunsti maailma.

Kogu 1820.-1830. aastate "suulise kirjanduse" tekstihulk sunnib tajuma Peterburi kui ruumi, kus salapära ja fantastika on seaduspärasusteks. Peterburi-jutt on suguluses talsijuttudega, kuid ajaline fantastika on tema puhul asendunud ruumilisega.

Peterburi-ruumi teiseks iseärasuseks on tema teatraalsus. Juba Peterburi arhitektuuri iseloom – unikaalselt väljapeetud hiigelansamblid, mis ei jagune eriaegse hoonestusega piirkondadeks nagu pikema ajaloo linna-des – tekitab tunde, et tegemist on dekoratsioonidega. See torkab silma nii välismaalasele kui ka moskvalasele. Aga viimane peab seda "euroopluse" tundemärgiks, samal ajal kui eurooplane, kes on harjunud romaani ja barokkstiili, gootika ja klassitsismi kõrvuti olekuga, nende arhitektuurilise seguga, silmitseb seda omanäolist, kuid tema jaoks ka pentsikut hiigelansamblite ilu hämmastusega. Sellest on kirjutanud markiis de Custine: "Ma hämmastusin igal sammul, nähes katkematult segunemas kaht nii erisugust kunstiliiki: arhitektuuri ja dekoratsiooni: Peeter Suur ja ta järeltulijad suhtusid oma pealinna nagu teatrisse."³

1 [I. Selivanov], Vospominanija prošedšego. Byli, rasskazy, portrety, očerki i proč., vyp. 2, Avtora provintsial'nyh vospominanij. Moskva, 1868, lk 19-20.

2 A. Del'vig, Moi vospominanija. I kd. Moskva, 1912, lk 158. Delwigi surm sünnitas terve tsükli müstilisi jutte. Tema ema ja õde jutustasid, et tema surmapäeval palus papp ta pärusmõisas, mis asus Tuula kubermangus, sadu versti Peterburist eemal, eksikombel "mitte parun Antoni tervise, vaid hingerahu eest". Sellest teatades märgib Delwigi sugulane, äärmiselt ratsionalistlik inimene: "Ma ei meenutaks seda, hõlpsasti seletatavat komistust, kui Delwigi elus poleks pidevalt sündinud paljutki, mis näis imena" (A. Del'vig, Zapiski. Polveka russkoj žizni, 1820-1870. I. kd. Moskva; Leningrad, 1930, lk 168). Müstilisi jutte harrastati ka luuletaja Kozlovi pool ja teistes 1830. aastate salongides.

3 La Russie en 1839 par marquis de Custine. Seconde éd., revue, corrigé et augmentée. I. kd. Paris, 1843, lk 262.

Peterburi-ruumi teatraalsus avaldus tema selges jagunemises "lavaks" ja "kulissidetaguseks", pidevas vaataja juuresoleku tundes ja – mis on eriti tähtis – eksisteerimise asendamises "just-nagu-eksisteerimisega": vaataja on kogu aeg kohal, kuid lavategevuses osalejatele teda "just nagu ei eksisteeriks", tema kohalolu märgata tähendaks rikkuda mängu reegleid. Niisamuti on lavavaatepunktist olematu kogu kulissidetagune ruum. Reaalne on lavaruumi vaatepunktist ainult lavaolemine, aga kulissidetagusest vaatepunktist on see mäng ja tinglikkus.

Vaataja – vaatleja, keda ei tule tähele panna, – kohalolu tunne saadab kõiki rituaalseid tseremooniaid, mis täidavad "sõjaväepealinna" päevakava. Sõdur nagu näitlejagi on pidevalt nähtaval, kuid neist, kes paraadi, vahtkonnavahetust või mis tahes muud tseremoniat jälgivad, on ta eraldatud seinaga, mis paistab läbi ainult ühelt poolt: teda nähakse ja tema on vaatlejate jaoks olemas, kuid nemad on talle nähtamatud ega eksisteeri tema jaoks. Erandiks ei ole ka imperaator. Markiis de Custine kirjutas: "Meid esitleti keisrile ja keisrinnale. On märkimisväärne, et keiser ei saa hetkekski unustada ei seda, kes ta on, ega talle pidevalt osutatavat tähelepanu. Ta *poseerib kogu aeg* (originaali kursiiv – J. L.). Sellest tuleneb, et ta ei ole kunagi loomulik, isegi siis, kui ta on siiras. Tema näol on kolm ilmet, millest ükski ei väljenda lihtsalt heasüdamlikkust. Kõige harjunum on talle ranguseilme. Teine – harvemini esinev, kuid vahest kõige paremini tema kaunile näole sobiv – väljendab pidulikkust, kolmas viisakust (...). Võib rääkida maskidest, mida ta vastavalt oma soovile ette paneb ja maha võtab." – "Ütleksin, et keiser on alati mängimas oma rolli ja ta teeb seda nagu suur näitleja." Ja veel: "Vabaduse puudumine peegeldub kõiges, isegi ivalitseja näos: tal on palju maske, kuid pole nägu. Te otsite inimest? Teie ees on alati keiser."¹

Vajadus vaatesaali järele on semiootiliselt paralleeliks sellele, mida geograafilises tähenduses saadab korda ekstsentriline ruumiline asetus. Peterburil puudub vaatepunkt iseenda suhtes, ta peab kogu aeg konstrueerima endale vaatajat. Ses mõttes on nii läänlased kui ka slavofiilid ühtviisi peterburiliku kultuuri toode. On iseloomulik, et Venemaal võib olla läänlane, olemata kunagi Läänes käinud, oskamata keeli ja isegi huvitumata reaalsest Läänest. Turgenev oli Belinskiga mööda Pariisi jalutades rabatud oma kaaslaste ükskõiksusest teda ümbritseva prantsuse elu vastu. "Mäletan, et ta nägi Pariisis esimest korda Concorde'i väljakut ja küsis mult otsekohe: "Eks ole tõsi, see on ju üks kaunimaid väljakuid maailmas?" – Ja minu jaatava vastuse peale hüüatas: "Noh, suurepärane; nüüd ma siis tean seda, – ja jumal temaga, *basta!*", ja hakkas rääkima Gogolist. Ma mainisin talle, et selsamal väljakul seisis revolutsiooni ajal giljotiin ja et siin löödi Louis XVI-l pea maha; ta vaatas ringi, ütles: ah! – ja meenutas Ostapi hukkamise stseeni "Tarass Bulbast".² Lääs on "läänlase" jaoks üksnes ideaalne vaatekoht, aga mitte kultuurilis-geograafiline reaalsus. Kuid see rekonstrueeritav "vaatekoht" omandas teatava kõrgemat sorti reaalsuse sealt vaadeldava tegeliku elu suhtes. Saltõkov-Štšedrin, meenutades, et 1840. aastatel ta, "mõjutatuna Belinski artiklitest, kaldus loomulikult läänlaste poole", kirjutas: "Venemaal – muide mitte niivõrd Venemaal kui just nimelt Peterburis – me olime olemas üksnes faktiliselt, või nagu tol ajal öeldi, võtsime seal "eluvormi" (...) Kuid vaimselt me elasime Prantsusmaal."³ Slavofiilid seevastu, õppinud piiri taga, kuulanud Schellingi ja Hegeli loenguid nagu vennad Kirejevskid ja Juri Samarin (viimane ei osanud seitsmenda eluaastani üldse vene keelt ja võttis tunde ülikooliprofessorieilt, et selles kõnelema õppida), konstrueerisid niisama tinglikult enestele Venemaa [Rus'] kui häda-

1 Sealsamas, lk 352-353.

2 Tsiteeritud raamatust: Vissarion Grigor'evič Belinskij v vospominanijah sovremennikov. Leningrad, 1929, lk 250-251.

3 M. Ščedrin (M. Saltykov), Polnoe sobranie socinenij. 14. kd. Leningrad, 1936, lk 161. Vormel "vaimselt elasime Prantsusmaal" ei välistanud, vaid eeldas seda, et vastamisisattumine reaalse Lääne eluga pöördus "läänlase" jaoks sageli tragöödiaks ja tegi temast Lääne kriitiku.

vajaliku vaatepunkti Peetri-järgse euroopastunud tsivilisatsiooni reaalse elu tarvis.

Pidev võnkumine vaatajareaalsuse ja lavareaalsuse vahel, kusjuures kumbki neist on teise vaatekohast illusoorne, sünnitabki peterburiliku teatraalsuse-efekti. Selle teiseks pooleks on lavaruumi ja kulssidetaguse ruumi vaheline suhe. Ruumilist antiteesi: Nevski prospekt (ja kogu Peterburi paraadlik "paleede" linnaosa) ning – Kolomna, Vassili saar, äärelinnad, interpreteeriti kirjanduses kui teineteise jaoks mitteeksisteerimise suhet. Kummalgi Peterburi kahest "lavast" oli oma müüt, mis realiseerus juttudes, anekdootides ja oli seotud teatud "loodusmärkidega". Oli Peeter Suure Peterburi, kus Peeter täitis "oma" linna kaitsva jumaluse rolli või viibis kui *deus implicitus* nähtamatult kohal oma loomingus, ja oli ametniku, vaese mehe, "pealinna kodakondsuseta inimese" (Gogol) Peterburi. Kõigil neil tegelaskujudel olid "oma" tänavad, linnarajoonid, oma ruumid. Selle loomulikuks tagajärjeks oli, et tekkisid süžeed, milles need kaks kuju tänu erakordsetele asjaoludele mingil moel kokku põrkasid. Vaatleme üht seesugust jutustust. Lugu on seotud sellega, et naiskirjanik J. Letšnikova avaldas (pseudonüümi J. Hamar-Dobanov all) satiirilise romaani "Kaukaasia vallatused" (1844). Romaan põhjustas kära. A. Nikitenko kirjutas 22. juunil 1844 oma päevikusse: "Sõjamineister luges läbi ja kokkus. Ta juhtis raamatule Dubelti tähelepanu ja ütles: raamat on seda kahjulikum, et iga rida seal on tõde."¹ Raamatut tsenseerinud A. Krõlovi vastu alustati juurdlust. Sellest episoodist on Krõlov ise hiljem Nikolai Pirogovile jutustanud järgmist. Krõlovi jutustuse mõistmiseks on vaja silmas pidada visalt levinud kuulujutte sellest, et III osakonna on sandarmiülema kabineti tugitool, kus istuja keha poolenisti luugist alla langeb, misjärel varjatud timukad, ise nägemata, kelle kallal nad eksekutsiooni toime panevad, teda pekavad. Jutud niisugusest "salakaristusest", mis ringlesid juba 18. sajandil seoses Šeš-

kovskiga (vt A. Turgenevi mälestusi), taas-elustusid Nikolai I valitsusajal ja – nähtavasti Rastoptšina suu läbi – jõudsid koguni Alexandre Dumas' "vene" romaanidesse. Pirogov jutustab: "Krõlov töötas tsenseerina ja sel aastal oli tal tulnud tsenseerida üht romaani, mis ilmus palju pahandust tekitas. Tsen-suuri peavalitsus keelas romaani ära ja Krõlov kutsuti välja Peterburi sandarmiülema Orlovi juurde (...). Krõlov jõuab Peterburi, mõistagi kõige mustemas meeleolus, ja ilmub kõigepealt Dubelti juurde, seejärel asuvad nad koos Dubeltiga teele Orlovi poole. Ilm oli rõske, külm, süng. Sõites üle Iisaku platsi ja möödudes Peeter Suure monumendist, ütleb Dubelt, kes on end sinelisse mässinud ja kallassinurka surunud, otsekui endamisi – nii jutustas Krõlov – : "Vaat keda vaja välja raiuda [=piitsutada],² seda Peeter Suurt tema rumala tembu eest: ehitada Peterburi soo peale." Krõlov kuulab ja mõtleb endamisi: "Saan aru, saan aru, kullake, mind sa juba lõksu ei püüa, sõnagi ei vasta ma sulle." Ja veel korra püüdis Dubelt tee peal vestlust hakatada, kuid Krõlov püsis tumm nagu kala (...). Jõuavad viimaks Orlovi poole. Vastuvõtt on väga lahke. Dubelt, natuke aega ringi keerelnud, jätab Krõlovi silmast silma Orloviga. "Vabandage, härra Krõlov," ütleb sandarmiülem, "et me teid peaaegu et ilmaasjata tülitasime. Olge nii lahke ja võtke istet, räägime pisut."

– Aga mina, – jutustas meile Krõlov, – seisain, ei elus ega surnud, ja muudkui mõtlen, mis nüüd teha: istet võtmata jätta – ei saa, kui palutakse, aga sandarmiülema juures maha istuda, ole lahke, saad veel nahatäie ka. Lõpuks pole midagi parata, Orlov palub veel kord ja osutab oma kõrval olevale tugitoolile. Siis ma, – jutustab Krõlov, – võtan tasakesi ja ettevaatlikult tooliserval istet. Süda on saapasääres. Istun nii ja muudkui ootan, et nüüd kohe kaob mul padjake istumise alt ja siis – teadagi mis (...). Ja Orlov, arvatavasti seda märganud, naeratab kergelt ja kinnitab, et võin täiesti rahulik olla."³

1 A. N i k i t e n k o, Dnevnik v treh tomah. I. kd. [Leningrad], 1955, lk 283.

2 *Vot by kogo nado bylo vyseč'* – sõnamäng: *vyseč'* tähendab nii '(kivist) välja raiuma' kui ka 'vitsu andma'. *Tlk.*

3 N. P i r o g o v, Sočinenija. I. kd. SPb, 1887, lk 496-497. Viimased sõnad sarnanevad silmanähtavalt värssidega Aleksei K. Tolstoi "Nõunik Popovi unenäost": "...parastavalt palus/ ta Popovi./ et too oleks

Jutud "sekutsioonist" (*sekucija*) moodustasid Peterburi-folkloori kohustusliku teise pooluse. Eshatoloogilisi ootusi ja Vaskratsaniku mütoloogiat täiendati orgaaniliselt "anekdootidega" süütult vitsu saanud [*vysecennyj*] ametnikust. S. Saltõkovil – rikkal veidikul, kelle lugusid armastas Puškin – oli oma naise poole pöördudes kinnisväljendiks: "Ma nägin täna *le grand bourgeois*'d [=keisrit – J. L.] (...) kinnitan sulle *ma chère*, ta **võib** sind vitstega läbi nüpeldada, kui **tahab**; kor-dan: ta **võib**" (Dnevnik A. S. Puškina [1833-1835]. Trudy gos. Rumjancovskogo muzeja. 1. kd. Moskva, 1923, lk 143). Siia kuulub ka keelepeks Puškinile antud ihunuhtlusest väeosas. "Sekutsiooni" teema Gogolil kasvas välja linnaanekdoodist.

Krõlovi jutustus on huvipakkuv mitmes suhtes. Ennekõike sellepoolest, et olles tõestisündinud sündmusest osavõtnu sõnumiks, on ta juba ilmselt korrastatud kompositsiooniga ja asub poolel teel muutumisele linnaanekdoodiks. Jutustuse *point* on selles, et temas kohtuvad Peeter I ja ametnik kui võrdne võrdsega, kusjuures Kolmandal osakonnal tuleb valida, kummale siis neist vitsu anda [*vysec*'] (Dubelti sõnad: "Vaat keda vaja välja raiuda [piitsutada]" – annavad tunnistust, et ta asub valikusituatsioonis, ning see valik ei kaldu ilmselt "majesteedist linnaasutaja" kasuks. Oluline on, et küsimust arutatakse niisuguste mõtiskluste jaoks traditsioonilises Peterburi *locus*'es – Senati väljakul. Kusjuures ausamba rituaalne piitsutamine ei ole lihtsalt Peetri hukkamõistmise vorm, vaid ka tüüpiliselt paganlik maagiline mõjutusvahend end "valesti" ülal pidanud jumaluse suhtes. Ses suhtes on Peterburi anekdoodid

pühadusteotavatest väljaastumistest Peeter I mälestussamba vastu (näiteks tuntud anekdoot krahvinna Tolstajast, kes pärast 1824. aasta üleujutust spetsiaalselt sõitis Senati väljakule, et seal keisrile keelt näidata)¹ – nagu mis tahes pühaduse teotused – jumalaaustamise üks vorme.

"Peterburi-mütoloogia" arenes teiste, sügavamate linnasemiootikahistuste foonil. Peterburi oli mõeldud Venemaa mereväe-ravaks, vene Amsterdamiks (püsivaks paralleeliks oli ka Veneetsia). Kuid samal ajal tuli tal olla ka "sõjaväepealinn" ja võimuresidents – maa riiklik keskus – ja koguni veel, nagu analüüs näitab, ka Kolmas Rooma koos sellest tulenevate imperiaalsete pretensioonidega.² Kuid kõik need praktiliste ja sümboolsete funktsioonide kihistused on üksteisega vastuolus ja sageli kokkusobimatud. Sellise linna asutamine, mis oma funktsioonilt asendaks Ivan IV poolt hävitatud Novgorodi ja taastaks ka Venemaa jaoks traditsioonilise tasakaalu kahe ajaloolise kesku-se vahel ning niisama traditsioonilised sidemed Lääne-Euroopaga, oli möödapääs-matu. Selline linn oleks pidanud olema ka majanduskeskus ja eri kultuurikeelte kohtu-mispaik. Niisugust tüüpi linnale on seaduseks semiootiline polüglotsus. Samal ajal nõudis "sõjaväepealinna" ideaal üheplaaniisust, ranget väljapeetust ühes semiootilises süsteemis. Sellest vaatepunktist võis iga väljalange-mine süsteemist paista ainult ohtliku korrarikumisenähtuse. Tuleb märkida, et esimene tüüp kaldub alati kunstilise teksti "reeglipä-ratuse" ja vastuolulisuse, teine aga metakeele normatiivse "reeglistatuse" suunas. Pole juhus, et Linna filosoofiline ideaal, mis oli üks

rahulik / viisakalt näitas talle kätte tooli..." (minu kursiiv – J. L.). See on üks tundemärkidest, et Krõlovi jutustus oli seotud linnaakuulujutudega. Täendusriikas on ka sõnamäng, mis annab jutustusele kahtlemata kunstiliselt lõpetatud iseloomu. Alates Feofan Prokopovitšist oli apologetilises kirjanduses pidevalt levinud kujund: Peeter I kui skulptor, kes toorest kivist **raib** välja [*vysekajuščij*] kauni raidkuju – Venemaa. Nii näiteks kõneldi Jelizaveta-aegsetes õukonnajutlustes, et Peeter Venemaast "omaenese kätega kauni raidkuju tegi" (E. Š m u r l o, Petr Velikij v russkoj literature, lk 13). Karamzin alustas oma visandit ülistuskõneks Peetrile Pheidias-kujundiga, kes raiub välja Jupiteri "vormitust marmoritükist" (N. K a r a m z i n, Neizdannyye sočinenija i perepiska. 1. osa. 1862, lk 201). Krõlovi jutustuses antakse "Venemaa väljaraiumise" [*vyseč' Rossiju*] funktsioon üle Kolmandale osakonnale, kes osutub sel moel Peetri järeltulijaks ja suunab oma loominguenergia temale enesele.

1 P. V j a z e m s k i j, Staraja zapisnaja knižka. Leningrad, 1929, lk 103. Sedaliiki linnaanekdootidega on nähtavasti seotud Puškini luuletuse "Kortsutades kulmu keiser..." ähmane tagamõte. Luuletus annab kõik selle süžee põhimotiivid.

2 Vt J. L o t m a n, B. U s p e n s k i j, viidatud teos, lk 239-240.

18. sajandi Peterburi koodidest, sobis suurepäraselt ühte "sõjaväelise" ehk "kroonu" (ametnike) Peterburiga, aga ei läinud kokku kultuurilise, kirjandusliku ja kaubandusliku Peterburiga.

Võitlus Peterburi kui kunstilise teksti ja Peterburi kui metakeele vahel täidab linna kogu semiootilist ajalugu. Ideaalmudel võitles reaalse kehastumise eest. Pole juhus, et de Custine'ile näis Peterburi sõjaväelaagrina, kus telkide asemel on lossid. Kuid see tendents kohtas jonnakat ja edukat vastupanu: elu täitis linna nii aadliramutega, milles käis sõltumatu, "privaatne" kultuurielu, kui ka segaseisusliku haritlaskonnaga ühes selle omapärase, juuripidi vaimulikku keskkonda ulatava kultuuritraditsiooniga. Valitsusresidendi üleviimine Peterburi, mis vene Amsterdami rolli täitmiseks polnud üldse hädavajalik, komplitseeris vastuolu veelgi. Pealinnana, Venemaa sümboolse keskusena, Uue Roomana oleks Peterburi pidanud olema maa embleemiks, tema näoks, kuid valitsusresidentsina, millele lisandusid anti-Moskva tunnusjooned, sai ta olla ainult Venemaa antiteesiks. "Oma" ja "võõra" keerukas põimumine Peterburi semiootikas jättis jälje kogu selle perioodi kultuuri enesehinnangule. "Mis nõiatrikiga küll tehti meid võõraiks

omade keskel!" kirjutas Gribojedov, öeldes nii välja ühe ajastu peaküsimuse.

Ajaloolise arengu käigus eemaldus Peterburi ikka enam "regulaarriigi" ratsionalistliku pealinna kavandatud ideaalist, linnast, mille elu korraldatakse ustaavidega ja millel ei ole ajalugu. Ta kasvas ajalugu täis, omandas keeruka topokultuurilise struktuuri, mida toetas tema elanikkonna mitmeseisuslikkus ja paljurahvuslus. Linna elu komplitseerus erakordselt kiiresti. Peterburi kirevus hirmutas juba Pauli. Linn oli lakanud olemast saar impeeriumis, ja Paul otsustas luua omakorda saare Peterburis. Analoogilisel kombel püüdis Maria Fjodorovna Pavlovskisse üle viia tükikese õdusast Montbeliard'ist. 1830. aastateks oli Peterburist saanud kultuurilis-semiootiliste kontrastide linn, ja see pani aluse väga intensiivsele intellektuaalsele elule. Tekstide, koodide, seoste, assotsiatsioonide hulgalt, kultuurimälu mahult, mis on kuhjunud tema eksisteerimise ajalooliselt tühise ajavahemiku jooksul, võib Peterburi õigusega pidada unikaalseks nähtuseks maailmatsivilisatsioonis. Ühtaegu on peterburilik kultuur niisama nagu ka peterburilik arhitektuur üks Venemaa vaimuelu rahvuslikke saavutusi.

Vene keelest tõlkinud Kajar Pruul

BORISS JEGOROV

TARTU KOOLKONNA LÄTTEIL Mälestusi 1950. aastatest

Lotmanite ja Jegorovite perekonnad sattusid Tartusse juhuslikult. Võib-olla et ka mitte päris juhuslikult: suhteline valikuvõimalus siiski oli. Juri Lotman oli valiku ees seetõttu, et pärast Leningradi ülikooli lõpetamist 1950. aastal suleti talle kui juudile pääs aspirantuuri ning ainus lähim kõrgkool, kus teda, seni veel kraadita inimest, oldi nõus võtma, oli Tartu Õpetajate Instituut. Sealsamas hakkas õpetama ka tema abikaasa Zara Mints, kes oli ülikooli lõpetanud 1949. aastal ning olnud aasta õpetajaks Volhovstroji keskkoolis.

Ei saaks öelda, et toleaeegses Eestis ametkondlikku antisemitismi polnud. Oli küll. Kuid vabariigi ja ülikoolilinna parteijuhid tegelesid peaaasjalikult kohalike eestlaste mittenõukogulike ja antinõukogulike meeleoludega; vahetpidamata käis mitmesugustest elanikkonnakihtidest inimeste arreteerimine: enam-vähem jõukad talupojad küüditati Siberisse, paljud mis tahes haritlastelugutsete esindajad pandi vangi või koguni lasti maha; paljud haritlased, mäletades 1940.-1941. aasta repressioone, olid lahkunud koos sakslastega või põgenenud üle mere Rootsi, kuid paljud olid jäänud ka kohale: leidis ju demokraatlikult või neutraalselt meeletatud inimesi, kes kas pidasid võimalikuks, kuigi ilma erilise innuta, teha koostööd nõukogude võimuga või siis ei pidanud mõeldavaks oma kodumaalt lahkuda. Olu korras, kus valitses üleüldine hirm ja terror ning haritlaste read olid hõredaks jäänud, võtsid kohalikud parteijuhid iga Venemaalt saabunu Štšedrini terminit kasutades vastu kui "härra taškentlase", s.o. kui usaldusväärse töötaja ja ideoloogilise abilise võitluses kodanlike mässumeeleolude vastu. Sel foonil oli juudiküsimus märksa kahvatum ja langes tagaplaanile (tuleb arvesse võtta ka seda, et pärast sõda oli juutide protsent Eestis väike,

ja peaaegu täielikult puudus argine, "rahvalik" antisemitism; veelgi enam, nagu märkis üks kolleeg Valmar Adams – temast tuleb juttu edaspidi –, ühendab eestlasi juutidega see, et mõlemad kuuluvad arvult "väikeste rahvaste" hulka, kes kannatavad "suurte" barbaarse surve all).

Minu pere sattus Tartusse nii. Minu abikaasa, Sofia Nikolajeva oli keemik ja lõpetas Leningradi ülikoolis aspirantuuri aasta enne mind, 1951. aastal, seepärast suunati ta töökohale üksinda, peret arvestamata. Veel enne seda oli talle tehtud ettepanek astuda parteisse, siis poleks olnud probleemi kateedrisse tööle saamisega, kuid ta keeldus sellise hinnaga oma ülikooli jäämast ja tal tuli ära sõita. Töölesuunamisel pakuti talle välja kolm ülikooli: Kišinjov, Vilnius või Tartu (huvitav on see, et kõik kolm olid uute, läänelike vabariikide ülikoolid). Pidasime omavahel aru ja otsustasime Tartu kasuks: vana ülikoolilinn, kõige lähemal Piiterile; kiideti ka rektor Klementit, Leningradi ülikoolis tundsid teda paljud, ta oli alles mõne kuu eest Tartusse tööle määratud, enne seda oli ta olnud füüsikateaduskonna dotsent ja kogu Leningradi ülikooli parteikomitee sekretär: kui eestlane saadeti ta vabariigi parteikaadrit tugevdama.

Fjodor Klement (1903–1973) oli nõukogude aja kohta unikaalne nähtus, Tartu ülikooli ajaloost 1950. ja 60. aastatel rääkides on mõeldamatu temast mööda minna. Fjodor Klementi isa oli Putilovi tehase tööline, kes juba enne revolutsiooni oli tulnud Piiterisse tööd otsima. Poeg Fjodor oli revolutsioonijärgse aja tüüpiline kommunistlik noor, kes astus bolševike parteisse 1924. aastal "leninliku kutse" päevil; ta sidus oma saatuse Petrogradi/Leningradi ülikooliga, tegeles oma võimeid mööda teadusliku ja pedagoogilise tööga, oli aktiivne ühiskonnategelane, uskus

U istokov tartuskoj školy. Vospominanija o 1950-h godah// Novoe Literaturnoe Obozrenie, kd 8, 1994, lk 78 – 98.

meie kommunistiüritusse, oli hea seltsimees ja kurameeris ka naistega... Ühesõnaga, oleks ta Piiterisse jäänud, oleks ta olnud vähetuntud ja -teatud keskmine dotsent. Kuid kolme asjaolu ühtelangemine: kuulumine parteisse, teaduslik kraad ja eesti päritolu – määrasid talle teistsuguse saatuse, temast sai rahvusliku ülikooli rektor vabariigile ja kogu Nõukogude Liidule kõige raskemal ajal, Stalini kahel viimasel eluaastal.

Nagu seda sageli juhtus, külvati Klement üle paljude hüvedega: talle anti professorikutse, ta valiti Eesti Teaduste Akadeemiasse, NSV Liidu Ülemnõukogusse ja EKP Keskkomiteesse. Viimane oli eriti tähtis: meie kodumaa provintsid Venemaal kui ka teistes liiduvabariikides olid kõrgkoolide rektorid nagu tehasedirektoridki kohaliku parteijuhtkonna käsualused; oblasti- või linnakomitee sekretär võis niisuguse ametimehe iga kell välja kutsuda, lasta tal veel pealekauba kaks tundi ukse tagagi oodata; partei ja nõukogude võimu ülikud käskisid võtta sooja koha peale tööle oma sugulasi, sõpru ja armukesi, arvata ilma konkursita üliõpilasteks oma võsukei, sageli pidi ülikooli rektor või suurtehase direktor osa võtma ülemuste joomingutest, orgiatest ja jahirekdedest... See karikas läks Klementist mööda: temal kui keskkomitee liikmel ei pruukinud kohalikest juhtidest välja teha, sest just nemad tegid visiite temale ja mitte tema nendele!

Kõige tähtsam ja lausa erakordne aga oli Klementi kõlbeline ja vaimne areng rektori ametis (märksa sagedamini, paraku, näeme vastupidist: mida kõrgemale ametipostile saadakse, seda tühisemaks kõlbeliselt ja vaimselt muututakse!). Ta oleks nagu sattunud karjeristide, sulide, rumalate, küüniliste, ahnete ja lodevate elukommetega inimeste ning joomarite seltskonda, kuid ilma nendega liitumata, ilma end määrimata. Ta hoidis neist eemale (tänu Jumalale, seda soodustas ka see, et eesti ülikool ei asunud mitte pealinna Tallinnas, vaid perifeerses Tartus) ja näib, et kuigi ta elu lõpuni uskus nõukogude korra perspektiivikusse ja progressiivsusesse, oli tema tähelepanu keskpunktis siiski ülikooli ja teaduse arendamine. Ta teadis väga hästi, missugune peab olema tõeline kõrgkooliõppejõud ja mis asi on teadus. Rektoriks määramist pidas ta endale suureks

auks, see pani ta õlgadele suuri kohustusi ja ta võttis selle vastutuse enda kanda, pühendus täielikult ülikoolile ning tegi väga palju selleks, et ülikool kuuluks maailma nimekamate teaduslike ja pedagoogiliste asutuste hulka.

Ma olin veel päris noor, kui ta määras mind vene kirjanduse kateedri juhatajaks, suhtlesin rektoriga mitmesugustes küsimustes, eriti sageli kaadrialastes. Kui jutt oli mõnest kohakandidaadist, siis päris Klement kõigepealt, millised on tema head küljed (teaduslikust, pedagoogilisest ja inimlikust aspektist vaadatuna), seejärel uuris ilmtingimata hoolikalt ankeeti, "isikliku kaadriarvestuse lehte" (ma mäletan, kuidas ta mühatas ja pomises, et näeb niisugust asja esimest korda, kui tõin talle A. ja G. Tamartšenkote ankeedid, kes olid tol ajal mitmel põhjusel töötud: "venelanna", "sotsiaalselt päritolult aadlik", ning "juut", "sotsiaalselt päritolult talupoeg"). Mitte ainsamatki korda ei lükanud rektor minu soovitatud kandidaati tagasi. Nii tulid kateedrisse Juri Lotman, Zara Mints, Pavel Reifman, Jakov Bilinkis (ta töötas meil kaks aastat, kuid lahkus esimesel võimalusel Piiterisse). Eriti raske oli tööle saada andekaid ülikoolilõpetajaid: Eestis vajati koolilõpetajaid ja ministeeriumi komisjon ei tahtnud meie huvidega arvestada. Appi tuli Klement. Nii õnnestus kateedri juurde jätta Sergei Issakov ja Vladimir Kilk, veidi hiljem ka Valeri Bezzubov.

Ma mäletan, kuidas 1954. aasta varakevadel läksin Klementi juurde vastuvõtule ja kiitsin talle diplomand Issakovi võimeid: küll oleks hea jätta ta tööle kateedrisse! Rektor kutsus kohe välja kaadriosakonna juhataja, nad uurisid koosseisude nimekirja ja leidsid vakantse laborandikoha. Sergei Issakov jäi kateedrisse, töötas aasta laborandina (dokumentide ja tunniplaanide korrasoleku seisukohalt oli see parim aeg meie kateedris), aasta hiljem andis rektor talle õppejõukoha.

Vastukaaluks meie maal juurdunud üleolevalt hoolimatule suhtumisele rakendas Klement euroopalikke käitumisreegleid: mis tahes koosolekule ja oma loengule tuli ta alati täpselt, vastuvõtuajad oma kabinetis määras kindlaks minuti pealt ja pidas neist rangelt kinni: kui 15 või 30 minutiga (nii pika vastuvõtu põhjuseks võis olla vaid mingi erakordne küsimus) ei jõudnud külastaja kavandatut

esitada, siis rektor vabandas ja katkestas viisi, et teised jutulesoovijad ei peaks ootamise peale aega raiskama. Ta oli väga keskendunud ja suure enesedistsipliiniga inimene, ei unustanud kunagi midagi ja täitis oma lubaduse tingimata.

Ta juurutas nõukogulikku igapäevaellu ka külastaja vastuvõtmise ja ärasaatmise euroopalikke maneere: kui keegi tuli ta kabinetti, tõusis rektor otsekohe oma laua tagant püsti, tuli külastajale vastu (kabinet oli ju tohutu suur!), teretas, juhatas jutulesoovi tugitooli ja alles siis, kui too oli istunud, läks ümber laua ja võttis ise istet. Täpselt samuti käis ka ärasaatmine – kuni ukseni välja. Polnud mingit vahet, kas külastaja oli kuulus akadeemik või koristaja. See polnud üksnes väline korralikkus ja püüe täita tsiviliseeritud rituaale. Klement oli sisimas demokraatlik ja suhtus kõigisse lugupidamisega. Valgustussajandil oleks öeldud, et heasüdamlikkus oli talle looduse poolt kaasa antud.

Jutustan ühe iseloomuliku juhtumi. Rühm meie üliõpilasi sõitis linnalähirongiga Elvasse, tuntud suvituskohta Tartu lähedal, piletit ei ostnud neist ükski, aga rongi sattusid tulema piletikontrollijad ja, selle asemel et vabandada, hakkasid üliõpilased vaidlema ja toorutsema; kontrollijad pidasid kogu rühma kinni, kirjutasid dokumentide järgi nimed üles ja saatsid karmi kirja rektorile; too oli õgustatult pahane, vihasena käskis ta ette valmistada käskkirja kõigi süüdlaste väljaheitmise kohta ülikoolist. Muidugiteada suhtusid noored kuuldusesse niisugusest käskkirjast kergemeelselt, kuid see-eest kohkusid ja sattusid paanikasse nende vanemad. Üks ema kihutas viivitamatult Piiterist kohale ja läks rektori jutule teda paluma. Rektor suhtus murest murtud emasse heatahtlikult ja osavõtlikult: noori on siiski vaja karistada ja neile õppetund anda, nad on päris ülekäte läinud, kuid me ei heida neid ülikoolist välja, piirdume noomitusega.

Ulakust ja lodevust ei sallinud Klement silma otsaski mitte, kuid noorte elukondlikku kasvatamatusesse suhtus rahulikult: "Ma olin äsja Novosibirskis konverentsil: küll on andekaid üliõpilasi! Aga nad on täiesti hoolimatud: istuvad presiidiumi lauale, rabavad professori eest istme ära ja teevad muudki sellesarnast – mina aga istusin ja mõtlesin:

võib-olla pole seda korralikkust kuskiltki osta?"

Erinevalt paljudest Venemaalt tulnud ülemustest, kes suhtusid kohalikkude keelde halvaks panevalt, hakkas Klement seda kohe õppima. Abiks olid muidugi mälestused eesti lapseõlvekodust, teatud varu igapäevases elus kasutatavaid sõnu, ning juba mõne kuu pärast suutis rektor üsna vabalt end eesti keeles arusaadavaks teha; tõsi küll, ettekanded ja esinemised pidas ta vene keeles.

Vabariigi parteiline juhtkond muidugi ei sallinud Klementit, kadestas tema sõltumatus ning vaimset ja kõlbelist üleolekut, nad õonestasid juba ammu tema jalgealust ja lõpuks brežnevliku stagnatsiooni ajal panidki nad ta nahka, võtsid ta rektorikohalt barbaarselt maha. Tallinna funktsionäärile Koobile, kes oli järjekordsel pirukajagamisel soovitud tükist ilma jäänud, korraldati austav asumisesaatomine Tartu ülikooli rektori ametipostile, enne seda aga aeti Klement pensionile. Koop hämmastas oma uusi alluvaid, kes olid harjunud Klementi varabolševistliku asketismiga: esimese asjana tellis Koop Lääne-Saksamaalt oma eramu jaoks mingi automaatregulatsiooniga auruküttesüsteemi, mille peale kulus kogu valuuta, mis oli ülikoolile terveks aastaks eraldatud...

Ma peatusin nii üksikasjalikult Klementi isiksusel, et rõhutada tema väljapaistvat osa Tartu ülikooli ja eriti meie kateedri elus 1950. ja 60. aastatel. Kui poleks olnud teda, ei oleks me saanud nii kiiresti areneda ega kontakteeruda meie maa ja kogu maailma kirjandusteaduslike ringkondadega. Meil oleks olnud väga raske töötada, kui me poleks saanud välja anda oma teadustööde kogumikke, korraldada Bloki-seminare ja semiootika suvekoole ning kasutada tasulisi lähetusi, seda enam, et mõned kolleegid meie teaduskonnast suhtusid meie tegemistesse kadedalt ja vaenulikult. Võib arvata, et oleks kulunud ligikaudu 15 aastat, enne kui oleksime saavutanud osagi neist kaadrialastest ja teaduslikest hüvedest, mida Klement võimaldas meile juba meie tegevuse algaastatel hõlpsasti ja meid alandamata. Tõepoolest, hea mälestus sellest unikaalsest partei- ja riigitegelasest, kes püüdis provintsiülikooli kasinate võimaluste piires ehitada inimnäolist sotsialismi, jääb alati meie südamesse.

Nii väga tahaks, et ka meie järeltulijad austaksid mälestust temast.

Enamus kohalikust ülikooliperest suhtus Klementisse paraku vaoshoitult. Hinnati küll tema kiiret eesti keele omandamist ja kohalike kommete omaksvõtmist. Saksa elukondliku formalismi najal üles kasvanud eestlased järgivad väga täpselt kõige tühisemaidki käitumisreegleid, mis vahel on väga mõnusad (näiteks on võimatu ette kujutada, et ukstel üksteisele otsa joostaks või rüsinal autobussi trügitaks), vahel koormavad ja naljakad (näiteks kui kohtasid inimest, keda alles kolme minuti eest olid teretanud, tuli ikkagi uuesti tervitada, langetada käsi peakattega vöökörgusele – ja nii kas või tuhat korda päevas), vahel aga oma väikekodanlike hierarhiarõuete poolest lausa tülgastavad (mulle tehti märkus, et dotsendil ei sobi, korv käes, poodi minna: igapäevaoste peavad tegema naised). Klementi elukondlik pedantsus neile muidugi meeldis, kuid vastukarva oli rektori Piiteri päritolu ja kasvatus, venevastase natsionalismi täielik puudumine, tema teadusalane ja inimlik toetus meie kateedrile. Klement jäi neile "võõraks".

Peab ütleva, et põhiosa eesti juhtivaid teadlasi oli lahkunud Läände (kui nad nõukogude kinnipidamiskohtades ei hukkunud), enamik ülikooli kohale jäänud õppejõududest aga olid kitsa väikekodanliku silmaringiga inimesed, teadlaste ja pedagoogidena keskpärased. Muidugi oli ka hiilgavaid erandeid, pealegi kerkis esile uusi andeid nooremate põlvkondade seast, kuid neil oli raske selles soos ja kadestamise õhkkonnas elada ja töötada, oli juhtumeid, kus katkestati sidemed oma ülikooliga ja isegi enesetapmisi tuli ette, aga see oleks omaette dramaatiline teema. Meie kateedril oli natuke kergem: me olime terviklik rühm, mõttekaaslased, olime ringkantses ja toetusime Klementi abile.

Õiglustunne nõuab, et nimetaksin neid eestlastest kolleege, kes meile kaikaid kodaratesse ei loopinud, vaid meid võimaluste piires isegi aitasid. Teaduskonna heatahtlik dekaan Andres Päril, kes tasus meie teadlikud lähetused Moskvasse ja Piiterisse, ülikooli raamatukogu bibliograaf Eduard Vigel (kuulsa F. F-i järeltulija!), kes oli alati valmis virtuoosselt välja otsima vajalikud allikmaterjalid mingi teatmelise iseloomuga kaasuse

puhul. Teaduskonna toimetuskolleegiumi üks juhte, kes sai aru meie kogumike väärtusest, range ja tähenärijalikult täpne Richard Kleis, kes oli enne sõda olnud mitmekõitelise Eesti Entsüklopeedia peatoimetaja, milles mitte keegi ei suutnud aastakümneid leida ühtegi vääratust ega isegi mitte trükiviga! Ta oli tõeline natsionalist, kuid ei suhtunud "võõrastesse" üleolevalt või salakavalalt. Ühel teaduskonna nõupidamisel läksin ma temaga riidu. Oli vaja otsustada, kes teaduskonna töötajatest peaks sõitma Riiga mingile teaduskonverentsile ettekandega Läti teemal. Eestlaste ja lätlaste omavaheline läbisaamine pole just kõige parem (ma soovitsin riputada linnas välja loosung tsitaadiga Majakovskilt: "Elada maailmas ilma Venemaata ja ilma Lätita ühtses peres"), kuid oli vaja näidata, et ülikoolis naaberhava kultuuriga tõsiselt tegeldakse. Mina pakkusin kohe välja Sergei Issakovi, kes meil ainsana uuris eesti-läti suhteid, ja seepeale nägin esimest korda, kuidas Kleis endast välja läks: miks peaks eesti ülikooli esindama Issakov?! Saatma peab Karl Abeni (kes oli üsna piiratud ja hoopiski mitte teadusliku mõtteviisiga inimene, läti keele õppejõud)! Muidugi toetati Abeni kandidatuuri. Pärast nõupidamist aga tundsime mõlemad vajadust teineteisega vestelda: mina rääkisin, et mul on häbi "okupantluse" pärast, aga ka teaduslikest väärtustest ja õiglusest; Kleis sellest, et tal on piinlik oma pahameelepurske pärast, aga ka hingevalust, mida tekitab Eesti rõhumine... Nii läksimegi lahku, kuid teineteise positsiooni mõistes.

Juba 1951. aasta suvel, enne minu perekonna kolimist Tartusse, tulin ma siia luurekägule: sain teada, et meile on eraldatud kahetoaline korter (enneolematu õnn inimese jaoks, kes seni on pidanud toanurki üürima!), et ma võin, puhtnominiaalselt, tulla üle Tartu ülikooli aspirantuuri. Mind võttis vastu vene kirjanduse kateedri juhataja Boriss Pravdin, kes lubas, et juba enne aspirantuuri lõpetamist (mul oli jäänud veel üks aasta) annab ta mulle tööd tunnitasu alusel.

Visiit tulevase šefi õdusasse korterisse andis nagu kammerton mulle märku Tartu eripärast. Peaaegu iga linn on minu jaoks väärtuslik mingi omapärase lõhna poolest. Tartut tähistas kerge, vaevutabatav hea õlivärvi lõhn: seda oli tunda enamikus majades,

mida ma tollal külastasin, nii oli see ka minu enda Tartu-kodus. Võib-olla oli pärast sõda kõikjal tehtud kosmeetilist remonti, õlivärvid aga olid väga kvaliteetsed. See nende aastate Tartu lõhn on mul seniajani kustumatult mees.

Boriss Pravdin (1887–1960) oli tüüpiline vene haritlane, kes on elanud ja üles kasvanud Baltikumis. Ta kasvas üles Riias, õppis Pariisis (üksvahe õpetas ta prantsuse keelt) ja kui Esimese maailmasõja lõpus sakslased Riiale lähenesid, evakueerusid Pravdinid Dorpat-Jurjev-Tartusse ning Boriss Pravdin jäigi siia elama: siin ta abiellus, kasvatas üles kaks poega ja oli ülikoolis vene keele lektoriks. Maailmasõdade-vahelise vaba Eesti kahe aastakümne jooksul (meie kojamees jaotas oma elu kolme perioodi: rahu aeg, saksa aeg ja vene aeg) oli Pravdin ainsaks russistika esindajaks Tartu ülikoolis: slaavi ja balti filoloogia kateedris olid peale tema veel üks läti keele, üks leedu keele ning üks poola ja tšehhi keele õppejõud.

Boriss Pravdin armastas luulet, oli nooruspäevil ka ise luuletanud ja sõbrustas Tartus külas käiva Igor Severjaniniga, ta oli oma luulet ka avaldanud. Teaduslik töö teda suu-remat ei huvitanud. Ka õppetöö mitte. Esimesel ühisel loengupäeval üllatas mind see, et kui kõlas loengu algust kuulutav kell, hakkas Pravdin piibu toppima ja pani selle põlema. "Boriss Vassiljevitš, kell juba helises!" Tema aga seletas mulle naeratades, et see on juba saksa aegadest pärit ülikooli traditsioon: vee-rand tundi hoovõtuks ja piibu tegemiseks. Ma otsustasin oodata ja vaadata, mis edasi saab. Tõepoolest, tõmmanud piibu ära, läks Pravdin täpselt 15 minutit pärast kella helisemist loengule. Meie, noored, ei suutnud sisimas seda traditsiooni järgida ja ruttasime kohe pärast kella loengusse.

Boriss Pravdin armastas veeta aega Werneris kohvikus, Tartu haritlaste keskses klubis. Sinna ei kogunenud mitte sööma, mõnikord jõi külastaja kogu kohvikus viibimise aja jooksul ära ainult tassi kohvi, aga võis ka üldse mitte midagi tellida. Igapäevased külalised tulid siia arutama viimaseid uudiseid, siin said silmapilkselt teatavaks kõik linnas liikuvad kuulujutud, malemängijad istusid tundide kaupa nuppude taga, mängides või maleülesandeid lahendades.

Kohviku peremees oli sisse seadnud kavalat kombe: inimene, kes oli kohvikut külastanud kaksikümned viis aastat, võis seda juubelit tähistada hea õhtusöögiga kõigi oma sõprade seltsis – ja seda Werneris enda kulul. Boriss Pravdin oli nõrkinud, et erakohviku tegevus lõppes – linna tulid Nõukogude väed! – kõigest mõni kuu enne seda, kui temal oleks 25 aastat kohvikukülastamist täis saanud. Tasuta õhtusöök läks vett vedama! Kohvikule pandi uus nimi "Tartu", kuid nii ei nimetanud teda keegi; ja kes oleks ka Moskvas või Piiteris Jelissejevi kauplust uue nimega nimetanud.

Kohviku põhilised traditsioonid säilisid ka nõukogude ajal: endiselt kogunesid siia uudistehimulised inimesed, endiselt istusid nad tundide kaupa kohvitassi taga, endiselt oli mitu lauda maletajate käsutuses. Just nimelt Werneris kohviku nurgatagustest läks liikvele kuuludus, et Lotmanil on pikad vuntsid, sest ta tahab jäljendada Stalinit; kohviku püsikülastajad ootasid hinge kinni pidades, kas Lotman ajab pärast Hruštšovi ettekannet XX kongressil oma vuntsid maha ja kinnitab nii seda arvamust; kui seda aga ei juhtunud, siis oli otsus niisugune: ebamugav olnuks seda seost reeta, sellepärast ta ei ajanudki... Kõik need kuulujutud jõudsid ka meie kõrvu.

Wernerisse ja mitte ülikooli viis mind esimesel Tartusse-saabumise päeval ka Boriss Pravdin: uustulnukas pidi selles klubis nagu ristimise läbi tegema. Mulle see asi ei istunud: ma ei salli ka kõige mugavamaid kohvikuid ja restorane, kogu oma järgneva Tartu-elu jooksul käisin ma Werneris kõige rohkem paar-kolm korda. Jõime koos Pravdiniga ära kumbki tassi kohvi, istusime kohvikus ligi kaks tundi ja siis palusin ma luba lahkuda. Mind hämmastas see, et Pravdin, kes oli mind kohvikusse kutsunud ja kohvid tellinud, maksis ainult enda eest (see läänelik komme oli mulle veel uudiseks). Aga see visiit ja tartlaste armastus Werneris vastu on mulle eluks ajaks meelde jäänud.

Kui 1940. aastal kehtestati Eestis nõukogude võim, rajasid Valmar Adams ja Boriss Pravdin ülikoolis vene filoloogia kateedri, tulid ka esimesed üliõpilased, pärast sõda aga loodi juba vene filoloogia osakond, kus oli kaks kateedrit: keele kateeder ja kirjanduse kateeder.

1951. aastal koosnes vene kirjanduse kateeder kolmest inimesest. Peale Praydini tegeles 19. ja 20. sajandiga Aleksandr Šanõgin, kes oli hiljuti lõpetanud aspirantuuri Põrovski-nimelises Leningradi Pedagoogilises Instituudis, kaitsnud väitekirja Blagoveštšenskist, igavast ja teisejärgulisest 1860. aastate literaadist. Šanõgini välimus oli imposantne: toekas, pikk ja ilus mees, rääkis madala baritoniga – ta oleks olnud naisüliõpilaste lemmik, kui ta poleks olnud ise sama igav, nagu tema äsjane uurimisobjekt Blagoveštšenski; ta polnud üksnes igav, vaid ka võimetu lugema viiski minutit loengut ilma spikrita, st konsekti kasutamata. Ta luges eranditult maha kodus valmis kirjutatud teksti, mis oli õpikutest kompileeritud. Ükskord oli ta pistnud portfelli vale vihiku ning kui ta auditooriumisse tuli ja selle tõsiasja avastas, ütles rahulikult: "Ma olen eksikombel võtnud vale vihiku, seepärast jätke palun oma konsektides 24 lehekülge vahele." Nähtavasti ta arvas, et üliõpilased kirjutavad tema loetu sõna-sõnalt ja sama suurte tähtedega üles... Järgmisel loengul luges ta maha vahelejäänud vihiku teksti. Muidugi ei olnud üliõpilased sellega rahul, asi võis mässuks minna, Šanõgin mõistis seda ja kolis ära Piiterisse, kus edutult püüdis kõrgkoolides vene kirjandust õpetada; lõpuks leidis ta koha välismaalastele vene keele õpetamise kateedris Leningradi ülikoolis.

Kateedri kolmas liige oli vaikne, kuid parteilane, Venemaa eestlane Ivan (Johannes) Feldbach. Tema tase ei olnud Šanõgini tasemest kuigi palju kõrgem, kuid meie üliõpilastel ei olnud temaga tegemist, ta luges vene kirjandust eesti keeles ning ajaloo- ja filoloogiateaduskonna teistes osakondades.

Niisugusel foonil tundus igavavõitu Pravdin lausa akadeemikuna: ta oli ikkagi euroopaliku haridusega intelligent ja võis üliõpilastele jagada nii mõndagi oma ulatuslikest teadmistest. Kuid teda nagu paljusid eesti kolleege terroriseeris tuntud parteiotuste ideoloogiline banditism, alates ajakirjade Zvezda ja Leningrad materdamisest ning Zoštšenko ja Ahmatova mahategemisest, banditism, millega kaasnes kohaliku KGB määratsemine: arreteerimised kestsid edasi, kord üks, kord teine ülikoolirahvast võeti kinni, just 1951. aastal arreteeriti ja saadeti Ka-

sahstani laagrisse Valmar Adams. Korterites käisid mingisugused sulid, nad ütlesid, et homme tullakse organitest läbi otsima ja vahistama, tuleb maksta suurt altkäemaksu; kokkunud professorid maksidki; kontrollida, kas suli lihtsalt pettis teilt raha välja või oli tõepoolest KGB poolt saadetud, ei olnud mingit võimalust.

Mõned KGB töötajad lõpetasid uljalt kahe-kolme aastaga ülikooli õigusteaduskonna. Professorile tuleb kutse – ilmuda homme Halli Majja (igas linnas on sellisel majal oma nimetus!). Lähedased nutavad, panevad pesu ja kuivikud valmis. Professor ilmub kohale, ehmatusest kaame. Teda võtab vastu viisakas kapten ja hakkab väsinult kaeblema: tööd on kohutavalt palju, kohutavalt palju, tema aga on kaugõppeüliõpilane, kuid õppimises kõvasti maha jäänud, siin on eksamileht ja arvestuskaart (Tartus nimetati seda saksa kombe järgi "matriklik"), kas ei saaks professor hinde välja panna? Juba rõõmust väriseva käega kirjutab professor "viie" sisse ja naaseb koju.

Pravdin oli sisemiselt segaduses, ta ei teadnud, kuidas tuleb nõukogulikult õpetada, kuid püüdis ilmutada lojaalsust: tsiteeris marksismi klassikuid, rääkis klassivõitluse kajastumisest kirjanduses. Ta pani oma lauale kateedris Stalini portree ja nõukogude lipu (NSV Liidu ja Nõukogude Eesti lipud olid iga ametniku laual!). Portreega juhtus niisugune lugu. Rahvaste juhi nägu ajas mul südame pahaks, ma polnud temasse kunagi lugupidavalt suhtunud ja oli väga ebameeldiv, et tema portree on meie kateedris nähtaval kohal. Jäänud ükskord ükski tupp, ei pidanud ma enam vastu ja peitsin portree portfelli, see mahtus sinna parajasti ära. Pildi enda saatsin tükikes-te kaupa klosetitopist alla, raami aga oli kahju hävitada, see oli ilus ja hea – see raam on mul praegugi kodus alles, hoian temas Praha Hradcany foto. Ma ei osanud ette kujutada, kui võrd portree kadumine Praydini endast välja viib. Ta keeras kogu toa pahupidi, sundis laboranti portreed otsima, käskis küsida kõikide koristajate ja naaberkateedrite laborantide käest. Mul oli tast koguni kahju. Ma arvasin, et ta ostab uue pildi. Kuid ei, ei ostnud, hakkas ehk rahast kahju? Portree osteti ju oma raha eest. Aasta pärast juht suri, siis tuli XX kongress, isikukultuse paljasta-

mine, portreed koristati kõikidelt seintelt ja laudadelt ära... Üks paharet hakkas mulle siendama toredat aprillinalja, neid tegin ma tollal meelsasti.

Esimene aprill oli Pravdini sünnipäev, tema juurde koju tulid kateedri töötajad ja tuttavad, vahel läksid mul korda väga head aprillinaljad, mida olin juba varakult ette valmistanud. Sedapuhku aga jooksis aprillinali ise pihku, polnud vaja midagi nuputada. Ma kavatsesin õhtulauas süütl ilmel teatada, et rektoraadist on tulnud korraldus koostada nende õppejõudude nimekirja, kellel oli Stalini portree; pärast lühikest pausi oleksin pöördunud otse Boriss Vassiljevitši poole: "Kas võib ka teid nimekirja kanda, teil oli ju mäletatavasti kateedris Stalini portree?" Kuid ma teadsin, kuivõrd tasakaalust väljas oli kohalike intelligentide närvisüsteem, ja otsustasin selle nalja tegemata jätta. Reaktsioon oleks võinud olla ülemäära jõuline.

Pravdin kartis veel ka selle pärast, et oli Saksa okupatsiooni ajal Tartusse jäänud ja vist isegi ülikoolis õpetanud. Vene Föderatiivses Vabariigis oli mõeldamatu, et okupeeritud alal elanud inimene oleks võinud töötada nõukogude kõrgkoolis, kuid Eestis jäid peaaegu kõik oma kohtadele, sest võimatu oli kõiki vallandada, kuid märk oli neil küljes ja nad elasid pidevas hirmutundes. Ükskord küsisin muu jutu sees: "Boriss Vassiljevitš, miks Te 1941. aasta juunis ei sõitnud ära süda-Venemaale?" – "Mis te nüüd," vastas ta hämmeldunult, "aga mis oleks siis saanud korterist, raamatutest ja mööblist?"

Teine vanema põlve esindaja kateedris, Valmar (Vladimir) Adams (1899–1993), oli erakordselt originaalne isiksus. Eesti natsionalistid ei pidanud teda "omaks", levitati legendi, et päritolult on ta venelane ja ainult annab end eestlase pähe välja; et tema nooruspäevade luuletajapseudonüüm "Aleksandrovski" ongi tema õige perekonnanimi, "Adams" aga pseudonüüm. Oli veel teinegi variant: Adams on sakslane. Kuidas see nüüd ka ei olnud, aga kõiki kolme keelt – eesti, vene ja saksa keelt – valdas Adams täiuslikult. Täpselt on teada vaid tõik, et sündinud oli ta Peterburis. Ta ise väitis, et tema vane-

mad olid venestunud eestlased. Tõsi, Adamsi iseloomus ei olnud midagi eestilikku, ta oli impulsiivne, tülinorija, egoistlikult avameelne, trügis alati esile, et teda imetletaks, ta oli paras paariline pigem vene futuristidele; muuseas, euroopalik haridus ja teadushuvid ei võimaldanud teda ka futuristidega samastada. Ta oli täiesti omaette isiksus. Mõistagi ei vedanud tal ühegi võimuga. Ükskord ütles ta pahaselt: "Ma olen üheksa režiimi all elanud ja alati on mul olnud halb." See oli nüüd küll õige. Vähemalt kolme režiimi ajal oli ta vangis istunud.

Kui 1918. aastal Tartus kehtestati nõukogude võim, siis mängis hiljutine gümnaasiumiõpilane Adams linna kultuurielus peaaegu et esimest viiulit: ta esines, punane lehv rinnas, miitingutel, toimetas kommunistlikku ajalehte Molot, kus trükkis ära ka äsja Petrogradis ilmunud Bloki poemi "Kaksteist" jms, kui aga eestlased bolševikud võimult tõukasid, siis sattus Adams mõistagi vanglasse, kõige liberaalsemasse kõigist, mida tal hiljem tuli läbi elada. Ta ei istunud kinni kaua, paar kuud, kuid vangistamine jättis pleki elulukku ja hiljem ei läinud tal kuidagi korda ülikoolis õppejõukohta saada. Adams süüvis puhtasse kirjandusse. Eesti luuletajana oli ta silmapaistev uuendaja, kes ühendas endas Bloki ja Majakovski funktsioone (armastuslühürika sümbolism, leksika ja rütmika rikastamine). Ainuke asi, mis Adamsil õnnestus Tartu ülikoolilt välja kaubelda, oli stipendium teaduslikuks stažeerimiseks Prahast. Ta kirjutas väitekirja Gogoli looduskirjeldustest, kaitses seda, aga ikkagi jäi ülikool talle suletuks.¹

Seepärast suhtus Adams Nõukogude vägede tulekusse Eestisse 1940. aastal ja Eesti NSV moodustamisse vaimustusega, nüüd oli ta jälle tehtud mees, jälle esines ta kõikvõimalikel miitingutel, organiseeris vene filoloogia kateedri ja pärast sõda juhatas vene kirjanduse kateedrit. Kuid... Vahele tuli Saksa okupatsioon. Muidugiteada saadeti Adams üsna kohe fašistlikku koonduslaagrisse. Kuid sangarlikku märtrit temast ei saanud, tema kolme keele valdamine osutus laagri administratsioonile vajalikuks ja Adams hakkas

1 Siiski: 1931–36 töötas Valmar Adams Tartu Ülikoolis õppeülesannete täitjana slaavi filoloogia kateedri juures, 1936–39 õigusteaduskonnas. *Toim.*

tööle tõlgina. Tema õelad vaenlased kinnitasid, et Adams olevat käinud ringi fašistliku ohvitseri mundris. See on väheusutav. Tõsi on aga see, et ta laagrist vabanes.

Juhan Smuul, tulevane nimekas kirjanik, oli 1944. aastal Tartu vabastanud eesti nõukogude diviisi sõdur ja diviisi ajalehe korrespondent. Keegi oli talle rääkinud Adamsist kui kontsentratsioonilaagri vangist ja Smuul võttis Adamsilt aega viitmata intervjuu. Adams vaikis oma koostööst sakslastega ning teatas uhkelt, et niipea kui Nõukogude väed Tartusse sisenesid, oli tema esimene kogu linnas, kes "heiskas oma punkrile punase lipu" (punker kõlab liiga uhkelt, see oli varjend õue peal...).

Pärast intervjuuandmist küsis Adams Smuulilt rangelt: "Kas te oskate õmblusmasinat parandada?" Smuul, kes arvas, et sõdur peab kõike oskama, vastas jaatavalt ja Adams tõi pidulikult tuppa õmblusmasina, mis oli mitu kuud maa sees olnud – et õmblusmasin alles jääks, oli see maasse kaevatud! – ning kõvasti roostes. Smuul tõi katelokiga petrooleumi, võttis õmblusmasina koost lahti, puhastas kõik osad ja pani jälle kokku... Tule taevas appi, mõned väikesed detailid jäid üle, sõdur ei teadnud, mida nendega peale hakata ja poetas vaikselt oma taskusse. Sama pidulikult tõi Adams lagedale ainsa säilinud õmblusmasinanõela, mis oli kaltsu sisse keeratud. Smuul pani nõela paika, keeras uljalt õmblusmasina ratast ja... krõksti! Nõel läks katki. "Ma sain hädavaevu Adamsi vihapurske eest põgenema," võttis Smuul selle loo kokku (ta rääkis mulle palju Eestiga seotud lugusid: juhuslikult olime mõlemad 1968. aasta märtsis Varssavis, kui seal toimusid suured üliõpilasrahutused ning seetõttu olid kõik üritused ära jäetud, nii et meil jäi palju vaba aega). Ma võin päris hästi ette kujutada, milline oli Adams oma pimedas vihasööstus, olen ka ise ükskord selle ohvriks langenud.

Adams elas üle kõige õudsema asja – Stalini laagri, kuhu ta saadeti 1951. aastal ja kust ta vabastati kolm aastat hiljem, pärast Beria kliki kukutamist. Kui Adams arreteeriti, ütles tema naine temast lahti ja Adams ei tulnud tema juurde enam tagasi, vaid asus elama erakordselt helge naise, perekonnasõbra Leida Aleksejeva juurde – nad elasid pärast palju aastaid õnnelikult koos, see naine oskas ge-

niaalselt vaos hoida tema tujukust ja meeleolukõikumisi ("Volodja ärkas täna üles väga tigeas tujus, ma viisin talle kohvi voodisse ja ta rahunes kohe maha"). Olgugi et Adams ei olnud veel rehabiliteeritud (XX kongressini oli jäänud kaks aastat), vaid ainult laagrist vabastatud, sai ta väikese kahetoalise korteri: Tartus suhtuti haritlastesse siiski lugupidavalt! Kuid enne arreteerimist oli Adamsil olnud kolmetoaline korter, kuhu oli jäänud elama tema endine naine. Adams hakkas nõudma veel üht tuba, et saaks oma raamatukogu normaalselt ära paigutada. Ta palus ka mind kui kateedri juhatajat taotleda ülemuselt, et talle antaks ka kolmas tuba; kuusjuures ainuüksi temale, sest Leida Jurjevna juba oli omaette kahetoaline korter; märksa hiljem vahetasid nad kaks korterit ühe suurema vastu. Ma püüdsin palujat ettevaatlikult manitada: Moskvas ja Piiteris elab veel tuhandeid inimesi ühiskorterites, ühes väikeses toas elab terve perekond, aga teie tahate iseendale üksi kolme tuba saada... Siis nägingi esimest korda, kui võrd talitsematult võib märtseda tsiviliseeritud inimene: Adams haaras mu pintsakureväärst kinni, hakkas mind raputama ja karjus metsiku häälega, umbes selles vaimus, et ida rahvad võivad ühiskorterit ja ruumikitsikust taluda, aga tema on lääne inimene, tema ei taha tõpra moodi elada, tema tahab saada normaalset korterit jms. Ma rebisin end tema käte vahelt lahti ja astusin ägedasse sõnasõtta, kuid oma oponenti ma ära veenda ei suutnud...

Kui ma olin esimest korda Tartus, tol ainumal 1951. aasta suvepäeval, siis nägin põgusalt ka Adamsit, kes oli juba ülikoolist vallandatud, kuid ei olnud veel arreteeritud: Werneri kohvikus tuli ta teretama Boris Pravdinit ja viimane tutvustas meid. See oli hetkemulje, ma ei teadnud veel mitte midagi sellest inimesest, kuid ta tundus nagu mõni Remarque'i visa ja sihikindel kangelane. Seejärel ei meenutanud ma teda mitu aastat, kui ta aga laagrist vabanenuna Tartusse tagasi tuli, siis ilmus ta loomulikult minu jutule, sest olin kateedri juhataja, ja palus end tööle enistada. Ma vestlesin temaga, siis pidasin nõu Pravdiniga (Adams ja Pravdin ei olnud omavahel kunagi lähedastes suhetes, kuigi olid osalenud ühistes kirjanduslikes, teaduslikes ja pedagoogilistes ettevõtmistes) ja jõudsin

järeldusele: ta on raske, egoistlik ja oma käitumises etteaimamatu inimene, kuid loominguiline, haritud ja huvitav isiksus, õppejõuna eesti osakondades oleks ta võrreldamatult parem ja eradam Feldbachist (tõepoolest, hiljem tõrjusime Adamsi abil Feldbachi ülikoolist välja).

Ma läksin Klementi juurde. Tegin talle veel mitu visiiti, ka rektor kogus andmeid ja kaalus seda küsimust: oli vaja suurt mehisust, et võtta nõukogude ülikooli tööle inimene, kes oli teinud koostööd fašistidega! Ja siiski oli Klement ka sel korral tasemel: tõi, ettevaatlikkusest andis ta alguses pool kohta ("kontrollime teda"), kuid järgmisel õppeaastal andis Klement Adamsile juba täiskoormusega õppejõukoha.

Adamsist sai meie täieõiguslik kolleeg, alaline osavõtja meie teadusüritustest, eriti väärtuslik oli ta Bloki-konverentsidel: ta oli ju 1910. aastate kirjanduselu elav tunnistaja! Oma "läänelikku" egotsentrismi ta meie ringkonnas ei afišeerinud. Vist ainult üks kord avaldus see tema omadus mõneti abstraktsel tasemel.

Olid Kariibi kriisi pingelised nädalad, eestlased käisid ringi, õnnelik nägu peas: nii kangesti oleksid nad tahtnud, et Nõukogude Liit saaks hävitava löögi! Eestlaste seas oli väga levinud poeetiline legend: ookeani tagant tuleb valge laev vabastajatega (võrdle Tšõngõz Ajtmatovi "Valge laevaga"). Oli mingi õhtune kateedri koosviibimine, "Schmaus" (me käisime tollal sageli õhtuti koos), olin kergelt auru all ja otsustasin Adamsilt otsekoheselt küsida: "Valmar Theodorovitš, kui läheb madinaks, rahvas tõuseb üles ja meid poomisele viiakse – kas astute siis meie kaitseks välja?" Adams jäi tõsiselt mõtlema, vaikis umbes minuti ja ütles siis avameelselt: "Ei. Ma ju tean, et te olete head poisid, aga kui ma teie kaitseks välja astun, siis tõmmatakse mind koos teiega oksa."

Kateedriliikmete head suhted Adamsiga keetsid aastaid, ka pärast seda, kui ta pensionile jäi. Ta elas 94-aastaseks (oli see siis kompensatsiooniks üleelatud kannatuste eest?), kirjutas kuni surmani mälestusi ja artikleid. Ta jõudis ära oodata kuulsuse ja üldtuntuse, noored eesti luuletajad ja

kirjandusteadlased käisid tal sageli külas... Olgu muld talle kerge!

Nagu juba öeldud, vajas eesti kool vene keele õpetajaid (oli ju vene keel kõikides õppeasutustes kohustuslik aine), seepärast suurendati vastuvõttu vene filoloogia osakonda: kui ma ülikooli tulin, oli viimasel kursusel 10–12 üliõpilast, peagi aga hakati sellesse osakonda vastu võtma 50 inimest aastas. Vastavalt suurenes ka õppejõudude koosseis, seepärast saimegi me nii edukalt oma kaadri arvukust 1950. aastatel suurendada. Peale selle oli veel väike kaugõppeosakond, mis samuti andis tunde juurde.

Kohalikud linnad ja külad ei taganud kõigi üliõpilaskohtade täitmist. Andekad eesti noored läksid teistesse osakondadesse: noorte teadvusele avaldas suurt mõju rahva viha okupantide rahvuse vastu, mis salajas "põranda all" hingitses. Meie osakonda astus üsna palju keskpäraseid üliõpilasi, kes ei lootnud teistesse osakondadesse sisse saada, sest seal oli tihe konkurents. Et leida häid abituriente, korraldasime me kevaditi reklaamireise mööda Eesti linnu, käisime kohtumas vene koolide lõpetajatega. Ühel niisugusel kohtumisel Tallinnas nägin ma esimest korda elavat, asjalikku ja teadmishimulist valgepäist poissi: see oli meie tulevane kolleeg Igor Černov (hiljem tekkis Tartus vastandamine: "Piiteris on must Belov, meil valge Černov"). Kui meie kateeder hakkas üle Liidu tuntuks saama, tuli meile abituriente Moskvast, Piiterist, Kiievist, läks igati kergemaks ja huvitavamaks.

Nagu see olema peabki, tekkis igal kursusel liidrite rühm: kes paistis silma teaduslikus, kes kirjanduslikus mõtte, kes aga lihtsalt inimesena. Elu oli intensiivne ja ergas, eriti hoogsaks läks elu siis, kui algas Hruštšovi "sula". Dispuudid, teaduslikud ringid, üliõpilaste almanahhide avaldamine (need ajasid parteilisele juhtkonnale hirmu nahka!). Ma õhutasin üliõpilasi tegelema käsikirjavaramuga, mida säilitati ülikooli teadusraamatukogus ja Eesti ajalooarhiivis, mis samuti asus Tartus. Minu agitatsioonitöö esimeseks viljaks oli toonaste noorte Sergei Issakovi ja Valeri Bezubovi pöördumine Aleksandr Gribojedovi varem tundmatu kirja poole Mihhail Zagoškinile. Nad avaldasid selle kirja koos väga sisutihedate kommentaaridega

kogumikus "Tartu Riikliku Ülikooli toimetised" (35. aene, 1954). See oli veel teaduskonnana kogumik, kateedri "Teaduslike tööde" ilmumahakkamiseni oli jäänud veel tükk aega.

Kateedri esimeseks suureks teaduskonverentsiks, otsekui meie tulevaste kooskäämistest seemneks, oli istung, mis oli pühendatud Mozarti 200. sünniaastapäevale (1956. aastal). Juri Lotman analüüsis seal väga huvitavalt "Võlulööti" sotsiaalsete, filosoofiliste ja vabamüürlike ideede valgusel. Mina rääkisin Aleksandr Ulõbõševist, koloriitsetest publitsistidest ja muusikust, vene suurimast Mozarti-uuriast, kes palju aastaid võitles Beethoveni maailmakuulsuse vastu – viimane olevat Mozartit moonutanud.

Kuid peamiseks võrseks, millest tulevikus kasvasid välja meie sümposionid ja koolid, oli meie metodoloogiline seminar. Niisuguseid seminare korraldati kõikides meie maa kõrgkoolides. Õppejõududesse topiti marksistlikku meetodit, kõigi osavõtt oli rangelt kohustuslik. Tavaliselt juhatasid neid seminare määratud "kapepeelased", st NLKP ajaloo (või filosoofia) kateedri õppejõud. Ka sel puhul läks nii, et polnud halba ilma heata: meie eriseisund Eestis lõi suhtelise vabaduse unikaalse situatsiooni. Rektor nägi, et meie teadusproduktioon eesti perioodikas, aga sageli juba ka pealinna ajakirjanduses oli rikkalik, ta teadis, et me töötame doktoriväitekirjade kallal, suhtus lugupidavalt meie "ideelisesse" ettevalmistusse ega kahtlustanudki, et kateedri süvakihitides idanevad meetodid, mis on üpris kaugel õigeusklikust marksismist. Parteikomitee ja linna ülemused üldse vist arvasid, et parteilastest leningradlased peavad pühaks marksistlikke dogmasid ja järelikult pole vaja neid kontrollida. See pärast õnnestus juhtida metodoloogilise seminari tööd meil endil, kui aga määratigi juhendajaid, siis ka need ei olnud kaugeltki mitte ortodokssed filosoofid, vaid Rem Blum ja Leonid Stolovitš. Samal moel õnnestus meil – arvatavasti poleks see mitte kuskil mujal Nõukogude Liidus võimalik olnud – ilma väliskontrollita avaldada suhtelisel vastalisi teadustööde kogumikke, organiseerida veelgi vastalisemaid semiootika suvekoole. Hiljem said ülemused küll aru, et olid hoole-

tud olnud, kuid see sündis alles kümne aasta pärast, 1960. aastate lõpus.

Ma olen unustanud öelda, et meie kateedri põhituumik olid parteiliikmed. Abielupaar Lotmanid ja Pavel Reifman tulid Tartusse juba parteilastena. Muuseumis, sõja ajal ja esimestel sõjajärgsetel aastatel olid nad siiralt uskunud helgesse kommunistlikku tulevikku ja seepärast olid veendunult astunud parteisse. Mina aga, vastupidi, olin lapsepõlvest peale vihanud seda režiimi, polnud astunud komsomoli (seetõttu oli mul väga raske saada sisse kõrgkooli ja pääseda aspirantuuri), kuid nüüd, XX kongressi laineharjal pidasin ma ebamoraalseks jääda kõrvaltvaatajaks: ma unistasin, et niisugused inimesed nagu meie muudame partei (ja riigi) inimlikuks, aitame kaasa põhjalikele ümberkujundustele. Niiivõttes unistused, pärast oli väga piinlik, kuid oli juba võimatu katastroofi vältimata tagasikäiku anda.

1954. aastal läks Boriss Pravdin pensionile ja rektor tegi mulle ettepaneku asuda kateedri etteotsa. Mitte vormiliselt, küll aga faktiliselt olin ma juhatanud kateedrit juba kaks aastat: Pravdin ei sõandanud ise tegeleda ei diplomitööteemadega ega ka uute erikursuste ja eriseminaride väljakuulutamise, veel vähem kaadrialaste küsimustega. Kuigi ma tol ajal olin veel parteitu, olin tema silmis ikkagi otsekui nõukogude emissar või komissar, kes teab, kuidas on vaja juhtida kateedri laeva uue korra tihedas udus. Šanõgin oli 1954. aastaks Tartust juba lahkunud, parteilane Feldbach, saades aru oma teaduslikust võimetusest (tal polnud koguni kandidaadikraadigi), tänu Jumalale, "üles ei kerkinud".

Seepärast, jällegi tänu Jumalale, võisin juba Pravdini ajal ja eriti siis, kui reaalselt juhtisin kateedrit mina, ajada kaadripoliitikat sõltumata kellestki teisest. Ilma valehäbita arvan oma Tartus töötamise aja peamiseks teeneks kateedri tugevdamist, seda, et kutsusin tööle Juri Lotmani ja Zara Mintsi ning kõige andekamad ülikooli lõpetajad Sergei Issakovi ja Valeri Bezzubovi, aga ka Valmar Adamsi tööle ennistamise. Juhatasin kateedrit 1960. aastani, siis andsin ameti üle Juri Lotmanile ja jäin tööle dotsendina poole kohaga, lõplikult lahkusin ma kateedrist 1962. aastal perekondlikel põhjustel (jälle rändasin

naisele järele, ta oli 1957. aastal Leningradi naasnud). "Lahkusin" on ehk liiga tugevasti öeldud: olen tänase päevani tihedasti seotud oma Tartu kolleegidega, meid ühendab nii teaduslik kui ka inimlik side, kuid vormiliselt, paraku, ei ole ma alates 1962. aastast enam tartlane.

Viiekümnendatel aastatel tegeles kateedri tuumik üliaktiivselt teadusega, aastas andsime – igaüks meist! – 10 kuni 12 trükipoognat toodangut, st täitsime akadeemilise teadusliku uurimise instituudi töötaja kahekordse normi, kusjuures instituutide töötajad olid vabad õppekoormusest. Meid ei tuntud Moskvas ja Piiteris veel piisavalt hästi, et oleksime suutnud kõik oma teaduslikud kavatsused realiseerida, seda enam, et tegelesime temadega, mis pealinnade kirjastusbossidele kaugeltki kasulikud ei töotanud olla. Alustanud vene kirjanduse kõige radikaalsematest tegelestest (Juri Lotmani esimene väitekirj käsitles Radištševit, minu oma Dobroljubovit), olime kuidagi iseenesest üle läinud keerukate ja hoopiski mitte "progressiivsete" tegelaste uurimisele: Juri Lotman hakkas tegelema Karamziniga ja mina 19. sajandi keskpaiga liberaalsete ja konservatiivsete kirjanduskriitikutega. Praegu paljud ei usukski seda, kuid tollal peeti Karamzini või Botkini nime tamist positiivses kontekstis kõrvalekaldumiseks õigeusklikust marksismist kodanlike väärtuste poole.

Koguni 1960. aastatel, juba järgmisel aastakümnel, nägin ma kolm aastat vaeva, et saavutada kirjastuselt Hudožestvennaja Literatura nõusolekut avaldada Apollon Grigorjevi kriitikaartiklite ühekõiteline kogumik (see ilmus 1967. aastal toimetaja S. Lakšina kaasabil). Zara Mints läks pärast oma esimest väitekirja nõukogude lastekirjanduse kohta üle Bloki ja sümbolistide uurimisele, ka seda temaatikat ei peetud soovitatavaks (Zara Mints ülikooliaegne õppejõud Dmitri Maksimov ei saanud tollal kaitsta doktoritööd Blokist ja kirjutas uue väitekirja Lermontovist).

Meie artiklitega oma kahtlaste uurimisobjektide kohta oli väga raske, praktiliselt võimatu minna pealinna instituutidesse ja

ajakirjadesse. Tartus aga, kuigi olime neil aastatel absoluutselt väljaspool kohalike ülemuste ideoloogilisi kahtlustusi, olid avaldamistingimused enam kui kasinad: ajaloo- ja keeleteaduskonna teadustööde kogumik pandi kokku kord mitme aasta peale (sest eesti kolleegid ei paistnud silma teadusliku viljakusega), selles kogumikus anti meile – võtkem arvesse, et avaldamissoove esitasid kümnekond kateedrit – pisike nurgake: maksimaalselt kaks-kolm trükipoognat. Me tahtsime saada rohkem ruumi, käisime peale, meile öeldi ära, suhted muutusid pingeliseks. Kõige rohkem oli meie vastu toimetuskolleegiumi esimees eesti rahvalauleteadlane Eduard Laugaste. Oli palja silmagagi näha, et ta on äge venevastane natsionalist, kuid, nagu selgus perestroika perioodil, oli ta peale selle veel palju aastaid seotud KGBga!¹ Suurepärase kooslus, kuid Eesti oludes (aga võib-olla kogu Nõukogude Liidu oludes) hoopiski mitte nii paradoksaalne kui võiks arvata. Tehes koostööd organitega, ei tulnud talle, Laugas-tele, ilmselt pähegi, et meid oleks saanud ka ideoloogiliselt sisse vedada; kuid tema salasidemed võimaldasid tal olla meile ära öeldes jultunult enesekindel. Tühine teadlane, kõige loomingulise ja andeka kadestaja (ta ei teinud takistusi mitte ainult venelastele, vaid ka oma andekatele rahvusaaslastele), kuid ülikoolis tundis ta end väga kindlalt.

Kui me 1957. aastal saime teada, et valmistasid slavistide IV rahvusvaheliseks konverentsiks Moskvas (see toimus 1958. aastal), siis, minnes mööda teaduskonna toimetuskolleegiumist, kes jaotas trükitoodangu mahtusid ja kinnitas kõik väljaanded nende trükkisaatmisel, läksin ma Klementi juurde ja palusin talt julgesti luba eraldada ülikooli fondist meie kateedri jaoks erikõide lisaks sellele, mida andis meile teaduskond. Et kui tore oleks rahvusvahelisele konverentsile minna, kaasas Tartu ülikooli erikogumik. Ja rektor lubas, andis meile selle kõite tegemiseks loa! Võib vaid ette kujutada Laugaste hämmeldust ja viha. Ta otsustas kätte maksta sellega, et oli kõite trükkilubamisel eriti rangete. Marineeris meie käsikirja kaua, mitu korda saatis juba valmis kogumiku meile tagasi.

1 Väide jääb autori südametunnistusele. Vikerkaare toimetusel puuduvad vähimadki andmed selle tõendatuse kohta. *Toim.*

"Näete, need leheküljed siin on teil parandus-
test liiga kirjud, need tuleb ümber kirjutada."
Kirjutasime ümber. Jälle: "Retsensioon selle
artikli kohta on tühisõnaline, seda ei saa tõsi-
selt võtta." Vahetasime välja uue, üksikasja-
likuma retsensiooni vastu. Just siis leiutasingi
ma viisi, kuidas kirjutada ulatuslikke võlts-
retsensioone, ma nimetasin selle "ümbertöö-
ratud perspektiivi meetodiks": retsensioon
tugines viimasele kui ühele parandusele, mis
olid artikli lõplikku varianti juba sisse viidud.
Näiteks kui oli juurde kleebitud lõik arhiivis
avastatud dokumendi kohta, siis retsensent
kirjutas: "Oleks hea arvestada siinkohal veel
ka nii- ja niisuguse dokumendiga, mida säili-
tatakse seal ja seal." Kui autor oli mõnd lauset
parandanud, siis tsiteeris retsensent kõige-
pealt esialgset teksti ja lisas, et see on stiililt
kohmakas, parem oleks öelda nii – ja tõi ära
autori uue variandi. Nii kogunes vähemalt
kümme kuni viisteist märkust, retsensioon
venis kahe-kolme lehekülje pikkuseks ja
autor kirjutas retsensiooni lõppu oma käega:
"Kõik märkused on arvesse võetud, artikkel
on ümber tehtud." Laugaste oli endast välja
minemas, kuid ei saanud meie vastu enam
midagi ette võtta, kogumik tuli trükki lubada.

Nii ilmuski 1958. aasta suvel "Tõid vene
ja slaavi filoloogia alalt" esimene köide. "Pü-
hendatud slavistide IV rahvusvahelisele
kongressile". 14 trükipoognat. Adamsi, Lot-
mani, Jegorovi, Issakovi, Mintsi (koos Piiteri
tšehhi kirjanduse eriteadlase O. Malevitšiga),
A. Ambuse artiklid. Kaks artiklit lingvistika
vallast. Teab mis avastusi kogumik muidugi
ei pakkunud, kuid meile tähendas selle ilmu-
mine murrangut, see oli meie arvukate väl-
jaannete alguseks. Tartu ülikooli toimetised
hakkasid ilmuma 1893. aastal, neid on aval-
datud juba 100 aastat. Kuid meie tööde esi-
mese kogumiku järjekorranumber oli alles
65! Keskelt läbi üks kogumik aastas, noh, ehk
veidi rohkem, kui arvesse võtta kaht vaheae-
ga, kaht maailmasõda.¹ Praegu aga küünib
Tartu ülikooli toimetiste number peaaegu tu-
handendani, st et viimase 35 aastaga on ilmu-
nud 900 köidet! Mul on hea meel, et see
intensiivistumine sai teoks ka meie abil, ole-
me andnud ülikooli teaduslikku varasalve

peaaegu sada eri köidet. Ja jällegi, kui poleks
olnud Klementit, siis ei oleks nendest 900
raamatust suur osa ilmavalgust näinud.

Me organiseerisime peaaegu tervest ka-
teedri koosseisust Tartu ülikooli delegatsioo-
ni slavistide IV kongressile ja sõitsime
Moskvasse, kaasas paarkümmed eksemplari
"Toimetiste" esimest köidet. 25 eksemplari
andis rektor meile tasuta, et kinkida need
nimekatele kirjandusteadlastele ja kirjanike-
le, teised 25 eksemplari palusime kaasa müü-
miseks, mõned eksemplari olime ostnud
oma raha eest. Müüjad olime küll viletsad:
andsime raamatupakid Moskva ülikooli ra-
matukioski müüjale (kongress toimus ülikoo-
li kõrghoones), too lubas nad mõõduka
protsendi eest maha müüa, kuid kongressi
lõpuks oli ta miskipärast kadunud, ja min-
geid jälgi temast meil leida ei õnnestunud; lõime
käega, Jumal tänatud, meie raamatupidamine
oli kas asja unustanud või meile andestanud,
kuid nende 25 kaotsiläänud eksemplari eest
meilt raha ei nõutud. See-eest jagasime ligi-
kaudu sada eksemplari väga suurejooneliselt
laiali: peale silmapaistvate kolleegide, kodu-
ja välismaa kirjandusteadlaste, saatsime ek-
semplare mõnedele liberaalsetele kirjanike-
le: Ehrenburgile, Tšukovskile, Leonovile,
Fedinile (tedagi peeti tol ajal liberaaliks!).
Me saime neilt toetavaid ja heatahtlikke ar-
vamusi kogumiku kohta. Eriti tänulikud oli-
me me Kornei Tšukovskile, kes ka hiljem
toetas meid kiitvate kirjadega. Pakk selliseid
vastukajasisid peos, läksin rektori juurde, ta oli
väga rahul ja lubas meil ka järgmisel aastal
kateedri kogumiku avaldada.

Nii läsksi asi liikuma. Kuidas Laugaste ka
ei sekeldanud, kui palju ta ka meile kaikaid
kodaratesse ei loopinud, aga avaldamisel oli
juba hoog sees! Ilmusid "Tõid vene ja slaavi
filoloogia alalt" teine, kolmas ja neljas köide.
Igal aastal üks. Iga järgmine oli eelmisest
tüsedam. Aga ka huvitavam ja sisukam. Ka-
hekümnendaid numbreid kandvad köited
(see oli juba 1970. aastatel) olid juba peaaegu
30 trükipoogna paksused. Tõsi, oli ka dra-
maatilisi episoode: mõni köide keelati ära,
viivitati nimme trükkimisega, ei lubatud üle
10 poogna suuruseid kogumikke teha jms,

¹ Siin autor loomulikult eksib. "Toimetistel" puudus läbiv numeratsioon. Järjenumber 65 kehtis üksnes
pärastsõja-aastail ilmunud "Tartu Riikliku Ülikooli Toimetiste" kohta. *Toim.*

kuid olime juba endast teada andnud, meid tunti kogu maailmas. Hoog oli sees! Olgu Klement selle eest igavesti tänatud!

Väiksemad ei olnud Klementi teened ka semiootika arendamisel: ta andis meile loa suvekoolide korraldamiseks ja, mis peaaegu iga-aastaseks trükiväljaandeks, "Töödega" paralleelselt ilmuvateks semiootikakõide-tekstideks, mis samuti aastast aastasse üha tusedamaks muutusid: "Semiootika" viies ja kuues kõide olid juba üle 30 trükipoogna, edestades seega tavalisi "Töid". Hiljem hakati meid suruma kümne trükipoogna raamidesse. Tuli sellega arvestada.

Kateedri töö strukturalistlik ja semiootiline kallak sai alguse nii. Juba 1950. aastate alguseks olid kõik haritud inimesed lugenud ja kuulnud sõna "küberneetika", aga mis selle termini taga peitus, ei teadnud peaaegu mitte keegi; teati ainult, et see on imperialismi teiniv idealistlik õpetus. Midagi umbes samasugust toimus aastakümne keskel ka mõistega "strukkturalism". Ma mäletan, et käisin lingvistist naabri käest seletust küsimas, aga ka tema ei osanud midagi asjalikku öelda, sest ei teadnud isegi.

Küberneetika valdkonnas avas meie silmad Norbert Wieneri raamat "Küberneetika ja ühiskond", mille ajakiri Inostrannaja Literatura avaldas 1958. aastal. Herzen on omal ajal kirjutanud Hegeli filosoofia vapustavast mõjust; mind pööras täpselt samuti ümber Wieneri raamat: kõik hägused kahtlused seoses "vabaduse kui tunnetatud paratamatusega" ja ühesuunalise ülevalt alla suunduva jäiga determinismiga hajusid ja leidsid lahenduse. Ma tegin viivitamatult ettekande meie metodoloogilisel seminaril ning mäletan selgesti, otseku olnuks see eile, elavat ja loovat mõttelõõma, mis sõna otseses mõttes peegeldus Juri Lotmani näol: tagasiside ning vabaduse ja valiku dialektiline mõistmine näitasid totalitaarsete režiimide nii filosoofilist kui ka sotsiaalset ja poliitilist absurdust!

Kirjandusteadusliku strukturalismi loomisel, millega Lotman viiekümnendate aastate lõpus nii intensiivselt tegeles, olid aluseks Claude Lévi-Straussi, Roman Jakobsoni ja Nikolai Trubetzkoy tööd. Lotmani enda raamat "Loengud strukturaalsest poeetikast. I. anne (Sissejuhatus, värsiteooria)", mis ilmus sarja "Semiootika. Töid märgisüs-

teemide alalt" esimese köitena (Tartu, 1964), sai omakorda aluseks strukturalismi arengule kirjandusteaduses üle kogu maailma.

1961. aasta septembris toimus Gorkis (Nižni-Novgorodis) nõupidamine, mis oli pühendatud matemaatiliste meetodite rakendamisele ilukirjanduskeele uurimisel. Selle töös osalesid aktiivselt akadeemik Andrei Kolmogorov ja rühm tema kaastöölisi, kes selle probleemiga tegelesid; ettekandeid oli ka paljudelt lingvistidelt (Vjatšeslav Ivanov, Ilja Revzin, Dmitri Segal, A. Zolkov jt). Selle nõupidamise hea teaduslik maine ja teade, et akadeemilise Slaavi Instituudi baasil, kus paljud Gorki nõupidamisest osavõtjad töötasid, on koostamisel programmiline strukturalistlik kogumik "Strukturalistlikud ja tüpoloogilised uurimused" (ilmus Moskvas 1962. aastal) – kõik see ajendas Juri Lotmanit tutvuma Moskva lingvistide-strukturalistidega. Nendega kooskõlastatult hakkas ta ette valmistama ulatuslikku strukturalismialast konverentsi Tartu ülikoolis. Osa võtta soovijate arv muudkui kasvas, sellesse lülitusid orientalistid, filosoofid ja folkloristid; ainevaldkond laienes kogu semiootika lõpututele avarustele. Semiootika, teadus märgisüsteemidest, hõlmab ju tegelikult inimkultuuri kogu mitmekesisust, semiootika piiridest jääb välja ainult puhas füsioloogia (gastroonoomilised ja seksuaalsed aspektid – aga ka nendes valdkondades toob kultuur võimukalt sisse märgi mõiste). Seepärast otsustati korraldada konverents hoopis semiootikast.

Parteiortodoksid ei olnud strukturalismigi veel kahtlaste asjade killast välja arvanud, kartsime, et uus termin "semiootika" tekitab veel suuremat hirmu. Hakkasime mõtlema Štšedriini mõistukõnepehimõtetest lähtudes: "Kuidas seda küll segasemalt väljendada?" Suurepärase nimetuse mõttes välja Moskva matemaatik V. A. Uspenski: "sekundaarsed modelleerivad süsteemid". Tark ja arusaamatu... Nii läkski käibesse: "Sekundaarsete modelleerivate süsteemide suvekool."

Fjodor Klement lubas kasutada konverentsi läbiviimiseks (ja andis selleks ka raha) üliõpilaste suvepuhkuse ajal tühjalt seisvat Kääriku spordibaasi, siit sugeneski idee pidada konverentsi suvel ja regulaarselt, intervalliga kaks aastat. Et nad aga oleksid võimalikult vähem formaalsed, et oleks nii

ettekandeid, esinemisi, diskussioone ja dialooge kui ka vestlusi ja kohtumisi, siis nime-tasime nad suvekooliks.

Kääriku spordibaas on Tartust 40 km lõu-na pool. See on nn Eesti Šveits: künklik maas-tik, järved, väikesed jõed, mets... See on väga ilus ja vaikne koht. Ühiselamu magamiskor-puses oli paarkümmend kahekohalist tuba, sealsamas kõrval söökla ja õppekorpus. Kui-võrd kohtade arv oli piiratud ja kõrvalisi nuuskijaid me siin näha ei soovinud, siis enne iga suvekooli koostati osavõtjate nimekiri ja anti kutsed ning vormiliselt võisid Käärikul suvekooli ajal elada ainult need, kellel niisu-gune kutse oli. Aga muidugi imbusid nuusku-rid kuidagimoodi ikka sisse nii ühiselamusse kui ka koosolekutele.

Võimatu on neist ettekannetest isegi lü-hiülevaadet anda, pealegi on, tänu Jumalale, rõhuv enamik materjalidest avaldatud suve-koolide ettekannete teesides ja semiootikako-gumikes. Ütlen vaid niipalju, et mitte midagi võrreldavat oma uudsuse, ereduse, tulemus-likkuse, inimliku avameelsuse ja solidaarsuse poolest pole ma oma pool sajandit kestnud teadusliku tegevuse kestel näinud. Kümme-kaksteist pingelist päeva andsid nii palju ideid ja olid nii stimuleerivad, et sellest jätkus mitmeks aastaks. Veelgi enam, kogu meie edaspidine loominguline elu oleks nagu am-mutanud oma jõu nendest suvekoolidest.

Kui palju tuli suvekoolidesse andekaid noori teadlasi! Kui palju andis meile kõigile suhtlemine vanameestega. Teise suvekooli tulid Roman Jakobson ja P. G. Bogatõrjov (esimesel tuli Vjatšeslav Ivanovi abil mitmes Moskva instantsis vaeva näha, et suvekooli sõiduks "luba" saada).

Ma ei unusta kunagi Jakobsoni mälestus-teõhtut kaminasaalis: hämar ruum, valgust ei süüdatud, tohutus kaminas põlesid hiiglasli-kud halud, kaminatule vastuhelk veikles ju-

tustaja näol, kes küsimusele, kas tal kamina-tule paistel palav ei ole, vastas: "Ei, mul on palav mälestustest." Jakobson jutustas oma üliõpilasaastatest Moskva ülikoolis, filoloogiaringi loomisest, 1917. aastast... Kui kahju, et meil kellelgi ei olnud siis magnetofoni.

Suvekoolid toimusid 1964., 1966., 1968. ja 1970. aastal. Siis löödi Klement minema, hakati kateedrit taga kiusama ja suvekoolid keelati ära, kuid Tartu koolkond oli juba oma juured sügavale ja kaugele ajanud, teda välja juurida oli väga raske. Kõigist piirangutest ja keeldudest hoolimata eksisteeris kateeder edasi, arenes ja püüdis regulaarselt avaldada oma teaduskogumikke ning korraldas konve-rentse... Praegu on kateedril uued raskused. Ma olen väga mures vene filoloogia osakoo-na ja kateedri saatuse pärast. Issand, säilita kateeder ja ära lase kustuda tulel, mis lõi loitma nii traagilistel aastatel!

*

28. oktoobril 1993. aastal suri pärast rasket haigust Juri Lotman. Tema lahkumine oli oluliseks piirjooneks, see lõpetas tähtsa aja-järgu Tartu ülikooli ajaloos, rääkimata kogu kodumaisest teadusest. Loodame, et õpilased jätkavad õpetaja tööd, et Tartu semiootika ja vene filoloogia kateedrid on tugevad ja püsi-vad kaua, kuid ikkagi on tunne, et üks oluline etapp meie ajaloos ja teaduses on lõpule jõud-nud. Selle perioodi kohta kirjutatakse veel üksikasjalikke uurimusi, seni aga pakume lu-gejale need esialgsed märkmed Tartu kool-konna kujunemise algaastatest. Nad on kirja pandud veel Juri Lotmani eluajal ja ei tahaks neid teise tonaalsusesse üle kanda.

Vene keelest tõlkinud Jüri Ojamaa

IRINA BELOBROVTSEVA

EESTI MOTIIV VENE NÕUKOGUDE KIRJANIKE LOOMINGUS

Pärast Tartu rahu sõlmimist kadus Eesti kauaks nõukogude ilukirjandusest. Kui Eestit vahel harva ka mainiti, siis embleemi tähenduses nagu näiteks M. Bulgakovil, kes kõige tuntumate delikatesside hulgas nimetab Tallinna kilusid.

Pärast 1940. aasta sündmusi eesti teema loomulikult aktualiseerus. Sestpeale võib selle teema lahendamisel peaaegu poole sajandi jooksul kohata mitut tüüpilist varianti, mis kokkuvõttes heidavad valgust mõiste *Eesti* sotsiaalsele ja kultuurilisele sümboolikale nõukogude kirjanduses.

Esimene variant. Seda kasutavad autorid kuuluvad peaaegu eranditult põlvkonda, kes osales Suures Isamaasõjas ning oli nii või teisiti seotud Eestiga – viibinud siin esimestel sõjakuudel nagu näiteks Leningradi poeet V. Azarov, saabunud siia esimestel sõjajärgsetel aastatel nagu proosakirjanik G. Gerodnik või oli isiklikult lähedastes suhetes eestlastega nagu näiteks S. Baruzdin, kes oli abielus eestlanna Laine Vennikasega.

Kui selle põlvkonna kirjanike teostes mainitakse Eestit, iseloomustab seda suhtumine Eestis kui osasse omaenda elust (sageli noorusest). Sealjuures ei ole Eesti nende jaoks provints või omaaegse Venemaa kubermang, Eesti on osa kogu riigist, siin toimivad needsamad seadused ning leiavad aset needsamad sündmused, mis mujalgi Nõukogude Liidus. Eesti kujutamine on ühelt poolt autori enda eluloo järg ja teiselt poolt märk Eesti kuulumisest nõukogude süsteemi. Nii poetiseerib V. Azarov lüürilise pealkirjaga luuletuses "Eesti! Sind armastan ma..." seda, mis on kallis eeskätt talle endale:

Ты помнишь марш балтийских моряков,/ Шинелей черных взмахи ветровые,/ И ленты, ленты в блеске якорьков,/ И самолетный гул, плакатов зов./ Мы в 41-м встретились впервые."

*Artikkel põhineb teisel Rein Kruusi mälestuskonverentsil "Perifeeria ja kirjandus" 14. mail 1994 Tallinnas peetud ettekandel.

("Sa mäletad Balti mere madruste marssi,/ Tuules lehvivaid musti sineleid,/ Säravate ankrutega mütsilinte/ Ning lennukite mürinat ja plakatite üleskutset./ Just neljakümne esimesel me kohtusime esimest korda.")

Mälestused rasketest sõja-aastatest ja sõprade hukkamisest varjutavad reaalselt Eestit, reaalselt Tallinna. On huvitav, et äratundmine ei tule ka hiljem, rahu ajal. Azarovi värsides meenutab linn mingit abstraktsiooni, kesk-aegse linna embleemi, millel puudub vähimigi eestilik konkreetsus:

"С нетопырями, совами/ Средневековый миф/ Уснул, семью засовами/ Себя отгородив."

("Nahkhiired ja öökullid./ Keskaegne müüt/ On uinunud, seitsme lukuga/ End kõigest eraldanud.")

Märksa detailsemalt kirjeldatakse sõjaga seotud sündmusi. Kasutatakse iseloomulikku sõjaväelist leksikat, mis tungib esile koguni kaasaja kujutamisel:

"Прошагали здесь годы, как воинство,/ Вновь над Тоомпеа флаг водрузя,/ В этих водах навеки покоятся/ Побратимы мои и друзья."

("Aastad marssinud siit taksammul läbi./ Taas Toompeale heisates lipu./ Nendes vetes on igavene haud/ Mu vendadel ja sõpradel.")

Just see põlvkond, kelle ettekujutused Eestist ja siinsast rahvast kujunesid välja nõukogude ajakirjanduse ideoloogiliste stereotüüpide mõjul, kirjutas 1940. ja koguni 1960. aastatel teoseid, milles räägiti nõukogude võimu kehtestamisest Eestis ja kollektiviseerimise eelistest (nii tekitavad Nikolai Tšukovski jutustuses "Varasel kevadhommikul" 1940. aasta sündmused "pidulikku tunnet", kõiki inimesi, keda peategelane kohtab, valdab "rõõmsa kerguse ja vabaduse tunne"). Iseloomulik on 1949. aastal venekeelses almanahhis "Estonia" avaldatud jutukatkend: "'Kolhoosis tuleb koguni mesilastel uut moo-

di tööle hakata. Külvame suured põllud ristikut, põldheina ja tatart täis. Mesilastel on siis lähemale lennata ja kasulikum. Kas nad aga kohe asjast aru saavad?" – "Mesilased saavad kähku aru," ütles Oja veendumult. "Nad on meist varem kolhoosi astunud." (G. Gerodnik "Esimesed pääsukesed").

On tähelepanuväärne, et kõrvuti eesti naise ülistamisega –

"Эстонская женщина./ Есть в ней святая особенность./ И холод волны, и наивности детская робость./ И дело без шума./ И верность без громкого слова.../ Я, русский, давно понимаю./ что это - особо."

("Eesti naine./ Temas on midagi pühalikult erilist!/ Nii laine jahedus kui lapseliku arguse naiivsus./ Teeb kõike vaikselt, kärata./ On truu ilma kõlavate sõnadeta.../ Mina, venelane, saan juba ammu aru./ et see on midagi erilist." – S. Baruzdin) – elab poeedi alateadvuses edasi kliše "vene rahvas on vanem vend", ja kuigi lüürilises ülestunnistuses peab ta vajalikuks stereotüüpi kummutada:

"Пусть я русский, ты - эстонка,/ Я с тобою - младший брат"

("Olgu ma venelane ja sina eestlanna./ Ma olen koos sinuga noorem vend"), on selge, et see on vaid järeleandmine tunde puhangule.

Kui aga 1960. aastatel astus nõukogude kirjandusse uus põlvkond, siis muutus nii suhtumine Eestisse kui ka eesti motiivi sisu. Siinkohal tuleb täpsustada, et see ei käi ainult Eesti, vaid kogu Baltikumi kohta. Võib ära tuua paatoselt sarnaseid katkendeid erinevate poetide luuletustest, mis on pühendatud Vilniusele ja Tartule:

"Но целебен воздух твой,/ Вильнюс, Вильнюс, город мой!"

("Su õhk on tervistav./ Vilnius, Vilnius, mu linn!" – A. Mežirov); või siis

"Мне нравилась эта чужбина. Уней/ Душа оказалась опрятна"

("Mulle meeldib see võõras maa. Siinse Hing on korralik ja puhas." – J. Morits).

Teine variant. Võib jätkata dihhotoomia: Eesti, sagedamini Tallinn kui Eesti sümbol, esineb nendel kirjanikel ammuse, nüüdseks realiseerunud unistuse või nägemuse kujul, mis on paralleelne vene romantismi punaste purjete romantilisele kujundile: "Meistrite linnana, keskaegse muinasjutu

armsa väikese linnana näis mulle Tallinn, kui ma esimest korda siia sattusin. /.../ Muistsed tornid ja tornikesed, järsud kivikatused, vanaaegsed sildid – kõik see oli liigutav ja köitis tähelepanu täielikult, laskmata esialgu pilku heita elule endale" (S. Rassadin). Selgub, et niisugune Tallinna pale on tavaliselt seotud lapsepõlvaga: "Minu jaoks on see tänav nagu noorus. /.../ Kui ma olin poisike, kangastus mulle mõnikord midagi niisugust" (V. Aksjonov). Tallinnat tunnetatakse kui nostalgilist nägemust, sellisena võtab autor linna "omaks". Nii saavad Pikk ja Lai tänav V. Aksjonovi romaanis "On aeg, mu sõber, on aeg!" nimeks otsetõkelised Dlinnaja ja Širokaja ning vaid Laboratooriumi säilitab arvatavasti tänu ladinapärasele lõpule peaaegu täielikult oma kuju, ainult o pärast t-d on ühekordne. Selline romantiline muinasjutuline Tallinn, mida nähti väljastpoolt ja kohandati varem loodud šablooniga, langeb teise variandi esimeses alljaotuses kokku esimese variandiga. (Kuigi Tallinna keskaegsuse rõhutamisel on ka täiendav sümboolne tähendus: nii langeb Eesti välja kirjeldatavast ajast, on distantseeritud autorit ümbritsevast tegekkusest.)

Teisiti on lood teise variandi teise alljaotusega, kus autor ei suuda nimetada põhjust, miks ta üldse Eestisse tuli: "Miks ma sõitsin just Tallinnasse? /.../ Mõistusepärast motiivi ei ole" (S. Dovlatov) või "Minu sõidul siia polnud samahästi kui mitte mingit eesmärki" (D. Samoilov). Nendel puhkudel on Eestimotiiv midagi salapärast, seda on võimatu lõpuni välja selgitada ning selle kirjeldamiseks kasutatud metafoori on raske tõlgendada:

"Мысль о тебе удаляется, как разжалованная прислуга,/ нет! как платформа с вывеской "Вырица" или "Тарту"

("Mõte sinust kaugeneb nagu vallandatud teener./ ei! nagu raudteejaam nimesildiga "Võriitsa" või "Tartu". (J. Brodski)

Autorid, kelle loomingut võib pidada sellesse alljaotusse kuuluvaks, kalduvad neile harjumuspärase vene reaalsuse ja eesti reaalsuse selgele vastandamisele: ".../

"...устав от поднятой веком пыли/ русский глаз отдохнет на эстонском шпиле"

("... väsinuna sajandi üles keerutatud tolmust/ puhkab vene silm eesti torniteravikul" – J. Brodski.) Võimalikud on variandid: peategelase/ peategelaste ärasõit Tallinna/ Riiga sooviga alustada iseseisvat, vanematest sõltumatut elu (B. Akšjonovi "Tähepilet"); unistus sõita Tallinnasse ja käia kohvikutes (A. Gladilini "Igavene komandering"). Kõik see koos annab Eesti kujutamisele teistsuguse elu tähenduse. Baltikumi tuult tunnetatakse teistsuguse õhuna, siin on hoopis teine tunne hingata ning see "teistmoodi" tähendab järgmise aastakümne, 1970. aastate kontekstis "vabalt":

"Узнаю этот ветер, наполненный липовым цветом, Если хочешь, вдохни его третьей/ декадой летом./ А не хочешь - совсем не дыши."

("Tunnen ära selle tuule, mis kannab pärnade hõngu,/ Kui tahad, hingata seda sisse suve kolmandal dekaadil,/ Ja kui ei taha – ära hingata üldse" – J. Rjašentsev.) Dilemma "ja kui ei taha – ära hingata üldse" on piisavalt läbipaistev: kui on võimatu hingata vabaduse õhku, siis on parem üldse mitte hingata.

Õigustatud on leedu poedi Thomas Venclova järeldus, et Baltikumi tunnetatakse omamoodi Lääne vahendajana: "Baltikumis tajuti Läänt – mõistagi palliatiivset, mitte ehedat, kuid Läänt. See on piirkond, kus võib kas või ajutiselt hingata mõnevõrra erinevat õhku, kas või osaliseltki varjuda "kõikenägevate silmade ja kõikekuulvate kõrvade" eest".

Ja siiski ei ole asi ainult vene kirjaniku soovis tunda end mõnda aega lääneliku tsivilisatsiooni asukana. Samal ajal lahendatakse ka probleemi "oma" ja "võõras". Need autorid ei taju Eestit enam omaenda maa koostisosana, vaid tunnetavad selle erilisust, räägivad Eestist nimelt kui võõrast maast. Nende siinviibimine on ajutine, nad puutuvad kokku kohalike reaasidega, märkavad neid ja samal ajal eemalduvad neist:

"Эстонские деревья озабоченно/ удерживают тусклые листья./ Эстонскою латынью у обочины/ надписаны могильные кресты./... И чувство возникает сиротливое/ к минувшему и будущему здесь."

("Eesti puud hoiavad/ murelikult oma tuhmunud lehti./ Eesti ladina tähestikus on teevääril/ kalmisturistide kirjad... On tunne

nagu orvul/ kel puudub minevik ja tulevik" – J. Brodski.) Ning seaduspäraselt kerkib selle võõra kõrvale "uus hingeline kooskõla" – linnadevaheline autobuss kui märk sellest, et autor ei ole kohalik, et tema seos Eestiga on ajutine. Süvenemata kohalikkude tegelikkude ellu (S. Rassadini määratlus – "laskmata esialgu pilku heita elule endale" – oli aktuaalne kõigile, kes Eestist kirjutasid), organiseerisid nad oma loomingus teisiti sotsiaalset ja kultuurilist ruumi, kus Eesti osaks oli olla "eriline, eraldatud, võõras":

"/.../сотворили родину эстонцы/ Круглее и прочнее, чем валун."

("...eestlased löid kodumaa/ Ümarama ja tugevama kui rändrahn" – D. Samoilov.) 1970. aastate kontekstis mässuline väide eestlaste erilisest kodumaast oli sellesse alljaotusesse kuuluvate kirjanike puhul tavaline.

Nad peavad Eestit provintsiks, kus ometigi on omapärane elulaad, mida nad rõhutada: "Tallinna nimetatakse kunstlikuks, nukulinnaks, butafoorseks. Ma olen seal elanud ja tean, et see kõik on ehtne. Järelikult on Tallinnale iseloomulik olla pisut kunstlik" (S. Dovlatov). Eriline, teistsugune – neid tunnuseid kriipsutatakse alla ja võetakse võrdluse aluseks kui teise, võõra kultuuri fakte, mille suhtes teise alljaotuse autorid jäävad kõrvaltvaatajaks:

"Они (древние племена - И.Б.) в глуши хранили свой обычай/ И свой язык, как драгоценный клад,/ В котором длинных гласных щебет птичий,/ согласных – твердость камня и раскат"

("Nad (muistsed hõimud. I. B.) kolkas säilitasid oma kombeid/ Ja oma keelt kui väärtuslikku aaret,/ Kus pikad vokaalid on kui linnulaul,/ kaashäälikud aga tugevad kui kivi ja kõlavad kui kõuemürin" – D. Samoilov.)

Eesti motiivi niisugustes teostes võiks tähistada värsiridadega J. Brodski luuletusest:

"Если выпало в Империи родиться,/ лучше жить в глухой провинции у моря."

("Kui saatuse tahtel oled sündinud Impeeriumis,/ siis on parem elada provintsikolkas mere ääres.") Mere kui maa serva, ääremaa teema, mis keskuse ohtudest eemal asudes on

turvalisem ja rahulik, on üks eesti motiivi püsikomponente. Meri, mille traditsiooniliselt kõrvaltähenduseks kirjanduses on vabadus, on provintsi peamine vaatamisväärsus ning (sageli koos taevaga) lepib poeeti tema enda hingega:

"Когда-нибудь и мы расскажем,/ Как мы живем иным пейзажем/ Где море озаряет нас."

("Kunagi jutustame ka meie,/ Kuidas me teistsuguses maastikus elame,/ Kus meri õilistab meid" – D. Samoilov); või

"И над чистилищем залива/ Зажжется что-то в вышине"

("Ja lahe puhastustule kohal/ Süttib midagi kõrgustes" – J. Morits.)

Kaks vaadeldud varianti nõuavad mõningat täiendamist. On huvitav, et vene kirjanikud, kelle noorus möödus Eestis, tajuvad nimetatud probleeme ja reaale teisiti. Sageli ei avaldu ei üks ega teine nende teostes otseselt, vaid nad jäävad tekstiväliste seoste tasemele. Nii näiteks ei leia S. Semenenko kogumikust "Esmaspäeva õhtul" Eestist omaette motiivina.

Erijuhuna tuleks vaadelda D. Samoilovi loomingut, kes 1974. aastal asus elama Pärnusse. Formaalselt kirjanike sõjaaegsesse põlvkonda kuuludes ei lahenda Samoilov sellest hoolimata eesti motiivi oma loomingus analoogiliselt 1960. aastate noorte kirjanikega. Kuid Eestimaa alalise elaniku seisund, pealegi kahekordse provintslasena – nii Moskva suhtes kui ka Tallinna suhtes – tõi tema luulesse täiendavaid tähendusi.

Nii on tal Eesti, kohalike olude ja igapäevase elu sümboliks meri. See motiiv projitseerub ümberasumise, elukorralduse muutmise ning ühtlasi ka ringirändamise või kodumaalt lahkumise teemale. Juba esimeses luuletuses, milles Samoilov teatab oma otsusest asuda elama mere äärde, on rõhutatud: "Ma ei valda enam oma saatust", st ümberasumist seletatakse sundkäiguna. Meri on

tema luuletustes midagi võõrast – "kahvatu", "külm" ja samal ajal midagi ihaldatud –

"это бледное море,/ куда так влекло россиян"

("see kahvatu meri,/ mis nii väga on meelitanud venelasi"). Poeet on valinud mere ja ta rõhutab seda korduvalt. Võõrsile siirdumine töötab poeedile ja tema lähedastele paremat saatust:

"Я сделал свой выбор. Я выбрал залив./ Тревоги и беды от нас отдалив."

("Ma olen oma valiku teinud. Ma valisin lahe./ Nii mured ja hädad ma endalt heitsin.") Ja siin, mere ääres, tundub elu olevat tõeline:

"где-то около природы./ Где-то около судьбы"

("kuskil looduse läheduses./ Kuskil saatuse läheduses"). Kõrvuti tuulte ja tormidega, ärevuse ja ududega sugeneb kerguse ja vabaduse teema: "Pärnus on kerge lumi. Nii vaba ja õnnelik."

Meeleolult ebaühtlane, sageli äärmustesse kalduv, mis assotsieerub Eesti muutliku ilmaga, annab D. Samoilovi viimaste eluaastate looming tunnistust, et poet on sisemiselt vaba ning süüvinud olemise poeetilistesse ja filosoofilistesse probleemidesse, mida suuresti soodustab see asjaolu, et "Siin hingab alati akende taga laht".

Selle väikese etüüdi lõpetuseks peab ütleva, et eesti motiiv ise ning sellega kaasnevad mere, kauge provintsi, võõra, teistsuguse kultuuri motiivid, nagu me nägime, leidsid erineva mõtestatuse vene nõukogude kirjanike loomingus. Minu arvates on siin esindatud kõik motiivi põhilised sisulised variandid, mis võimaldab määratleda mõiste *Eesti* sotsiaalse ja kultuurilise sümbolika nõukogude kirjanike teostes. Alates 1960. aastatest muutub see mõiste nõukogude tegelikkuse situatsioonist väljalülitumise analoogiks, vaba ruumi kujutamise tunnusemärgiks.

Vene keelest tõlkinud Jüri Ojamaa

ARNOLD HINNONM

SUUR HEITLUS

MÄLESTUSI RAHVUSVÄEOSADE AJAST JA VABADUSSÕJAST

Loodearmee lõpp

Loodearmee luigelauluks jäi ta väljatungimine Petrogradi väravate alla. Trotski oli nõidunud punaväed välja. Peagi ületas punaarmee jõuliselt Loodearmee. Ka viimase koosseis oli pealetungi kestel paisunud. Operatsiooni alustas ta umbes 20000 mehega, kuid peatselt ületas ta arv 50 000! Juurdekasv oli tingitud punaarmee ületulnutest. Loodearmeel olid kõik eeldused võiduks. Ta juhtkond ja üldse Vene valgete keskorganite poliitika oli see, mis päästis nii Petrogradi kui ka Lenini valitsuse.

Punaarmee, nihutanud kord Loodearmee paigalt, liikus novembri alguses kiiresti Eesti piiri poole, kasutades vastase suuri vigu. Kindral Judenitš ei kavatsenud isegi mitte Jamburgi kaitsta!

Ka Narva taga oli kogu suve ehitatud kindlustatud positsioone. Neisse asusid nüüd meie väed, et tagasi tõrjuda punaarmeed. Lõunarindelt toodi siia uusi üksusi ja 3. diviisi kolis Narva alla. Osa Loodearmee üksusi oli juba ületanud Eesti piiri ja liikus sisemaa suunas.

11. novembril tegi Vabariigi Valitsus ülemjuhataja ettepanekul otsuse, et üle piiri tulnud loodearmeelastelt tuleb relvad ära võtta ja nad interneerida. Vabariigi valitsuse juhtnõotide järgi pidi ülemjuhataja korraldama sõjariistade ärakorjamise. Desarmeeritud sõjaväelased muutusid pagulasteks ja nende korraldamine kuulus siseministri võimupiirkonda. Ülemjuhataja pani Loodearmee tegeliku desarmeerimise Soomusrongide diviisi ülema peale, kuigi desarmeerimine toimus 1. diviisi piirkonnas. Üldine korraldus jäi kindral Tõnissoni kui rindeülema kätte. Interneerimise pidid läbi viima Kuperjanovi partisanide polk, Skautide polk ja kaks soomusrongi. Valitsuse juhtnõotide kohaselt tuli venelasi kohelda kui endisi liitlasi, humanseelt ja väarikalt.

Interneerimise otsus pani Vene valged kihama. Paluti liitlastelt abi. Eriti ägedalt olid prantslased Loodearmee likvideerimise vastu.

Judenitš palus 15. novembril ülemjuhatajalt luba Loodearmee osadel tulla üle Narva jõe endid korraldama. Ühtlasi teatas ta, et on loobunud armee juhi kohast, andes ameti üle kindral Rodzjankole, ning palus Laidoneri kogu ülemjuhatast enda kätte võtta. Ülemjuhataja vastus oli eitav.

Loodearmee juhataste poolt ignoreeritud, peaaegu isegi kõrvaldatud Loode-Vene valitus äratati ellu ja pandi üldise asja heaks tööle.

Eesti siseministriks oli Aleksander Hellat, kes kuulus sotsiaaldemokraatide perre. Loode-Vene valitsuse liige sots-demokraat Marguelis läks siseministri jutule, et kuidagi pehmendada ja edasi lükata interneerimist. Kõneluse kestel tähendas Marguelis, et oleme ühe partei liikmed, ja kas seetõttugi ei saa lahendada seda küsimust soodsamalt. Siseminister sähvas selle peale:

"Ega siin ei ole sotsiaaldemokraatliku partei koosolek, praegu otsustatakse, kuidas talitada demoraliseerunud sõduritega."

Taganevad valged liikusid läbi Alutaguse metsade raudtee suunas. Ilm oli muutunud pakaseks. Paljud juhid olid jätnud alluvad saatuse hooleks ja need liikusid omapead, apaatsed, abitud ja näljased, mööda maad ringi.

Sõitsime Partsiga koha peale interneerimist korraldama. Jõudnud Jõhvi, nägime, et siin on päris laat. Jaam oli tulvil igasugust kirevat elementi ja igasuguseid võimukandjaid. Et jaamas ja raudteel korda luua, määrati jaamakomandant ametisse. Kuperjanovlased asusid relvi ära korjama.

Selgus, et paljudele on 1. diviisi poolt liikumise kui ka relvakandmise load välja antud, mis oli vastuolus ülemjuhataja direktiividega. Parts võttis kindral Tõnissoniga telefoniühenduse ja sai järgmise vastuse:

"Maale valgumist takistada ja ainult neilt, kes vastu hakkavad, sõjariistad käest ära võtta."

Polkovnik Parts kõneles ühel, mina kuulasin teisel mikrofonil ja kirjutasin juhtnöörid üles. Hiljem küll eitas kindral selliste juhtnööride andmist, aga võib-olla see korraldus kindralil lihtsalt ununes selles paabeli segaduses, mis Narvas valitses. Loodearmee staap igatahes taotles kõigi oma mõjuvamate isikute ja sidemete kaudu interneerimise tühistamist või vähemalt pehmemdamist. Arvasime siis ka, et neil taotlustel on tagajärgi olnud. Ohvitseridele jäetigi esialgu relvad kätte.

Et lõplikult selgusele jõuda, lähetas Parts ülemjuhatajale pika telegrammi, milles selgitas olukorda ja soovis, et tarvitusele võetaks palju radikaalsemad abinõud.

Vahepeal olid paljudelt relvad ära korjatud ja neile määratud ajutised asukohad. Sellega olime endile võtnud ka nende eest hoolitsemise. Kõige suuremat muret tegi toitlustamine. Venelased olid näljas ja näljane sõdur on kõigekest valmis. Polnud kiiduväärt ei loodearmeelaste ega kohalikkude elanikkude olukord. Külmunud ja nälginud inimesed paigutati külladesse. On arusaadav, et elanikud seda heameelega ei näinud.

Valgete eelsalgad, kes olid jõudnud Jõhvi, polnud korrapärased üksused, vaid jõukudeks liitunud üksiksõdurid. Selline element, mis lahingu puhul püüab esimesel võimalusel jalga lasta, laseb ennast korraliku üksuse poolt kergesti desarmeerida. Neile pole see auküsimus, nad vajavad esmajoones ulualust, toitu ja puhkust. Aga kuidas reageerivad korrapärased üksused relvade äraandmise nõudele? Tuli iga hinna eest hoiduda lahingust desarmeeritavatega, kuni see vähegi võimalik.

Narva taga algasid meie vägedel ägedad tõrjelahingud ründavate enamlastega. Soomusrongid kui ka skaudid tõttasid sinna, nii jäi desarmeerimise läbiviimine ainuüksi kuperjanovlaste peale.

Toitlustamise küsimuses saadi ka samm edasi. Liitlastel oli toidutagavarasid külluses, nad olid neid varunud nälginud Petrogradi toitmiseks, kuid sinna polnud toiduaineid võimalik saata. Ameerika Punane Rist lubas loodearmeelasi varustada rasvainetega, Va-

bariigi valitsus kartulitega. Esialgne näljaohut oli eemale peletatud.

Jõukudega oli asi, nagu tähendatud, lihtne. Kuid oli oodata paari korralikuma Loodearmee diviisi saabumist Jõhvi alla. Kapten Unt sai korralduse nendega ühendusse astuda ja neile ka meie poolt teatavaks teha desarmeerimise korraldus. Tulekul olid 6. ja 1. diviis.

Diviisid liikusid nagu lahingukorras ikka. Unt teatas eelüksustele, need omakorda diviisi staapi, ja sealt saabus vastus:

"Loodearmee staabi käsu kohaselt tuleb diviis Jõhvi end ümber korraldama. Mingisugusest relvade äraandmisest ei või siin juttugi olla!"

Diviisi osad asusid kaitseolukorda, samuti ka partisanid. Et venelastele võimaldada olukorra üle järele mõelda ja Loodearmee staabiga ühendusse astuda, viivitasime relvade ärakorjamisega.

23. novembri õhtul ilmus meie staabivangusisse üks kindral adjutandi saatel ja esitles ennast:

"Olen Loodearmee 1. diviisi staabiülem. Diviisiülem palub selgitust. Meilt nõutakse relvade mahapanekut, mis jutt see on?"

"Ekstsellents, see jutt vastab tõele. See sünnib Eesti Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal," vastasin mina.

Kindral kohmetus silmanähtavalt. Ta ei uskunud seda veel seni. Kuid ta kogus end kiiresti ja küsis:

"Kas siis teie, eestlased, ei tahagi enamlaste vastu võidelda?"

"Enamlasi meie üle oma piiri ei lase, selles võite kindel olla."

"Aga lubage, härra kapten, siis võiks ka meie sõduritele relvad kätte jätta. Korraldame endid peatselt ja asume liinile... Ja kas see interneerimise otsus käib kogu Loodearmee kohta?"

"Otsus käib ainult nende väeosade ja sõdurite kohta, kes omavoliliselt ületasid Eesti piiri."

Kindral istus hulk aega vaikides, tõusis siis püsti ja ütles:

"Oleme külg külje kõrval teiega enamlaste vastu võidelnud ja nüüd... Ega meie omavoliliselt üle piiri tulnud. See sündis armee staabiülema käsul, kes käskis viia diviisi Jõhvi ümberkorraldamiseks. Arvasime, et staabiülem tegi selle korralduse kokkuleppel Eesti

ülemjuhatusena. See on siis eksitus. Ehk saab seda siiski muuta? Annan oma ohvitseri ausõna, et hiljemalt nädala pärast diviis asub eesliinile ja on täiesti lahinguvõimeline."

"Ekstsellents, seda otsust on nüüd hilja muuta. Palun, tehke oma diviisile korraldus, et ta annaks heaga oma relvad ära. Teie sellekohane korraldus hoiab ära ebameeldivad juhtumid."

Vana kindrali hall pea vajus madalamale ja madalamale, nagu pisargi oleks langenud habemesse. Siis vallandas ta oma Georgi mõõga ja ulatades seda mulle ütles: "Olen teie vang. Siin on minu mõök."

"Ekstsellents, pange oma mõök rahulikult oma kohale tagasi. Teie ei ole vang ega ka mitte interneeritud. Võite minna, kuhu soovite, ainult sõdurid on kohustatud oma püssid ja diviis oma rasked relvad ära andma. Üleandmine toimub aktiga. Ohvitserid võivad oma isiklikud relvad andmata jätta. Nendel lasub valve distsipliini ja korra eest."

Kindral rahunes. Mõtles veidi ja siis alustas kurval häälel:

"Kui see asi ennast muuta ei lase, siis on igatahes parem, kui relvade üleandmine sünnib rahulikult. Rinde seljataga ei tohi segadusi tekitada. On armas kuulda, et see otsus ei käi kogu armee kohta, siis ei ole olukord sugugi nii halb. Rõõmustab mind väga, et ma ei pea loovutama oma mõõka. See on minu ainus varandus ja mälestus, mis mulle veel järele on jäänud. Olen kõik kaotanud, perekonna, kodu. Lootsin, et mul õnnestub koju pääseda, kuid nüüd on sellel lõpp. Ma ei süüdistata eestlasi, teil on ka omajagu õigus. Meie, venelaste juhid on palju väärsumme teinud, aga ma ei saa öelda, et ka teie, eestlased, õieti talitate. Seda näitab alles tulevik. Kui lubate, siis lahkun. Kännan diviisiülemaale ette ja loodan, et verevalmist ei tule. Ega küll palju ei puudunud. Sõdurid ja ohvitserid olid ärritatud. Arvati, et olete enamlastega liitunud – nii uskumatu kui see ka oli, aga jutud liikusid."

Edasi läks desarmeerimine ilma suuremate vahejuhtumiteta.

Jaamad olid tulvil Loodearmee ešelone. Seal oli sõjapõgenikke, kraamironge, lõhkeainete vaguneid. Kulus aega, enne kui kord jalule sai.

Osa armeed aga võitles edasi koos meie 1. diviisiga. Loodearmee nimetus asendati uuesti Põhjakorpusega. Viimaseks ülemaks oli kindral Glasenapp. Eesti ja Nõukogude Vene rahulepingu alusel tuli korpus likvideerida.

Rahu tulek

Rahu ja sõda on lahutamatud kaaslased. Neist kõneldakse alati. Nii oli ka Vabadussõja aegu. Esimesed kõnelused rahu üle Ida-Euroopas olid Pariisis, kuid need kõnelused vaibusid, sest maailma vägevatel puudus üksmeel. Inglased, Lloyd George'iga peaministritoolil, ei pooldanud sõjalist interventsiooni ja tahtsid Pariisi kokku kutsuda kõiki Venemaa aladel sõdivaid rahvaid. Prantslased vägeva Clemenceau juhtimisel ei lubanud enamlaste esindajail Pariisi üldse tulla ja pooldasid interventsiooni. Siis pidi see konverents veebruaris Prinkipo saarel kokku tulema, kuid ka sellest konverentsist ei saanud asja. Järgnesid veel mõned katsed inglaste, ameeriklaste ja F. Nanseni poolt, mis aga prantslaste vastuseismise tõttu karile jooksid. Prantslased viisid oma interventsiooniplaani läbi, lootes Venemaal jalule seada kodanliku valitsust. Inglased, kartes Prantsuse mõju liiga suurt tõusu tulevases Venes, alustasid ka siis Vene valgete vägede toetamist ja oma vägede saatmist Venemaale.

Rahuvõimaluste üle meil hakati esmalt märtsikuus kõnelema. Veel enne Asutava Kogu kokkutulekut sondeeriti pinda rahuvõimaluste üle Pariisis.

Aprilli lõpupäevil esines Ungari enamlik välisminister Bela Kun rahusobituse ettepanekuga. See oli nähtavasti Moskva poolt kästitud. Moskval olid kibedad päevad ja ta vajas rahu, vähemalt meiega. Põrandaalune Eesti kommunistide juht V. Kingissepp tegi lendlehtede kaudu rahuettepaneku Eestimaa kommunistliku partei keskkomitee nimel. See oli küll rohkem propaganda jaoks mõeldud, sest Kingissepp kinnitas, et ükski punapolk ei tule üle Eesti piiri, kui on alustatud rahuläbirääkimisi. Mõni päev hiljem, 25. juulil, teeb Venemaa Revolutsiooniline Sõjanõukogu samasuguse otsuse. Ka seda ettepanekut peab vaatama kui sõjalist propa-

gandat. Loodearmee oli edukas, meie väed sügaval Venemaa sees. Valged Vene väed lähenesid Moskvale. Ka meie sõjaväes levitati lendlehti rahu üle suurte lubadustega ja Vene valgete tõrvamisega, milleks küll need ise andsid head materjali. Ja see propaganda kandis vilja, nagu eespool on tähendatud.

Aeg veeres edasi. Moskva valitsus teatas, et ta on huvitatud rahuläbirääkimistest, kuid aeg ei olevat veel kohane.

Kohane aeg saabus, kui liitlased augustis organiseerisid üldpealetungi Moskva valitsusele. Meile tehti ametlik rahuettepanek Moskva valitsuse poolt siis 31. augustil. Selle ettepanekuga taheti eemaldada meid valgetest vägedest ja halvata meie sõdurite võitlustahet. Osavate diplomaatidena õnnestus see enamlastel. Vabariigi Valitsus nõustus ettepanekuga ja otsustati siis Pihkvas 10. septembril pidada esimene koosolek. See kokkutulek ei leidnud aga aset. Eestist saadeti läbi rinde rida ametiühingute liikmeid. Nõukogude Liit ähvardas ka pantvange võtta, mistõttu loobuti Pihkva sõidust.

Kuna oli selgunud, et Moskva oli teinud kõigile Balti riikidele, kaasa arvatud Soome, rahuläbirääkimiste ettepaneku, siis otsustati nelja riigi välisministrite koosolekul Tallinnas (14.–16. sept.), et läbirääkimisi tuleks ühiselt pidada.

Järgmine kokkutulek leidis ikkagi Pihkvas aset. Meie poolt seati nõue üles, et rahu sõlmitaks kõigi Balti riikidega, kuid naabrid polnud üldse reageerinud Moskva ettepanekule. Enamlased olid nõus ka meiega eraldi rahulepingut sõlmima. Paar päeva kõneldi Pihkvas ja mindi laiali.

Konverentsil mingeid positiivseid tulemusi polnud, aga see pani Lääne-Euroopa kihama.

Uue Vabariigi Valitsuse moodustamisega ja sõjalise olukorra muutumisega algas novembris rahu küsimuses uus ajajärk. 16. novembril tuli Nõukogude Liidu esindaja Litvinov Irboska all läbi rinde Eestisse. Juba 19. novembril sõlmiti Tartus leping pantvangide vahetuse asjus ja lepiti vaherahu üle kokku, mis pidi maksma hakkama 24. novembril 1919. Et aga enamlastel õnnestus hävitavalt lüüa Loodearmeed, siis suure hädadohu möödudes ununes neil see Tartu aume-

he-kokkulepe. Uuesti algasid rahuläbirääkimised 5. detsembril Tartus.

Inglise valitsus andis meile vabad käed, olles veendunud Vene valgete saamatuses. Prantslased olid vastu, nad hoidsid oma interventsioonikavast jonnakalt kinni, ähvardades meid blokaadiga.

Tartu ilmusid ka nii Läti kui Leedu delegatsioonid, kuid nad ei tulnud mitte enamlastega rahu üle kõnelema, vaid tahtsid olla pealtvaatajad. Nad pöördusid aga varsti koju tagasi.

Eesti Vabariigi Valitsust esindasid esimehena J. Poska, liikmed kindral-major J. Soots, A. Piip, J. Seljamaa, dr. M. Püüman. Peale nende veel asjatundjatena polkovnik V. Mutt, A. Oinas, K. Ipsberg, E. Tellmann, K. Ast ja R. Eliaser. N. Liidu poolt olid esimehena L. Krassin ja liikmetena A. Joffe, kindral F. Kostjajev ja N. Klõško.

Et poolte soovid olid väga erinevad, siis tuli palju kaubelda, ähvardades vahel isegi koosolekuid katkestada. Enamlased rakendasid Narva all uusi vägesid tööle, et sundida meid täitma nõudeid. Rünnakud Narva all varisesid kokku.

N. Liit oli hermeetiliselt suletud, ta olukord polnud kuigi hea. Et ta vajas väljapääsuteed oma suletud ringist, siis soovis ta tõsiselt sõlmida Eestiga rahulepingut, et sellega näidata maailmale oma rahutahet.

L. Krassin kui ägedam vastuseisja meie tingimustele lahkus ja uue liikmena tuli I. Gukovski juurde. A. Joffega sõlmiti siis 30. jaanuaril tegelikult /detsembril – toim/ 1919 vaherahu, mis pidi jõustuma 3. jaanuarist 1920. Selle järel asuti rahulepingu arutamisele, mis lõppes lepingu allakirjutamisega 2. veebruaril 1920.

Rahulepinguga Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik tunnustas "ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvusel olnud riigiõiguslise korra kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edespidisteks aegadeks maksvuse kaotavad". Ka riigipiiri asjus tulid venelased enam-vähem meie soovidele vastu.

Rahulepinguga tagatud lubadusi, välja arvatud 15 miljoni kuldrubla maksmine ja eestlaste opteerimine kodumaale, ei ole nad kunagi täitnud ega neist kinni pidanud.

Võib täie õigusega väita, et juba rahulepingut sõlmides lootis N. Liit tulevikus Eesti anastamisele. Ta pidas siis Tartu rahulepingut oma esimeseks suuremaks poliitiliseks võiduks, mis talle teed tasandaks ja rajaks tulevastele poliitilistele võitudele.

Ka Eestile osutus rahuleping õnnistusrikkaks. Kuigi käesoleval hetkel on Nõukogude Liit hävitanud ja murdnud rahulepinguga antud kohustused, siis ühte ja kõige olulisemat ei saa ta hävitada – eestluse teadvust ja tungi iseseisvusele, mis iseseisvusaja jooksul on juurdunud eestlaste hinge. See on rahulepingu suurim teene ja Eesti riigi suurim saavutus.

Viimased võitlused

Vabadussõja rängimad lahingud löödi Narva taga ja nende lahingute lõppedes lõppes ka Vabadussõda. Algasid nad Loodearmee kokku varisedes novembri keskel ja kestsid aasta lõpuni, kasvades päev-päevalt ägedamaks ja verisemaks. Verisemaks peamiselt just enamlastele. Rahuläbirääkimiste aegu olidki need verised ajad. Võiduga meie vägede üle taheti saavutada kas soodsamaid tingimusi või koguni üldvõitu.

Nimed nagu Korostel, Annenskaja, Sala, Luuga ja Pljussa jõed, Krivasoo, Vääska, Dobrovka, Orlõ, Feodorovka jne tähistavad neid külasid, kus keesid palavad tõrjelahingud ja kus murdus meie tules vastase jõud.

Ülemjuhataja tõi lõunarindelt vaikselt varusid kohale. Läti väed vahetasid meie 3. diviisi Ida-Lätis ära ja 3. diviis asus Narva alla. Samuti 2. diviis andis kaks polku ja Soomusrongide diviis kaks polku ja kolm soomusrongi. 1. diviis rakendas algul nii Skautide polgu kui ka Kuperjanovi polgu üksikute roodude kaupa oma polkudele toeks.

Alles polk. Partsi vaheleastumise järel loobus 1. diviis sellisest ebaotstarbekohasest üksuste kasutamisest ja 9. detsembril sai Skautide polk endale iseseisva rindelõigu Feodorovka küla juures, kus nad võitlesid edukalt nii punastega kui ka tähnilise soetõvega. Jah, tähniline soetõbi, see oli üks nuht-

lusi, mis löikas ohvreid nii meie sõjaväe kui ka rahva hulgas, eriti palju aga loodearmee-lastes seas.

Soomusrongid võisid vaid kaasa aidata oma mõjuva suurtükitelega. Siin oli positsioonisõda oma püsiva rindega. Soomusrongide hiilgeaeg oli lahtise, liikuva sõja lõppedes jäädavalt möödunud. Positsioonisõjas pole enam võimalust ulja ja julge pealetungiga vaenlase rindest läbi tungida ja teda lüüa.

Ometi olid soomusrongid, need mandri soomuslaevad, tugevad üksused. Omades palju kuulipildujaid ja suurtükke, nende hulgas kaugelaskjaid, osutasid nad ka siin oma tegevuspiiri ulatuses otsustavaiks tegureiks. Punastel polnud raudtee piirkonnas rongide seal olles midagi ütlemist. Dessandid ei leidnud enam õiget rakendust, kaevikusõjas polnud võimalik neid täiel määral kasutada, sest nad olid oma rongist olenevad, rongi vahetusel tuli ka dessant vahetada.

Olles vabal ajal Narvas, kus oli ka loodearmee lasi, olid viimased nagu pinnuks meestel silmas ja tuli sekeldusi. Ühelt vene staabihoonelt olid nad alla toonud tsaari trikoloori, teine kord olid ühel peol kolm sõdurit endid riietanud üks vene kindrali mundrisse, teine landeswehrlase mundrisse ja kolmas punakaartlase mundrisse...

Need ja mõned teised viperused ei meeldinud kindral Tõnissonile ja mehed pisteti peavahti. Asjaosalised aga ei pidanud oma vempet kuriteoks ja kohtu alla andmise oht ei heidutanud neid. Lahingute ägenedes nõudis väeosa mehi tagasi, öeldes, et selle vembu pärast ei saa mehi teenistusest vabastada.

Lahingud Narva taga olid täis sangarlikku võitlust, kuid et nad olid tõrjelahingud, siis suuri erinevusi ühe kui teise küla või talu kaitsmisel pole ja nende kirjeldused on üksluised, mis aga ei vähenda mingil määral nende tähtsust ja võitlejate tublidust ja tegusid.

Sisevaenlane

Võitlus välise vaenlasega on selge. On teada, kes on vaenlane ja kust teda leida.

Sisemine vaenlane on sageli nägematu. Ei tea, kes ta võib olla. Võitlus selle vastu on

raskendatud põranda all oleku pärast. Võib selle töovilja vaid näha. Vabadussõja aegu olid sisemiseks vaenlaseks meie endi kommunistid. Väiksemad ja ohutumad tegelased liikusid avalikult, aga tähtsamad ja kardetavamad, Viktor Kingissepaga eesotsas, olid põranda all.

Saksa okupatsiooni tuleku eel põgenes kommunistide juhtkond suures hirmus Venemaale. Kohale jäänute ridasid puistati põhjalikult. Ka okupatsiooni aeg andis kommunistide sabas sörkijatele aega järelemõtlemiseks.

Saksamaa sõjalise olukorra halvenemisega hakkasid kommunistid piiri taga oma ridu koondama ja salaja üle piiri tagasi valguma. Varsti oligi ellu kutsutud Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee, asutatud ajaleht "Kommunist". Algas äge kihutustöö Eesti vabariigi vastu.

Järgmine kommunistide rünnak oli suunatud ametiühingutele, mis olid legaalsed organisatsioonid peamiselt sotsialistide juhtimisel. Lühikese ajaga olid ametiühingud tasalülitatud. Kingissepp organiseeris nüüd Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu, ühingute häälekandja "Töö Hääl" muutus kommunistide häälekandjaks. Ajaleht "Kommunist" oli Vabadussõja algpäevil valitsuse poolt suletud.

Kui suur oli kommunistide arv riigis, sellele on raske täpselt vastata. Asutavasse Kogusse nad ei kandideerinud, ignoreerides seda kui kodanlaste värki. Igatahes olulist kaalu neil arvuliselt ei olnud, küll aga aktiivsusest. Mässude, streikide ja salakuulamise õhutamise ja korraldamine jne. oli kommunistide teene. Tähtsamad nende õnnestunud vaenuaktidest olgu märgitud: laskemoonalao õhkulaskmine Nõmmel, raudtee purustamised Tallinnas ja Nõmmel, mässukatse Tallinnas koos sotsialistide-revolutsionääridega; 2. polgu 6. ja 7. roodu sündmused Tartus; Saaremaa mäss veebruaris; sündmused aprillis 6. polgus; 1. mai rahutused Tallinnas; vastuhakkamine 2. diviisi tagavarapataljonis Tartus; Ülemaaline ametiühingute kongress 30. augustil Tallinnas jne.

Palju tolm ja kõmu sünnitas ametiühingute kongressi taltsutamine. Kongress algas päris legaalselt ja korrapärase päevakorraga. Üle riigi oli üle 400 saadiku Tallinna saabu-

nud. Kommunistid tõrjusid vähesed sotsialistide esindajad kõrvale ja jäid kongressi ainuvalitsejateks. Algas riigivastane kampaania ja kommunistliku korra taotlus.

Siseministri korraldusel suleti ametiühingud kui riigivastased organisatsioonid. Kongress saadeti laiali, vahistati terve rida juhtivaid kommunistlikke tegelasi ja saadeti Irboska juures läbi rinde Nõukogude Liitu. Sellele järgnes Asutavas Kogus rida arupärimisi, Nõukogude Liit protesteeris ja ähvardas, toonitades, et kõik väljasaadetud polevat päralt jõudnud.

Üks teine juhtum, mis põhjustas ka Asutavas Kogus arupärimise, sündis Karulas Valgamaal. Tüli algas mingi rekvisitsiooni pärast Karula mõisa valitsuse, mõisatööliste ja osa vallaharva vahel. Salkkond isikuid astus kokku ja asus mõisa üle võtma, tarvitades vägi-valdagi.

Korra ja julgeoleku eest pidi hea seisma Valga maakonna ja linna komandant al. kapten K. Riigov. Ülevõtmine ja rekvisitsiooni mittetäitmine oli juba iseenesest korrarikkumine. Mõisa ülevõtmine tühistati Riigovi poolt ja toimepandud juurdlustest nähtus, et vahejuhtumil pole suuremat poliitilist ega riigivastast iseloomu. Karistamata aga ei võidud süüdlasi jätta, kohtu alla andmise puhul oleks tulnud neil kanda kehtiva sõjaseaduse alusel pikemaid karistusi. Komandant, arvesse võttes nende poliitilist arenematust, tegi saalomnliku otsuse, anda ihunutlust.

Nuhtlus pidi salaja antama, nii et asjaosaline ja täideviijad olid ainukesed teadjad. Karistusmäär kõikus 10-25 hoobi vahel. Täideviijajaks olid kaugemalt pärit komandandikomando sõdurid. Karistus viidi täide, nagu oli ette nähtud. Asjaosaline paluti sõduri poolt tulla vallamajja. Teel metsa vahel loeti otsus ja hoobid ning öeldi, et sellega on asi likvideeritud ja et kõik jääb omavahele.

Kes siis koju tagasi jõudis, ei lausunud sellest kellelegi sõnagi. Aga mis jääb siin maailmas saladuseks? Varsti oli kõmu ja naeru kõikjal. Järgnes arupärimine Asutavas Kogus. Kapten Riigovile maksis lugu komandandi koha. Oleks võinud halveminigi minna, kuid ülemjuhataja võttis ta oma kaitse alla, väites, et ta on juba selle üleastumise eest kapten Riigovit karistanud. Mehed peavad tänama, et nad nii kergelt pääsesid.

Riigovil oli suuri teeneid Viljandis, Tartus ja Valgas kommunistide taltsutamise, kuid selle maksid kommunistid kuhjaga tagasi. Juba juuli alguses 1940 areteerisid nad Riigovi Antslas, ta talus. Ta edaspidise saatuse üle ei tarvitse kahesugust arvamist olla.

Ka sisemine vaenlane ei suutnud palju pahandust sünnitada, seda suudeti ka Vabadussõja ajal vaos hoida.

Lõppvaatus

Rahuleping oli jõustunud. Sõda oli võidukalt lõpule jõudnud. Iseseisvuse esimene kinnitus oli käes. Suur heitlus oli läbi. Kandvaim jõud oli ülemjuhataja kindral-leitnant J. Laidoner. Ta oli väga lugupeetud ja hinnatud. On vähe sõjaväe juhte, kes oma alluvate usalduse on suutnud võita. Sellise juhi eest minnakse tullest ja veest läbi.

On vahe, kas üks väejuht lõpetab edukalt sõja juba varemini organiseeritud sõjaväega või peab ta selle sõjaväe alles ise looma. On ka vastuvaidlematult tõsi, et sõjaväe tubliduses peegeldub ta juht.

Mina ei pea ennast kompetentseks hindama kindral Laidoneri teeneid ega teda iseloomustama. Ma märgin aga minu kokkupuudetest temaga mõned juhtumid.

Kindral Laidoner kuulas vastuväiteid ja kui leidis, et need võivad õigemad ja otstarbekohasemad olla kui tema omad, siis nõustus. Harilikult on ikka kõrged juhid paremini ja kõike teadjad ja vastuväiteid mitesallivad. Laidoner oskas inimesi kohelda ja nende usaldust võita.

Mai alguses 1919 ülemjuhataja Valgas olles tulid arutusele ka 2. ratsapolgu sündmused aprillis Mõniste all. Ülemjuhataja ütles, et tema tahab polgu likvideerida ja mehed saata 1. ratsapolku. Küsis aga Partsi arvamist enne. Parts oli just Valka saabunud ega olnud polku näinud, siis pidin mina seletusi andma ja oma arvamist avaldama.

Arvasin, et kui võimalik, siis tuleks polk alles jätta. Ta on iseseisev üksus. Äpardus ei juhtunud mitte kõigi eskadronidega, vaid just Viljandist tulnuga. Peaaegu iga polk meil on läbi elanud selliseid kriise ja polk on paranemise teel.

"Hea! Muudan likvideerimise korralduse ära. Keda tuleks teie arvates polguülemaks määrata, kui olete polgu likvideerimisest päästnud? Polkovnik Luik on haiglas, ta enam polku ei tule. Ta läheb sõjaväeliseks esindajaks Pariisi," ütleb Laidoner meeldiva naerumuigega.

"Arvan, et al. kapten Uritam tuleks toime selle ülesandega."

"Olgu siis nii!"

Üks teine iseloomustav juhtum: Vabadussõja algpäevil oli Narva all pärastine Soomusrongide diviisi Liikumise osakonna ülem J. Trubock, siis veel eraisik, 1. diviisile igati abiks. Mingisuguste majandusliikkude kahjude ja teenete eest oli diviisiülem kinkinud Trubockile ühe sõjasaagina saaadud hobuse.

Palju hiljem avastas sõjaväekontroll aktidest, et hobune on Trubocki valduses, ja nõudis hobust tagasi. Viimane oli haavunud, et temalt autasuna ja kahjutasuna kindrali poolt antud hobust tagasi nõutakse, ja keeldus seda tagasi andmast. Materiaalne külg ei mänginud mingit osa Trubocki juures. Alustati juurdlust, mis aegade jooksul õige mahukaks kasvas. Lõpuks jõudis juurdlus sõjaministri abi otsusega Soomusrongide diviisi staapi Trubocki vastutusele võtmiseks.

Täitsin diviisiülema kohuseid ja pidin just ettekandega ülemjuhataja juurde sõitma. Kasutades juhust kandsin ülemjuhatajale juurdluse ette. Pahandus oli sellest tekkinud, et kindral Tõnisson ütles mitte mäletavat hobuse kinkimist, sest tema ei võivatki riigivaranust kinkida. Mõned tunnistajad aga arvasid mäletavat.

Ülemjuhataja resolutsioon oli:

"Trubocki vastutusele võtmisest ei või juttugi olla. Hobune jääb Trubockile. Asi lõpetada."

Vastuvaidlematult oli õigus Trubocki poolel, kuigi ehk juurdluse järgi mitte sulaselge õigus.

Kui parajasti Trubockist juttu on, siis tuleb meelde üks lõbus vahepala temaga. 1920. aasta esimestel päevadel peeti Valgas kolme Balti riigi ülemjuhatajate koosolekut, millest ka Inglise kindral Turner oma saatjatega osa võttis. Ülemjuhatajate koosolekul oli ingeri hõimu üle olnud kõnelusi. Veel lauas kõneldi ja avaldati kahetsust ingerlaste väga tumeda tuleviku üle, sest kardeti, et ega Nõukogude

valitsus ei jäta nüüd ingerlastele kätte maks-mata. Ingeri polk oli kuulus oma kommunis-mivastase hoiaku poolest.

Pärast korrapärase korraldati eine. Et kõik oleks korrapärane, pandi laua järeleval-ve Trubockile, kes kandis ilma õlakuteta musta kraega sõjaväeametniku kuube, krael olid kuldarrast sik-sakid. Eine ajal askeldas ta tähtsalt ringi. Laua otsas istusid kindral Turneri adjutant ja leitnant Tilger. Inglise huvitus Trubockist ja küsis Tilgerilt, kes see tähtis omapärase mundriga härra on. Tilger pahvatas:

"Ingeri vägede ülemjuhataja!"

Inglise võttis seda ütlust tõena, tõusis püs-ti, läks kindral Turneri juurde ja rääkis sellele midagi. Siis tõusis Turner kähku püsti, astus Trubocki juurde ja kätles teda väga aupakli-kult.

Meie, lauasolijad, kindral Laidoneriga eesotsas, ei taibanud, milles asi seisis. Peagi selgus "Ingeri ülemjuhataja" isik. Laidoneril oli piinlik ja ta oli ltn. Tilgerile pahane selle sündmatu nalja pärast. Seevastu aga kindral Turner, teada saades adjutandi nalja ja et tema adjutant oli sisse kukkunud, purskas naerma. Õeldagu veel, et inglased ei oska naerda! Trubockile jäi uus "tiitel" hulgaks ajaks külge, mis teda aga pigemini meelitas kui pahandas.

Naer muutus aga üldiseks ja Laidoner ei teinud ka siis enam sellest juttu.

Ingeri hõim kannatas Venemaal tõesti ras-kesti. Palju aastaid hiljemini mõrvati Eestis tundmatu isiku poolt ka ingerlaste koondise juht E. Pekkanen (?). Juurdlus ei toonud sel-gust sellesse mõrvasse. Ka ei toonud juurdlus selgitust salapärasesse kindral J. Unti mõrva. Arvati, et mõlemad mõrvad on kindlasti kom-munistide töö.

Kindral Laidoner oli hea kõneleja. Olen kord kuulnud ta kõnet Asutavas Kogus, kus ta esitas ülemjuhatajana aruande Vabadussõ-ja lõppemise järel. See oli meistriteos. Ka ta poliitilised vastased, olles kaasa kistud ta kõ-nest, ei saanud teisiti kui pidid aplodeerima. Seda ülemjuhataja aruannet olid kutsutud kuulama ka kõik vanemad juhtivamad sõja-väelased. Enne kõne algust ütles minule Ni-kolai Kann, et kuulete nüüd meie "kuldsuud", keda võib kuulata ja kelle kõnet maksab alati kuulata. Ja see oli tõsi.

Olen näinud Laidoneri südamepõhjast naervat. See oli ühel vastuvõtul kindral Lai-doneri kodus, mis ta korraldas Soomusrong nr. 2 ohvitseridele rongi esimese aastapäeva puhul.

Lauas oli kõne poliitilistest parteidest. Ltn. Pallon ütles, et tema võib juba välimuse järgi otsustada, missugusesse parteisse keegi kuulub. Seal küsis üks väga tuntud seltskon-nategelane, et õelgu siis, kuhu erakonda tema kuulub. Pallon vaatab korpulentset daami ja pörutab:

"Eks Maaliitu ikka!"

Muidugi kuulus daam Maaliitu.

See tabav Palloni ütlus pani kõik koosoli-jad naerma. Laidoner naeris ise südamepõh-jast, kuna proua Laidoner naeris nii, et pisarad olid silmis... Ka Maaliidu daam nae-ris sundimatult kaasa.

Vaja oli hakata sõjaväge ümber korralda-ma, vastavalt rahuaegsetele nõuetele ja või-malustele. Ülemjuhataja esitas vastava ettepaneku Vabariigi Valitsusele. Ka arvas ta rahulepingu jõustumise järel, et ülemjuhataja instituut oma suurte võimupiiridega tuleks kaotada, ja palus enese vabastamist ülemju-hataja ametikohalt.

Vabariigi Valitsus vabastas küll kindral Laidoneri ametist, ülendades tema kindral-leitnandiks, kandes aga ülemjuhataja võimu sõjaministrile, kes sageli vahetusid ja tihti olid eraisikud, poliitiliste parteide esindajad. Isegi sõjaväkke edasijäämise ettepanekut ei teinud Vabariigi Valitsus ülemjuhatajale ega võetud ta kava aluseks sõjaväe ümberorgani-seerimisel. Kui veel ilmnes, et üht paremaid diviisiülemaid polkovnik Viktor Puskarit oli Vabariigi Valitsus keeldunud kindraliks ülendama, siis ei saadud aru, mis motiividel ja kaalutlustel oli see tehtud, arvati vaid, et parteipoliitilistel põhjustel.

Ülemjuhataja lahkudes kadus sõjaväe juh-timises kindel joon. Algas katsetamise aja-järk. Peastaapi oli juhtivatele kohtadele tulnud äsja kodumaale tagasi jõudnud ohvit-sere, kellel olid Vabadussõja aegsed väeosad ja nende teened tundmatud. Pääses dominee-rima vene orientatsioon. Sõjaväe õppeasutis-tesse sigisid lektoritena Vene kindralstaablerid...

Asuti Eesti rahuaegset sõjaväge looma õndsas vana vene mustri ja feldmarssal Suvo-

rovi juhtmõtte järgi: Kuul on tobe – täak on tore!

Nimekamad suure lahingukuulsusega väeosad – Sakala partisanid, Kuperjanovi partisanid, "Kalevi Maleva", Skaudid – kui iseseisvad üksused otsustati likvideerida. Et kuidagi nende nimesid säilitada (see sündis ka pahameele survel), otsustati numbriliste polkude juurde luua nendenimelised roodud-rühmad.

Kulus hulk aega, enne kui hakkasid uued tuuled puhuma, ja siis taastati eespoolnimetatud üksused kui iseseisvad väeosad.

Loomulikult pidi ka Soomusrongide diviis kokku tõmmatama. Sõjaministri kava kohaselt kuulus see kui diviis üldse likvideerimisele. Polkovnik K. Parts oli südamepõhjani solvunud. Ta kutsus diviisi ohvitseride üldkoosoleku kokku, pidas vägeva selgituskõne ning nõudis, et ohvitseride kogu peaks otsuse vastu võtma, et kui diviis kaotatakse, siis lahkuvad ohvitserid kogu koosseisus sõjaväe teenistusest. Juhiti küll koosolekul tähelepanu sellele, et paljudel võib-olla pole momendil võimalik ehk lahku-

da muu teenistuse puudumise tõttu, kuid otsus võeti ilma vastuhäälteta vastu.

Selle ohvitseride üldkogu otsuse kohaselt palusid endid teenistusest vabastada ainult soomusrong "Kapten Irve" ohvitserkonnast pooled, rongiülem kapten E. Nepsiga eesotsas, Soomusrong nr. 2 rongiülem al. polk. J. Lepp ja mõned üksikud, Kuperjanovi partisanide polgust polguülem al. polk. J. Unt paari ohvitseriga.

Staabist lahkusid ainult al. polk. J. Poo-puu, mina ja vist paar-kolm ohvitseri. Meie lahkumine ei avaldanud mingit mõju, nagu oli arvata. Polkovnik Parts siirdus Kõrgemasse Sõjakooli, tolaeage nimetusega Kindralstaabi Kursustele, ja selle lõpetamise järel sai ta Tehniliste vägede inspektoriks.

Diviis muudeti küll veel Partsi ja minu aegu brigaadiks, mis oli iseenesest õige. Peale minu lahkumist likvideerus brigaad ja muutus Soomusrongide rügemendiks al. polk. J. Roska juhtimisel.

(Lõpp)

VAATENURK

LAURI SOMMER
The päranduse juures

JIM OLLINOVSKI. LUULETUSED. AS
Deltar, [Tallinn?], 1994. 126 lk.

Sajandilõpu Eestis on jälle surnud üks noor poet. Hää vähemalt, et temast ka raamat maha jääb – märk, lubadus sellest, mida ei järgne. Andekate varalakkujate rida eesti luules algab juba Kristjan Jaagust, päädides sel hetkel Jim Ollinovskiga (pseudonyym sobib kenasti märgitsemata 90ndate amerikaniseerumistendentsi siinmail; kyll mitte meie kirjanuses). Nii esimese kui viimase kirjutatus seguneb varane eruditsioon naiivsusega. JO juures on see yllatavam – just naiivsuse-pool, millesse seguneb kyll ka skepsist ja ironiat. Traagilist ilu hõljub iga postuumse raamatu ymber, kuid sellest ma siin ei räägiks. Paljukorrutatud väide, et poedi laip annab ta värs-sidele veenvuse, JO puhul ei kehti – ta oli veenev juba oma eluajal.

Juba raamatu esmasel lehitsemisel häiris tekstide yksteise-otsa-lykitus. Aeti siin taga kvantiteeti? Teatud esteetilised normid peaksid luulekogude vormistamisel vist ikka veel kehtima. Iseasi, kui põhjused olid majanduslikud.

Ka tundub materjali valik ja läbikompooneeritus parasjagu diletantlikuna. Vahest tulnuks kasutada kirjandusteadlaste, toimetajate vms abi, kel säärase asjadega tegelemises rohkem vilumust. Teisalt ei muudaks tekstide ymberkirjutamine, osade lisamine või eemaldamine lihtsat tööka – autor oli ebayhtlase tasemega. Läbivalt kohtab poetilisi näpuharjutusi. Kirjutaja isikliku arengu etappidena omavad nad loomulikult tähtsust, kuid nende laiema tutvustuse vajalikkus tundub kaheldav. Eelnev jutt olnuks mõttetutu iga "nurgatagusema" ja keskpärasema noorpoedi puhul, kelle raamatuis ka koolitähtpäeva salmid yldist taset enam allapoole kiskuda ei suudaks. Aga JO pole selline.

Kogus on ka väike hulk deklaratiivseid värsse, JOle täiesti ebatyypilisi. Neid väärustab mõni ironiavälgatus. Yldiselt luuleta-

ja siiski pyynele ei roni. Ta looming ei vaja enesereklaami ega võltse poose. Huvitavaks teeb need lugemised ka äratundmismoment. Lorcat mainib kirjutaja ise, lisaks meenub siin-sääl Baudelaire'i ja Ehini toon. Kogust leiab ka yhe häälutuse (lk 26), mis aga katsetuseks jääbki, tõestades ehk seda, et JO-le ei sobinud liialt radikaalsed vormid. Sama võib öelda ka kanooniliste, rytmilis-riimiliste kohta – neis esineb kohati lapsusi. Imselt sobis autori spontaanse kirjutusviisiga enim vabavärs. Loomemeetod ise on lihtne – ei mingit stiliseerimist, kuigi ka automatismini otseselt välja ei jõuta. Vähenes viimistluse võimaldaks mõnel konkretistlikul kirjamehel nende luuletuste kallal huvitavat tööd teha. Tekst-laipa oleks antud juhul lihtsam ehtida ja isegi elustada.

JO-l ei kohta noorte kirjutajate yldist haigust – maailmavalu. Ta pigem nendib seisundeid, tundeid, kirjeldab sisemist/välimist reaalsust. Kui eespool sai räägitud kogu komponeerimise ebakohtadest, siis on praegusel variandil kahtlemata ka oma voores: see on aus, ylevaatlik. Esindatud on JO nii oma hiilguses kui viletsuses. Esimest tähistavad minu jaoks kindlasti "Flööt raamatu vahelt" (lk 64) – täis lihtsust, loobumist ja mungameelt, antiigiainelistest tekstidest VII (lk 112) ja paranoiline "Unenäoagent" (lk 71). Muidugi võiks veel mitmeid päalkirju lisada, kuid antud kolm tähendavad minu jaoks ka kolme eri laadi tippheetki.

Mis on kõige nauditavam? Varjundid, see, et ei tekigi kinniskujundeid, läbivaid meeleolusid, "hoiakuid". Mõtlemise avarus, loovuse laiendamine üha uutele aladele. Hingekriipiv ausus teeb raamatuski lugeja kallal oma töö.

Yks parimaid debyyte sel aastal. Ehk parimigi. R. I. P.

AADU HURT Umbmõtteid revolutsioonilisest Rubenist

AARNE RUBEN. AJAKIRJANIK. Tallinn, 1994. 40 lk.

Tristan Tzara on kusagil ytelnud midagi umbes säärast, et kõigi revolutsiooniliste luuletajate meelest on maailm inimvaenuline, olemalt *halvasti tehtud*. Nad lasevad aimata uut maailma, kus korratus kaob, ilu tuleb nähtavalle ja elu on kõigile inimestele elamist väärt. Seda mõttekäiku näikse sobivat kasutada AR-i uuele luuletuskogule lähenemiseks, kuigi see võib olla vaid eksikäik suures labürindis, millest ialgi välja ei pääse. Selle labürindi nimi on Eba-Kindlus, säält valitse-takse mind...

Igayks, kes vaevub AR-i uut raamatut lugema, võib veenduda, et praegust maailma (sellega pole mõeldud pelgasti "täielist Eesti Vabariiki") eitav, põlastav tendents on säält selgesti äratuntav mitmesuguste ebakõlade ja moonutuste näol. Nende mõju on tugevaim säält, kus nad on kombineeritud uue maailma visioonidega – näiteks luuletustes "évariste galois" (lk 5) ja "Pidurdusmehhanismid pidurduvad" (16). Aga vahest veelgi paremaid saavutusi võib leida nende luuletuste hulgast, kus säärsed dissonantsid puuduvad – igale Kirjanike Liidu liikmele oleks suur au olla luuletuste "Sada kaheksa korda minutis..." (15) ja "igavese madonna metsas" (38) autor. Muidugi pole yldpilt nii ilus, nagu toodud näidete põhjal võiks arvata, selles kogus leidub ka nõrgemat kraami, aga päris šlakki, omast algaiaile, säält polegi.

(Nagu arvasingi, pole sellest labürindist väljapääsu. Valin umbropsu järgmise umbkäigu.) Võib-olla tuleks AR-is näha hoopis Jumala rivaali, kes praegust maailmakorda eitades yritab oma loominguga kaotet paradiisi tagasi võita? Vahest on ta luuletuste paremik manifestne osake latentsena alati malnist paremast (paradiislikust (?)) maailmast? ("Ei meise mingit vaheseina, mingit heterogeensust yleloomuliku ja loomuliku (reaalse ja syrrealse) vahel. Ei mingit vastolu. Nad moodustavad 'kontiinuumi',..."; André Breton, "Ood Charles Fourier'le".) Niisiis on uus ja parem maailm siinsamas, lausa käegakatsutav, heerosed peavad selle

vaid vähehaaval manifestseks muutma ja vahest ka fikseerima.

AR-i luule yle harutelles ei pääse kuidagi mööda varjat tähenduste probleemist. Näiteks uurisin ma mõnda aega luuletust "mul on vaja sulle midagi öelda" (29), mille siin tervenisti ära toon.

*nüüd hunt oigab laotust
sinkjat suitsudekeed linnuteel
nii kuumad kui täna su huuled
ei ole olnudki veel*

*marssi mõriseb teenermees kijas
hoovis kivisse raksuvad öötuulte read
aga näe – külm diadeem sind rõhub
külm piirini mis vist ei tähenda head*

*ja sa näed kuidas tulilind sulab
su kauneima jäälille nõkku
kui sa näeksid ka seda mis sära
õndsaks valguseks saab nüüd su näkku*

*nüüd hunt oigab laotust
sinkjat suitsudekeed linnuteel
nii kuumad kui täna su huuled
ei ole olnudki veel*

Mis annab sellele luuletusele erilise mõjujõu? Seletuse leidsin astronoomia vallast. Lõunataevas leidub Hundi ja Fööniksi (tulilind) tähtkuju, Diadeem on täht Berenike Juustes, marss viitab ka Marsile. Need tahtmatud (AR-i andmeil) assotsiatsioonid aitavad süvendada visiooni kosmilisve. Muidugi jääb kysimus, kuidas säärsed seosed luuletusse saavad. Kui objektiivne juhust luuta, tuleks nentida, et nad evivad teatava suguluse vaimuhaigete **näiliste** mõtteuperpallidega, millega pole tahetud yelda, et AR tuleb hullusärki toppida ja "ymarguste nurkadega" kongi sulgeda – vahest peaks säärase kohtlemise osaliseks saama hoopis interpreteerimislulu kyysis vaevlev arvustaja. (Siiski jäägu lugejale koduylesandeks ära mõistatada tolle nimi, "kes on taevas sel õhtul" (lk 24).)

Selle raamatu tiitellehel puudub kirjastuse nimi, mis viitab kurvale tõigale, et ykski kirjastus polnud valmis kahjumiga riskima. Sellega seoses juhini tähelepanu yhele ebakohale meie kirjanduselus. Nimelt pole luuletusko-

guga debyteerimine just eriti raske, selleks leidub mitmeid võimalusi. Palju keerulisem on avaldada järgmine raamat, mis sisaldaks märksa kypsemat materjaali. Kummaline vastuolu! Iga paari aasta tagant võiks ju kas- setiruumi reserveerida neile, kes ei leia muud võimalust oma teise luuletuskogulma avalda- miseks. Sääraste "edasijõudnute kassetide" tase saaks olema palju kõrgem ja neist tõusev tulu märksa suurem, seda enam, et kaugeltki igal aastal pole võtta küllalt andekaid deby- tante.

JAAN KANGILASKI Filosoofia igramehele

BERTRAND RUSSELL. VALIK ESSEID.
Inglise k tkk Erkki Sivonen. Hortus Littera- rum. Tallinn, 1994. 296 lk.

Filosoofia tõlkimine eesti keelde on ikka veel vägagi haruldane, seetõttu tervitatav nähtus. Bertrand Russell (1872–1970), 20. sajandi üks monumentaalsemaid mõtlejaid, on nyyd siis ka eesti keeles kättesaadav.

Oleks muidugi ylekohtune nõuda Russellil esmatuvustusena kolmekõitelise *Principia Mathematica* tõlget, kuid käesolev valimik tutvustab Russellit kui filosoofi ysnä minimaalselt. Neis esseedes astub meie ette hoopis teine Russell – skeptik ja yhiskonnakriitik, kes nagu muuhulgas lahendab inimeste igapäevaprobleeme ning arutleb (kohati ysnägi teravmeelselt) meie igapäevaste mõistete yle (nt töö, häbi, edu, õnn, ebaõnn, armastus, raha jne). Oma arvustuses 1. novembri Postimehes on Toomas Raudam viidanud sellele, kuidas peaaegu igayks võib Russellit raamatus leida vastuse mõnele enda jaoks olulisele kysimusele.

Selline valik on olnud ilmselt kavatsuslik, selle on nähtavasti peale sundinud ka tõlkija vähene kokkupuude filosoofiaga – viimasele viitab ta ebalev, kohati isegi eksitav mõiste- kasutus.

Kummalisel moel on kogumikku "ära ek- sinud" siiski ka kaks filosoofiliselt enam-vähem tõsiseltvõetavat artiklit "Tõe ja ebatõe olemusest" ning "Teadvus ja mateeria". Neis (nad on muide kirjutatud väga erineval ajal – esimene 1910, teine 1956) aimub kohati päris

hästi Russell kui üks kõigi aegade eksaktse- maid filosoofe, analytilise traditsiooni pea- misi alusepanijaid.

Kirjutises "Tõe ja ebatõe olemusest" toob Russell esile oma (ja G. E. Moore'i) tollal uudse seisukoha, et mingi probleemi lahenduse eelduseks on ta *tähenduse* mõist- mine. Mida aga mõista tähenduse all? Russel- li jaoks pole tähendus keelekasutuse (nagu hiljem ta õpilasel L. Wittgensteinil) ega ini- mese intentsioonide (nagu on viimaseil aastakymneil ypris levinud seisukohaks) kysimus. Iga mõiste puhul on Russellil arvates inimeadvuses olemas mingi idee selle tähen- duse kohta. Ideed ise on muidugi eri inimeste puhul äärmiselt erinevad, kuid tähendus, mis on nende taga, on midagi objektiivset (lk 14–15).

Russelli jaoks on tõde (ja väärus) *lauset* ja *otsustuste omadus*. Lausete tõesus on mää- ratletav otsustuste tõesuse kaudu (lk 16). See- ga võib tõest kõneldes piirduda otsustustega. Milline on tõesuse suhe teadvusega? Mis on tõese ja väära otsustuse objekt? Kuivõrd ot- sustus on teadvusakt, on tõesuse ja vääruse eksistents sõltuvuses otsustava teadvuse ole- masolust. Samas on otsustuste tõesus või vää- rus tingitud teadvusvälisest faktidest, neil on alati objektiivne alus (lk 17). Otsustuse ob- jektiks pole aga mitte üks kompleksne fakt, nt see, et "Charles I suri tapalaval", vaid otsustus on kompleksne suhe teadvuse ning mitme lihtsa fakti – Charles I, suremise ning tapalava vahel. Esimese vaate puhul tuleks nõustuda "ebatõeste faktide" olemasoluga, mis Russellil arvates oleks mõeldamatu; teisel juhul on väära otsustuste sisuks suhte puudu- mine teadvuse ja faktide vahel.

Lk 26: "Seega on otsustus, et kaks mõistet omavad suhet R, teadvuse suhe kahe nimeta- tud mõistega ja suhtega R kindlas tähendu- ses; sellele "vastav" kooslus koosneb kahest nimetatud mõistest, mida omavahel seob sama tähendusega suhe R. Otsustus on tõene, kui niisugune kooslus on olemas, ja ebatõene, kui seda ei ole."

Selline vaade tõele kuulub klassikalisse, nn korrespondentsiteooriasse, kus tõde on vastav teadvusakti ja välismaailma vahel. Sellele on juba ammu esitatud mitmeid vas- tuväiteid, millest mõjusaim on tõdemus, et meil ei saa kunagi olla vahetut (otsustevaba)

teadmist tegelikkusest, millega me saaksime oma otsustusi võrrelda. Kuid intuiitiivselt näib seisukoht otsustuse ja tegelikkuse vastavusest siiski väga usutav ning enamik tänapäevaseid tõeteooriaid püüavad seda arvestada, liiatigi on tõiseid vastuväiteid ka alternatiivseile tõeteooriaile.

Artiklis "**Teadvus ja materia**" kaitseb Russell seisukohta, mille järgi tuleks loobuda mõlemast mõistest, nii "teadvusest" kui "materias". Nii psüühilised kui füüsilised faktid on kirjeldatavad *syndmuste* keeles, nad on sama asja kirjeldused eri aspektidest: "Ma oletan, et sündmused, mis moodustavad elava aju, ja sündmused, mis moodustavad sellele vastava teadvuse, on tegelikult sama (...). Kui öeldu on õige, siis ei seisne teadvuse ja materia erinevus mitte tooraines, millest need koosnevad, vaid selle kogunemise viisis. Nii teadvust kui ka materiaalet eset tuleb vaadelda kui sündmuste hulka, või õigemini sündmuste hulkadest koosnevat jada" (lk 268). See seisukoht on võrdlemisi sarnane Wittgensteini "Loogilis-filosoofilises traktaadis" esitatud postulaadiga "Maailm on tösi-asjade, mitte asjade kogum". Russell: "Maailm koosneb sündmustest ja mitte muutuvate olekutega asjadest, või õigemini, kõige puhul, mis meil on üldse õigus maailma kohta öelda, tuleb lähtuda eeldusest, et on olemas ainult sündmused, mitte asjad" (lk 270).

Veidi teisiti sõnastatult oleks Russell'i seisukoht seega see, et materia ja teadvus (või

füüsilised ja psüühilised faktid) on kaks eraldi *mõistevõrku* sama asja kirjeldamiseks – väljaspool oma mõistevõrku nendel mõistetel tähendust ei ole.

Mõningaid märkusi ka tõlkija järelsõna kohta. Esmalt kõige olulisem: Russellit pole seni veel mitte keegi pidanud loogiliseks positivistiks (NB! "loogikaline" positivism on ilmne anglitsism, milliseid võib raamatus leida veel teisigi – märk sellest, et teos on jäänud keeleliselt toimetamata). "Loogiline positivism" on täiesti kindlapiirilise tähendusega termin, tähistades kahe 1920.–30. aastail Austrias ja Saksamaal tegutsenud filosoofilise grupeeringu seisukohti – Russellit võib küll pidada yheks nende mõjutajaks, kuid kindlasti on ekslik nii väide, et loogiline positivism on 20. sajandi üks põhilisemaid filosoofiasuundumusi, kui ka see, et käesolevast raamatust võiks leida "kokkuvõtlikul kujul" selle "põhikäsitused" (lk 287).

Kysitav on mõiste "gnoseoloogia" tarvõtmine Russell'i tunnetusteooria tähistamiseks (see on eelkõige saksa ja vene kultuuriruumis levinud mõiste, inglise filosoofi puhul sobiks pigem rääkida epistemoloogiast), samuti artikli "Teadvus ja materia" teema liigitamine sellesse valdkonda (lk 291).

Kokkuvõtteks – mingit aimu Russellist (eelkõige ehk ta kirjutamisstiilist) käesoleval valimik muidugi annab ning lootkem, et temalt edaspidi midagi veel eesti keelde tõlgitakse, sealjuures eelnevalt yldises käibes oleva filosoofilise sõnavaraga tutvudes.

Vikerkaar

